

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦИРФА КОСТЯНТИН АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 339.92:347.79(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**Правові засади формування та функціонування
Морської арбітражної комісії при
Торгово-промисловій палаті України**

Галузь знань 08 – Право
Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К. А. Цирфа

Науковий керівник: Ольга Михайлівна Спектор,
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Цирфа К. А. Правові засади формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії із галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет». Київ, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, здійсненим на основі всебічного аналізу нормативно-правової бази діяльності та практичної активності цієї міжнародної арбітражної інституції у контексті міжнародного, національного та недержавного регулювання.

У *Вступі* обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну і теоретичну основи дослідження, методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів та особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації результатів дослідження.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається потребою у застосуванні альтернативних способів вирішення комерційних спорів, що виникають між контрагентами в сфері торгового мореплавства, адже суб'єкти міжнародно-правових відносин, які ведуть діяльність у цій галузі, звертаються за згодою сторін до Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, яка виступає в ролі саморегульованої, політично та процесуально незалежної інституції недержавного розгляду спорів.

Об'єктом дослідження є організаційно-правові засади діяльності міжнародних комерційних арбітражних судів, що здійснюють процедуру

вирішення спорів та прийняття рішення щодо відносин, ускладнених іноземним елементом.

Предмет дослідження – норми українського та міжнародного права, що регулюють правовідносини, пов'язані з формуванням та функціонуванням Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Метою роботи є визначення правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України на основі проведення комплексного аналізу правового регулювання інституту міжнародного комерційного арбітражу в Україні, а також формулювання теоретичних узагальнень у цій сфері та пропозицій щодо вдосконалення механізму даного регулювання.

У *Першому розділі* «Правова природа та історія розвитку міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів» з'ясовано правову природу міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів, що виникають між сторонами, залученими до сфери зовнішньоекономічної діяльності. Визначено, що міжнародний комерційний арбітраж має недержавну природу, оскільки в основі його діяльності лежить арбітражна угода.

Важливу роль відіграють розглянуті теорії правової природи міжнародного комерційного арбітражу, що віддзеркалюють ступінь його включення до системи державних судів та глибину його взаємодії з ними: договірна (консенсуальна) теорія, процесуальна (юрисдикційна) теорія, автономна теорія, теорія змішаної правової природи арбітражу. В українських реаліях найбільш об'єктивно вважаємо теорію змішаної правової природи арбітражу, адже в нашій державі міжнародний комерційний арбітраж розвивається як самостійний інститут, проте державні суди зберігають за собою умовно контрольну функцію.

Виявлено, що в історичній ретроспективі розвиток МКА пройшов кілька етапів, що дозволяють охарактеризувати ступінь його

інституціоналізації та міжнародно-правового оформлення та констатувати універсалізацію нормативно-правового регулювання арбітражного порядку розгляду зовнішньоекономічних спорів на сучасному етапі.

У ході дослідження обґрунтовано, що міжнародні комерційні арбітражні суди поділяються на два основні види – так звані арбітражі *ad hoc* (що формуються сторонами і не пов’язані з якоюсь конкретною організацією) та інституційні арбітражі (для яких характерна наявність недержавних організацій, які створили й опікуються такими МКА). Беручи до уваги характер комерційних спорів, які розглядають дані структури, інституційні МКА можна поділити на арбітражі загальної юрисдикції та спеціалізовані МКА. В цьому контексті на практиці суттєво зростає значення спеціалізованих міжнародних арбітражних судів, зокрема, морських арбітражів, до яких належить Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Тому наголошується на тому, що, не входячи до державної системи судових, адміністративних або інших органів, МАК при ТПП України виконує доволі корисні функції щодо вирішення спорів, які виникають між контрагентами в сфері торгового мореплавства.

У Другому розділі «Правовий статус та організація діяльності Морської арбітражної комісії при ТПП України» виявлено особливості компетенції Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, яка визначається як національними, так і міжнародними нормативно-правовими актами. У цьому ключі важливо, що МАК при ТПП України має паралельну, або альтернативну, предметну компетенцію щодо спорів, які виникають із приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що відповідає, але не конкурує з предметною компетенцією господарських судів та судів загальної юрисдикції.

У дослідженні наголошується, що важливою підставою для визначення компетенції міжнародного комерційного арбітражу або її обмеження є арбітражна угода сторін, між якими виник спір. Компетенція МКА може бути оскаржена лише на підставі недійсності арбітражної угоди,

що найчастіше визначається недієздатністю сторін або невідповідністю арбітражної угоди встановленій формі. Арбітражна угода визначає арбітрабільність спору, що виник між сторонами контракту. Для нашого дослідження суттєве значення має спеціальна арбітрабільність як різновид арбітрабільності спорів, яка напряду стосується морського арбітражу, адже морські арбітражні інституції є установами спеціальної компетенції, котрі можуть суттєво відрізнятися від постійно діючих арбітражних інституцій загальної компетенції. Компетенція МАК при ТПП України, її обмеження чи оскарження може бути реалізовано на підставі волевиявлення сторін, юридична сила якого визнається законною.

У цьому контексті підкреслюється, що розгляд «морських спорів» у МАК при ТПП України є різновидом юридичного процесу, найбільш характерною змістовною ознакою якого є послідовність, а передача на розгляд спорів, що входять до компетенції МАК при ТПП України, повністю заснована на принципі добровільності. Також визначено, що арбітражний розгляд спору в МАК при ТПП України здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін, до яких має бути рівне ставлення під час викладення позицій у справі.

Зроблено висновок про те, що суттєвою перевагою розгляду «морських спорів» у МАК при ТПП України можна вважати порівняно низьку вартість арбітражного провадження, а ключовим недоліком арбітражного розгляду «морських спорів» є його тривалість.

У *Третньому розділі* «Ухвалення, визнання і виконання рішень Морської арбітражної комісії при ТПП України» автором проаналізовано такі питання як забезпечення позову в арбітражному провадженні, припинення розгляду спору й винесення арбітражного рішення та шляхи вдосконалення роботи Морської арбітражної комісії при ТПП України. Зокрема, виявлено, що під час розгляду спору в МАК при ТПП України сторони спору можуть скористатися двома альтернативними способами отримання належного забезпечення у зв'язку із застосуванням відповідних заходів: на основі

застосування забезпечувальних заходів державними судами і завдяки застосуванню таких заходів безпосередньо складом арбітражу. Однак, після застосування забезпечувальних заходів МАК при ТПП України не має можливості гарантувати примусове виконання схваленого ним процесуального акта про забезпечення позову, адже арбітраж має недержавний характер, тому не наділений владними повноваженнями щодо залучення органів виконання судових актів. Суттєва особливість застосування забезпечувальних заходів у МАК при ТПП України впливає із договірною характеру її компетенції та має диспозитивний характер.

У процесі дослідження виявлено, що розгляд спору в МАК при ТПП України припиняється на основі винесення остаточного арбітражного рішення або прийняття відповідної постанови третейського суду. Будучи учасницею Нью-Йоркської конвенції від 10 червня 1958 року та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року, Україна має виконувати взяті на себе зобов'язання щодо дотримання високих стандартів правозастосування, а також визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. У цьому ключі важливо, що в нашій державі практично розмежовано компетенцію господарських судів і судів загальної юрисдикції щодо виконання рішень арбітражних судів, котрі мають місцезнаходження в Україні, включаючи МАК при ТПП України. Однак, підкреслюється, що, передаючи розгляд спорів до МАК при ТПП України, сторони погоджуються прийняти рішення арбітрів як остаточне, по суті довіряючи їх авторитету.

У зв'язку із зазначеним, зроблено важливий висновок про те, що діяльність МАК при ТПП України наразі потребує часткового вдосконалення. Зокрема, наголошується, що сторони могли б вдаватися до послуг *expert witness*, який, не маючи власного знання про факти спору, дає їм оцінку на основі їх незалежного дослідження; процедури *witness conferencing*, яка є одночасним допитом декількох експертів або свідків сторін з одних і тих самих питань; і такого різновиду надання доказів як

processed edevidence, що представляють собою свідчення експерта про зміст багатьох схожих між собою, але окремо незначних документів, які є важливими у справі. Також автор наголошує на важливості вдосконалення системи навчання, атестації та реєстрації відповідних кадрів, залучених до роботи МАК, для розширення наявного Рекомендаційного списку арбітрів, що є необхідною гарантією розвитку міжнародного комерційного арбітражу у вузько спеціалізованих сферах на зразок торгового мореплавства. Тому зроблено висновок про необхідність продовжувати процес удосконалення законодавства про арбітраж, зміцнення юридичної допомоги й державної підтримки МКА паралельно з поглибленням теоретичних досліджень даного феномену й підготовкою професійних кадрів, у цілому культивуючи створення в Україні загальної арбітражної культури.

У *Висновках* висвітлено результати вивчення та аналізу правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України з урахуванням особистого внеску автора у дослідження заявленої проблематики. Надано ключові рекомендації щодо вдосконалення практичної діяльності Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, а також внесення змін до національного законодавства, які дозволять виробити відповідні нормативно-правові засади діяльності міжнародного комерційного арбітражу в Україні з урахуванням передового міжнародного досвіду в цій сфері.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, міжнародний арбітраж, господарський арбітраж, морський арбітраж, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, арбітражний процес, арбітражні спори, арбітр, відео-конференція, міжнародні стандарти, міжнародне право, ООН, примусові заходи, примусове виконання рішення, судове виконавче провадження.

ABSTRACT

K. A. Tsyryfa. Legal Principles of Formation and Functioning of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation submitted for the scientific degree of Doctor of Philosophy in the Field of Knowledge 08 ‘Law’ in the Specialty 081 ‘Law’. – Private Higher Educational Institution ‘Kyiv International University’. Kyiv, 2025.

This dissertation is a comprehensive study of the legal foundations of the formation and functioning of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry to be carried out on the basis of a full-fledged analysis of the regulatory framework and practical activity of this international arbitration institution in the context of international, national and non-state regulation.

The Introduction substantiates the selection and relevance of the topic concerned, defines the object and subject of the research, outlines the research objectives, its methodological and theoretical frameworks, and stipulates the research methods employed. It further elucidates the scientific novelty of the obtained results and the author’s personal contribution, providing details regarding the presentation of research findings.

The relevance of the topic of this dissertation is determined by the need to apply alternative methods of resolving commercial disputes that arise between counterparties in the sphere of merchant shipping, as the subjects of international legal relations to conduct activities in this area apply, with the consent of the parties, to the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry which acts as a self-regulated, politically and procedurally independent institution for a non-state dispute resolution.

The object of this dissertation is the organizational and legal principles of the activities of international commercial arbitration courts that carry out the

procedure for resolving disputes and making decisions on relations complicated by the presence of a foreign element.

The subject of the present study is the norms of Ukrainian and international law that regulate legal relations related to the formation and functioning of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry.

The dissertation aims to determine the legal principles of the formation and functioning of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry on the basis of a comprehensive analysis of the legal regulation of the institute of international commercial arbitration in Ukraine, as well as to formulate the theoretical generalizations in this area and the proposals for improving the mechanism of this regulation.

The First Chapter ‘The Legal Nature and History of the International Commercial Arbitration as an Alternative Method of Dispute Resolution’ clarifies the legal nature of international commercial arbitration as an alternative method of resolving disputes that arise between the parties involved in the sphere of foreign economic activity. The international commercial arbitration is determined to have a non-state nature, since the basis of its activity is constituted by an arbitration agreement.

An important role is played by the considered theories of the legal nature of international commercial arbitration which reflect the degree of its inclusion in the system of state courts and the depth of its interaction with the latter: the contract theory, the jurisdiction theory, the autonomous theory, and the mixed theory. In Ukrainian realities, we consider the mixed theory of the legal nature of arbitration to be the most objective, since the international commercial arbitration is developing as an independent institute, with the state courts retaining their conditional control function in our state.

The historical development of the ICA is found to have had several stages which allow to characterize the degree of its institutionalization and international legal formalization and to state the universalization of the normative and legal

regulation of the arbitration procedure for considering foreign economic disputes at the present stage.

The study substantiates that international commercial arbitration courts are divided into two main types, i.e. the so-called *ad hoc* arbitrations (which are formed by the parties and are not associated with any specific organization) and the institutional arbitrations (that are characterized by the presence of non-governmental organizations that created and further control such ICAs). Taking into account the nature of commercial disputes to be considered by these structures, institutional ICAs are divided into arbitrations of general jurisdiction and specialized ICAs. In this context, the importance of specialized international arbitration courts, in particular, maritime arbitrations which include the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry are becoming significantly important in practice. Therefore, it is emphasized that, without being part of the state system of judicial, administrative or other bodies, the MAC at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry performs quite useful functions in resolving disputes that arise between counterparties in the sphere of merchant shipping.

The Second Chapter ‘Legal Status and Organization of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry’ identifies the specific features of the competence of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry which is determined by both national and international regulatory legal acts. In this regard, it is important that the MAC at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry has parallel, or alternative, subject matter competence regarding disputes arising from the private legal relationships complicated by the presence of a foreign element that corresponds, but does not compete with the subject matter competence of the commercial courts and courts of general jurisdiction.

The study emphasizes that the arbitration agreement between the parties having the dispute is an important basis for determination of the competence of the international commercial arbitration or its limitation. The competence of the IAC

can be appealed only on the basis of the invalidity of the arbitration agreement that is mostly determined by the incapacity of the parties or the non-compliance of the arbitration agreement with the generally established form. The arbitrability of the dispute that arose between the parties to the contract is determined by the arbitration agreement. For our study, special arbitrability is of significant importance as a type of arbitrability of disputes that directly concerns maritime arbitration, since the maritime arbitration institutions are institutions having special competence which may differ significantly from the permanent arbitration institutions having general competence. The competence of the MAC at the Ukrainian CCI, its limitation or appeal can be implemented on the basis of the expression of the will of the parties which legal force is recognized to be lawful.

In this context, the consideration of ‘maritime disputes’ in the MAC at the Ukrainian CCI it emphasized to be a type of legal process, the most characteristic substantive feature of which is its consistency, and the transfer of disputes falling within the competence of the MAC at the Ukrainian CCI for consideration is completely based on the principle of voluntariness. It is also determined that the arbitration of a dispute in the MAC at the Ukrainian CCI is carried out on the principles of dispositive, adversarial and equitable treatment of the parties who must be treated equally while presenting their positions in the case.

It is concluded that the relatively low cost of arbitration proceedings can be considered as a significant advantage of the consideration of ‘maritime disputes’ in the MAC at the Ukrainian CCI, and the long duration of the arbitration of ‘maritime disputes’ may be named as its key disadvantage.

In *the Third Chapter* ‘Adoption, Recognition and Enforcement of Awards of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian CCI’, the author analyzes such issues as securing a claim in arbitration proceedings, terminating the dispute consideration and making of an arbitral award, as well as the ways to improve the work of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian CCI. In particular, it is found that during the consideration of a dispute in the MAC at the Ukrainian CCI the parties to the dispute can use two alternative ways of

obtaining appropriate security in connection with the imposition of appropriate measures: on the basis of the application of interim measures by state courts and through the application of such measures directly by the arbitration panel. However, after the application of interim measures, the MAC at the Ukrainian CCI is unable to guarantee compulsory execution of the procedural act on securing the approved claim, since the arbitration is non-state in nature and thus is not endowed with the power to involve the bodies executing judicial acts. A significant feature of the application of interim measures in the MAC at the Ukrainian CCI follows from the contractual essence of its competence and has a dispositive nature.

The study reveals that the consideration of a dispute in the MAC at the Ukrainian CCI is terminated on the basis of a final arbitral award or the adoption of a relevant resolution by the arbitral tribunal. Being a party to the New York Convention of 10 June 1958 and the European Convention on International Commercial Arbitration of 21 April 1961, Ukraine shall fulfill its obligations to comply with high standards of law enforcement, as well as the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. In this regard, it is important that in our state the competence of commercial courts and courts of general jurisdiction regarding the enforcement of awards made by arbitration courts located in Ukraine, including the MAC at the Ukrainian CCI, is practically delimited. However, it is emphasized that the parties, by transferring their disputes for consideration to the MAC at the Ukrainian CCI, agree to accept the arbitrators' award as final, while essentially trusting their authority.

In connection with the above-mentioned provisions, the activities of the MAC at the Ukrainian CCI are concluded to currently require partial improvement. In particular, it is emphasized that the parties could use the services of an expert witness who, without having their own knowledge of the facts of the dispute, assesses them on the independent basis; the witness conferencing procedure being a simultaneous interrogation of several experts or witnesses represented the parties on the same issues; and processed evidence that is the testimony of an expert on the content of many similar but individually insignificant documents which are

important in the case. The author also emphasizes the importance of improving the system of training, certification and registration of relevant personnel involved in the MAC's activities in order to expand the existing UMAC Recommendatory List of Arbitrators that is a necessary guarantee for the development of international commercial arbitration in such narrowly specialized areas as merchant shipping. Therefore, the need to continue the process of improving the legislation on arbitration, strengthening legal assistance and state support for the MAC in parallel with the deepening of theoretical research into this phenomenon and the training of professional personnel, while generally cultivating the creation of the arbitration culture in Ukraine, is concluded to be important.

The Conclusions highlight the results of the study and analysis of the legal foundations of the formation and functioning of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, taking into account the author's personal contribution to the study of the issues concerned. Key recommendations to improve the practical activities of the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, as well as to make amendments to the national legislation that will allow developing appropriate regulatory and legal frameworks for international commercial arbitration in Ukraine, taking into account advanced international experience in this area, are provided.

Keywords: international commercial arbitration, international arbitration, commercial arbitration, maritime arbitration, Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, arbitration process, arbitration disputes, arbitrator, video conference, international standards, international law, UN, enforcement measures, compulsory enforcement of a decision, judicial enforcement procedure.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Список публікацій за темою дисертації,
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Цирфа К. А. Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України: роль у вирішенні міжнародних комерційних спорів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5(45). С. 1812-1821. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5\(45\)-1812-1821](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1812-1821)
2. Цирфа К. А. Правова природа арбітражної угоди як інституту міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 6. С. 5-8. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-6-1>
3. Цирфа К. А. Правовий статус та організація діяльності морських арбітражних інституцій (на прикладі Великої Британії). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 12(70). С. 119-125. DOI <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-12-9515>

*Список публікацій за темою дисертації,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

4. Цирфа К. А. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретичні засади й практичні передумови розгляду спорів. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (м. Івано-Франківськ, 2 травня 2025 р.) / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «UKRLOGOS Group», 2025. С. 157-159.*
5. Цирфа К. А. Арбітрабельність спорів у міжнародному комерційному арбітражі // *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти: матеріали XV*

- Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 квітня 2025 р.). Львів: Львівський науковий форум, 2025. С. 228-229.
6. Цирфа К. А. Міжнародний комерційний арбітраж: важливість вивчення міжнародно-договірної уніфікації. *Сучасні проблеми формування демократичних цінностей у світовому просторі*. 2025. Вип. 33: в 2 т.: збірник матеріалів XXX Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку сучасної науки багатoproфільного університету в контексті інтеграції в міжнародний освітній простір» (м. Київ, 27-28 березня 2025 р.) / Київський міжнародний університет. Київ: КиМУ, 2025. Т. 1. С. 173-177.
 7. Цирфа К. А. Арбітражна угода: правова природа та особливості // Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 118-121.
 8. Цирфа К. А. Судовий контроль за діяльністю міжнародного комерційного арбітражу в Україні // Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна; м. Переворськ, Польща, 13-14 грудня 2022 р.). Вип. 46. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. С. 53-56.
 9. Цирфа К. А., Спектор О. М. Перехресний допит у міжнародному комерційному арбітражі: роль та значення // Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25-26 листопада 2022 р.). Київ – Запоріжжя: Інститут інноваційної освіти, 2022. С. 92-95.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
 РОЗДІЛ 1. Правова природа та історія розвитку міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів.....	30
1.1. Поняття та правова природа міжнародного комерційного арбітражу.....	30
1.2. Класифікація МКА. Морський арбітраж як різновид спеціалізованого МКА.....	49
1.3. Історія розвитку МКА та його міжнародно-договірна уніфікація.....	67
Висновки до Розділу 1.....	89
 РОЗДІЛ 2. Правовий статус та організація діяльності Морської арбітражної комісії при ТПП України.....	91
2.1. Компетенція МАК при ТПП України.....	91
2.2. Арбітражний порядок розгляду «морських спорів».....	110
Висновки до Розділу 2.....	130
 РОЗДІЛ 3. Ухвалення, визнання і виконання рішень Морської арбітражної комісії при ТПП України.....	133
3.1. Забезпечення позову в арбітражному провадженні.....	133
3.2. Припинення розгляду спору, винесення арбітражного рішення та його міжнародно-правове значення.....	145
3.3. Шляхи вдосконалення роботи Морської арбітражної комісії при ТПП України на основі міжнародного досвіду.....	156
Висновки до Розділу 3.....	167
 ВИСНОВКИ.....	170
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За сучасних умов активного розвитку глобальних економічних відносин міжнародний комерційний арбітраж є одним із провідних альтернативних способів вирішення спорів, що виникають у галузі міжнародного торговельного обігу. Основною перевагою даного способу розгляду транскордонних комерційних спорів визнається можливість виконання арбітражного рішення на території значної кількості держав. Однак, ця можливість обмежується низкою вимог, найбільший інтерес серед яких становлять вимоги до статусу та ключових засад функціонування арбітражних інституцій, сформовані в національному законодавстві держав, на території яких вони реалізують свою діяльність.

Дискусії щодо їхнього статусу ведуться не один десяток років, проте найбільшої актуальності для України ці питання набули зі здобуттям нашою державою незалежності, адже міжнародні комерційні арбітражні інституції почали повномасштабно діяти на її території саме в 1990-х роках. Кількість угод, укладених між українськими та іноземними фізичними та юридичними особами, зростає, отже, збільшилася кількість спорів, які вимагають розгляду в міжнародному комерційному арбітражі. При цьому, практика визнання та приведення до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу не є однозначною. Це пов'язано, передусім, із тим, що сучасні тенденції у трактуванні підсудності справ призвели до збільшення кола питань, які можуть бути розглянуті міжнародним комерційним арбітражем за рахунок спорів, що стосуються сфери публічного права і традиційно належать до компетенції державних судів.

Таким чином, аналіз правової природи функціонування міжнародного комерційного арбітражу передбачає необхідність детального дослідження міжнародно-правових актів, вітчизняного та зарубіжного законодавства, актів недержавного регулювання, судової та арбітражної практики, а також

відповідних наукових напрацювань із метою з'ясування нових тенденцій та розвитку теоретичної основи його діяльності в українській практиці.

У цьому ключі слід виокремити питання мореплавства – достатньо різнобічної сфери, яка за сучасних умов охоплює дуже широке коло правовідносин, що найчастіше виходять за межі однієї країни або однієї правової системи. Протягом багатьох століть Світовий океан традиційно використовувався для перевезення осіб та товарів (вантажів), рибальства і морського промислу. У ХХ столітті виник і набуває все більшої питомої ваги видобуток у надрах морського дна паливно-енергетичних ресурсів (нафти та природного газу), руди та хімічних речовин; використання енергії вітру та води; розведення морської фауни та флори для використання в процесі нарощування харчового потенціалу людства.

Морська галузь традиційно має для економіки України велике значення. Це особливо актуально в світлі тієї ключової ролі, яку морський транспорт відіграє у забезпеченні новітніх економічних проєктів нашої держави. Більше того, українські громадяни є безпосередніми суб'єктами сфери комерційного мореплавства, котра в юридичному аспекті часто пов'язана з розв'язанням колізійних проблем та питань підсудності й вирішення майнових спорів, що впливають із договірних та позадоговірних зобов'язань.

Відтак, серед суб'єктів міжнародного приватного права, пов'язаних із міжнародним бізнесом на морі, широкого поширення набули звернення до Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України (далі також – МАК при ТПП України), до послуг якої суб'єкти міжнародно-правових відносин, господарські організації усіх форм власності тощо звертаються за згодою сторін. Причинами таких звернень є складність та повільність роботи державних судів, відсутність кваліфікованих спеціалістів із питань торговельно-промислової, фінансово-кредитної та, особливо, міжнародної техніки. Розгляд справ у МАК при ТПП України набув особливої форми впливу на суспільні відносини, що мають

приватноправовий характер. Водночас, робота МАК при ТПП України залишається формою правозастосування, є важливим елементом системи цивільної/господарської юрисдикції. У цій площині вона підпорядковується загальним закономірностям соціального управління, має свої відмінні риси і не може залишатися поза увагою з боку держави. Без підтримки останньої неможлива ефективна реалізація МАК при ТПП України своєї юрисдикційної функції. Як результат, визначення правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України має суттєву актуальність для вітчизняної правової науки та юриспруденції, є достатньо цікавою, актуальною та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, схваленої Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21.

Дисертацію виконано в межах наукових тем Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права ПЗВО «Київський міжнародний університет» «Тенденції розвитку сучасної правової науки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (номер державної реєстрації 0120U100413) та «Сучасні виклики міжнародно-правових відносин і роль України у формуванні світового правопорядку» (номер державної реєстрації 0122U000743).

Стан дослідження тематики дисертації та аналіз використаних джерел. Під час проведення комплексного теоретико-правового аналізу ключових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України автор звертався до наукових напрацювань і досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, котрі в своїх роботах приділили увагу феномену правового інституту міжнародного комерційного арбітражу в цілому, а також окремим питанням, що виникають у сфері вирішення «морських спорів», які можуть належати до компетенції

морських арбітражів. Зокрема, під час дослідження проблематики, що стосується розгляду зовнішньоекономічних спорів міжнародним комерційним арбітражем, а також становлення й розвитку всіх нормативно-правових і практичних аспектів діяльності МАК при ТПП України, дисертант використав низку праць українських дослідників, серед яких Ю. Білоусов, О. Бісюк, О. Бойко, О. Волощук, М. Григорчук, В. Гуменюк, В. Качурінер, О. Кот, С. Кравцов, С. Кравчук, Р. Майданик, М. Мальський, М. Михайловський, В. Нагнибіда, М. Нестеренко, В. Петрина, І. Побірченко, О. Подцерковний, Ю. Притика, Г. Прусенко, Л. Савченко, М. Селівон, Ю. Семаніва, Н. Сергієнко, О. Сидорено, Т. Сліпачук, А. Суббот, Л. Фединяк, А. Хоперія, Г. Цірат, Ю. Черняк, В. Шишкін та інші.

Аналізуючи загальнотеоретичні питання сутності феномену міжнародного комерційного арбітражу, його класифікації, історичного розвитку та міжнародно-правового регулювання, автор звертався до праць таких зарубіжних учених як К. Бергер, О. Белоглазек, Г. Борн, Е. Гайяр, Б. Голдман, Р. Давід, Ф.-Е. Кляйн, С. Кокерілл, О. Ландо, Е. Мінолі, Л. Містеліс, А. Пійє, М. Саммерскілл, П. Сандерс, Дж. Саусер-Холл, В. Тетлі, Ф. Фушар, Б. Харріс, Ю. Шані, К. Шміттгофф та інші.

Крім того, в процесі підготовки дисертаційної роботи здобувачем було опрацьовано й критично осмислено положення низки національних законодавчих і підзаконних, а також міжнародних нормативно-правових актів, котрі безпосередньо врегульовують питання функціонування міжнародних комерційних арбітражних судів (зокрема, МАК при ТПП України) та окремі процесуальні аспекти їхньої діяльності, серед яких:

- Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 року;
- Конвенція ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року (Нью-Йоркська конвенція 1958 року);
- Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж від 11 грудня 1985 року (зі змінами, схваленими 2006 року);

- Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року;
- Арбітражний регламент Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) від 15 грудня 1976 року (зі змінами, схваленими 2010 року);
- Арбітражний регламент Європейської економічної комісії ООН від 20 січня 1966 року;
- Правила міжнародного торгового арбітражу та принципи примирення Економічної комісії ООН для Азії і Далекého Сходу від 1 січня 1973 року;
- Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року;
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року;
- Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року;
- Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року;
- Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року;
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року;
- Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року;
- Регламент Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 27 липня 2017 року.

Однак, слід зауважити, що використані в процесі підготовки дисертаційного дослідження праці лише частково торкаються заявленої в ньому проблематики, а чинні нормативно-правові акти національного й міжнародного характеру потребують подальшого вдосконалення, тому повноформатне вивчення правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, а також надання відповідних рекомендацій щодо вдосконалення положень законодавства, яке регламентує її діяльність, потребують подальшого критичного наукового осмислення й, відтак, є актуальними із точки зору сучасної юридичної науки.

Мета та завдання дослідження. *Метою роботи є визначення правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України на основі проведення комплексного аналізу правового регулювання інституту міжнародного комерційного арбітражу в Україні, а також формулювання теоретичних узагальнень у цій сфері та пропозицій щодо вдосконалення механізму даного регулювання.*

Для досягнення поставленої у дисертаційній роботі мети автором визначено такі *завдання дослідження*:

- 1) визначити теоретико-методологічні засади та основні наукові підходи до вивчення правової природи міжнародного комерційного арбітражу;
- 2) прослідкувати історичний розвиток і провести класифікацію міжнародних комерційних арбітражів, виокремивши морський арбітраж як різновид МКА;
- 3) охарактеризувати й проаналізувати компетенцію Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України на основі аналізу національного законодавства та відповідних міжнародно-правових актів;
- 4) окреслити порядок розгляду «морських спорів» у МАК при ТПП України;
- 5) встановити порядок забезпечення позову в арбітражному провадженні, а також ключові принципи визнання та приведення до виконання рішень МАК при ТПП України;
- 6) розробити та надати теоретичні і практичні пропозиції щодо удосконалення роботи МАК при ТПП України на основі міжнародного досвіду.

Об'єктом дослідження є організаційно-правові засади діяльності міжнародних комерційних арбітражних судів, що здійснюють процедуру вирішення спорів та прийняття рішення щодо відносин, ускладнених іноземним елементом.

Предмет дослідження – норми українського та міжнародного права, що регулюють правовідносини, пов'язані з формуванням та

функціонуванням Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Методи дослідження дисертантом обрано, виходячи з поставлених у роботі мети та завдань, з урахуванням специфіки її об'єкта та предмета. Методологічною основою роботи є система принципів, прийомів і підходів, заснована на філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методах, які виступають засобами наукового пошуку для отримання об'єктивних та достовірних результатів.

Відповідно, під час виконання дослідження було використано як загальнонаукові методи пізнання об'єктивної реальності, так і спеціальні, характерні для юридичних наук, методи. Серед загальнонаукових методів наукового пізнання слід виділити *діалектичний метод, методи аналізу і синтезу, методи дедукції та індукції* тощо. Так, застосування *діалектичного методу* дозволило автору досліджувати теоретико-методологічні засади функціонування міжнародного комерційного арбітражу у його взаємозв'язку з тенденціями розвитку інституту міжнародного комерційного арбітражу, а також його нормативно-правовим регулюванням та правозастосовною практикою. *Методи аналізу і синтезу* використовувалися під час розгляду наукових праць українських і зарубіжних учених щодо питання визначення правових засад формування та функціонування міжнародного комерційного арбітражу, зокрема, Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

У процесі здійснення дисертаційного дослідження автор також задіяв низку спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, під час окреслення компетенції та повноважень міжнародного комерційного арбітражу в українській і світовій юридичній практиці було використано *формально-юридичний та юридико-догматичний методи*. Застосування *порівняльно-правового методу* полягало у зіставленні та аналізі законодавства та юридичної практики України і низки зарубіжних країн у контексті вивчення тенденції до суб'єктивізації міжнародного комерційного арбітражу, а також

його класифікацій, запропонованих ученими різних країн світу. *Лінгвістичний метод* дослідження застосовувався автором для вивчення трактування та застосування категорії «міжнародний комерційний арбітраж». Специфіка різних підходів до визначення правової природи міжнародного комерційного арбітражу та його форм досліджувалася за допомогою *історико-ретроспективного методу*. *Системний метод* було покладено в основу вивчення будови всього нормативно-правового алгоритму формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих проблем дисертація є комплексним дослідженням правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, здійсненим на основі всебічного аналізу нормативно-правової бази діяльності та практичної активності цієї міжнародної арбітражної інституції у контексті міжнародного, національного та недержавного регулювання.

У цьому дослідженні запропоновано ефективні правові механізми реалізації компетенції МАК при ТПП України під час розгляду спорів, які виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин, що мають місце при здійсненні сучасної зовнішньоекономічної діяльності, з метою підвищення привабливості міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення комерційних спорів, задля чого обґрунтовано низку концептуальних та важливих для правової науки положень і висновків, одержаних особисто автором, оскільки:

Вперше:

- МАК при ТПП України визначено як саморегульовану, політично та процесуально незалежну інституцію недержавного розгляду спорів, що діє на основі використання норм матеріального права, які сторони обрали як застосовні, або – за відсутності вказівок сторін – відповідно до колізійних норм на розсуд арбітрів, які володіють необхідними спеціальними

знаннями і відповідають високим морально-етичним вимогам, із використанням торговельних звичаїв та звичаїв ділового обігу, вирішуючи такі спори між суб'єктами різних держав на основі принципу автономії волі сторін за умови: визначення погоджувального порядку про органи арбітражу та вибір арбітрів, уповноважених на розгляд спору; обрання застосовного права щодо зобов'язального статуту угоди; добровільності визнання та виконання винесених рішень;

- окреслено межі компетенції МАК при ТПП України, котра відрізняється від загальної компетенції міжнародного комерційного арбітражу, що аналізується в доктрині міжнародного приватного права, чітко відповідаючи сучасним тенденціям розвитку торгового мореплавства; визначено напрями перспективної трансформації компетенції МАК при ТПП України з урахуванням об'єктивного посилення ролі міжнародного комерційного арбітражу та зменшення ролі державних судів у вирішенні «морських спорів»; та запропоновано ефективні правові механізми реалізації компетенції МАК при ТПП України щодо розгляду «морських спорів» на основі практичного залучення до арбітражного провадження окремих забезпечувальних заходів – елементів міжнародної ділової кооперації у сфері торгового мореплавства та міжнародного морського судноплавства.

Удосконалено:

- положення про особливості нормативно-правового регулювання арбітражного провадження, що склалися в МАК при ТПП України, адже вони вимагають розрізнення арбітражної угоди, укладеної у вигляді окремого договору, та арбітражного застереження, котре є частиною комерційного договору, *de facto* будучи похідною від нього без шкоди для його природи, і навіть арбітражної угоди, укладеної у вигляді певних конклюдентних дій, позаяк у цьому випадку не складається окремий документ, підписаний сторонами, а наявність угоди про передачу спору на розгляд до МАК при ТПП України підлягає доведенню;

- теоретико-правові підходи до періодизації розвитку міжнародного комерційного арбітражу як окремого правового інституту;
- обґрунтування твердження про те, що обов'язок передати спір на розгляд до МАК при ТПП України, встановлений будь-яким нормативно-правовим актом в імперативному порядку, суперечить правовій природі та основним принципам міжнародного комерційного арбітражу, тому слід уникати такого підходу під час укладання дво- та багатосторонніх міждержавних угод.

Набули подальшого розвитку:

- формулювання основних положень, що визначають нормативно-правові засади функціонування МАК при ТПП України;
- визначення тенденції денаціоналізації арбітражу, що виявляється у праві арбітра використовувати під час вирішення спору, поруч із міжнародно-правовими актами, звичаї ділового обігу та його різновиди, торговельні звичаї тощо;
- виокремлення напрямів розвитку практичної діяльності МАК при ТПП України, на основі чого зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення правового регулювання функціонування міжнародного комерційного арбітражу, усунення наявних прогалин у національному законодавстві, що перешкоджають подальшому розвитку й діяльності МАК при ТПП України, а також підвищенню її популярності як потужного міжнародного арбітражного суду на міжнародному рівні.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані в подальшому під час:

науково-дослідної діяльності – як основа для подальших наукових досліджень із відповідної проблематики, особливо під час теоретико-правового осмислення різних аспектів правового регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражних інституцій (зокрема, МАК при ТПП України); порядку укладання арбітражних угод, включаючи механізм

визначення їх об'єктивної та суб'єктивної арбітрабільності, а також трактування та застосування відповідних науково обґрунтованих висновків під час практичної діяльності МАК при ТПП України (Акт впровадження в освітній процес та науково-дослідну роботу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 048-095/1 від 22.04.2025);

освітнього процесу – висновки та результати комплексного теоретико-правового аналізу правових засад формування та функціонування МАК при ТПП України можна використати у викладанні лекційних курсів «Цивільне процесуальне право», «Господарське право», «Міжнародне економічне право», «Міжнародне приватне право», а також під час розроблення й викладання спецкурсів, що стосуються розвитку міжнародного комерційного арбітражу та міжнародного цивільного процесу (зокрема, «Міжнародний комерційний арбітраж», «Міжнародний цивільний процес», «Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності»). Крім того, результати дисертаційного дослідження можна застосувати під час підготовки підручників, навчальних посібників, довідкових і методичних матеріалів, монографій, присвячених проблемам розвитку міжнародного комерційного арбітражу та вирішення спорів, що виникають між контрагентами в сфері зовнішньоекономічної діяльності й торгового мореплавства (Акт впровадження в освітній процес ПЗВО «Київський міжнародний університет» від 29.04.2025 № 269 та Акт впровадження в освітній процес та науково-дослідну роботу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 22.04.2025 № 048-095/1);

правотворчої діяльності – для вдосконалення нормативно-правових актів України шляхом внесення змін до чинного законодавства, що регулює функціонування інституту міжнародного комерційного арбітражу, в питаннях, що стосуються правових засад формування та функціонування МАК при ТПП України;

правозастосовної діяльності – для заповнення прогалин, що існують у практичній площині підготовки та розроблення положень нормативно-правових актів, якими врегульовано ключові аспекти формування та функціонування МАК при ТПП України, на основі досвіду провідних міжнародних арбітражних інституцій, котрі провадять активну діяльність в інших країнах світу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням автора. Основні положення та висновки дослідження розроблено безпосередньо дисертантом. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використовуються лише для підкріплення ідей здобувача. Сформульовані в дисертації наукові результати, висновки, рекомендації та пропозиції належать особисто автору та є його науковим доробком.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи висвітлювалися у доповідях дисертанта на засіданнях кафедри публічного та європейського права ПЗВО «Київський міжнародний університет», де була виконана дисертація, а також були апробовані у доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: VI Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу» (м. Київ, 25-26 листопада 2022 р.); Міжнародна наукова Інтернет-конференція «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, Україна; м. Переворськ, Польща, 13-14 грудня 2022 р.); IX Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.); XXX Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки багатoproфільного університету в контексті інтеграції в міжнародний освітній простір» (м. Київ, 27-28 березня 2025 р.); XV Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки та освіти» (м. Львів, 29-30 квітня 2025 р.); VI Міжнародна наукова конференція «Наукові відкриття та фундаментальні

наукові дослідження: світовий досвід» (м. Івано-Франківськ, 2 травня 2025 р.).

Публікації. Результати дисертаційної праці відображені у 3 наукових публікаціях, розміщених у друкованих наукових фахових виданнях та збірниках наукових праць, затверджених Міністерством освіти і науки України, а також у 6 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Структурно дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок. Обсяг основного тексту – 198 сторінок. Список використаних джерел містить 263 найменування.

РОЗДІЛ 1. Правова природа та історія розвитку міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів

1.1. Поняття та правова природа міжнародного комерційного арбітражу

Достатньо часто при укладанні, виконанні та розірванні зовнішньоекономічних контрактів між сторонами виникають спори, які стосуються змісту й обсягу прав і обов'язків кожної із них чи питань щодо виконання контрагентами своїх зобов'язань. Відповідно, більшість міжнародних комерційних угод сьогодні містить умови вирішення спорів та основні способи, котрі можуть бути застосовані для їхнього залагодження за тих чи інших обставин. Дедалі частіше контрагенти обирають альтернативні способи вирішення конфліктів, зокрема, застосовуючи переговори; медіацію; консиліацію (примирювальні процедури); міні-процеси; національний суд у певній країні, визначений угодою сторін чи за загальними правилами визначення підсудності спорів; і, зрештою, міжнародний комерційний арбітраж [2, с. 3-4]. У разі попереднього визначення альтернативного способу вирішення конфліктів, при виникненні спору сторони завжди знатимуть, за допомогою якого органу чи процедур можна буде урегулювати даний спір і в який спосіб зняти напругу у взаємовідносинах, дійшовши компромісного рішення.

У випадку виникнення внутрішньоекономічних спорів питання про те, де, хто і в якому порядку їх вирішуватиме, постають рідко, оскільки сторони знаходяться в одній державі, котра має власну судову систему (чи систему, котра об'єднує державну і внутрішню третейську ланки правосуддя), тому питання підсудності в таких випадках врегульовані у законодавчому порядку, наприклад, у цивільному процесуальному чи господарському процесуальному кодексах. Коли ж сторони діють у сфері міжнародних економічних відносин, позов проти однієї із них зазвичай пред'являється у суді за місцем знаходження відповідача чи майна. Однак, якщо між ними

існує домовленість про передачу спору у визначений суд чи арбітраж, вони повинні дотримуватися такої угоди, а остання є основою третейського розгляду спору [110, с. 498]. На відміну від державних форм здійснення правосуддя, що характеризуються владними привілеями в силу самого закону і незалежно від волі сторін, третейський розгляд може мати місце тільки на підставі угоди сторін, яка наділяє арбітражний суд відповідною компетенцією.

Нині юридична наука й практика виокремлює два види арбітражних домовленостей. Сторони можуть укласти необхідну угоду після того, як між ними виник певний спір, прагнучи передати даний спір на вирішення третейського суду: така угода іменується компромісом, або третейським записом (фр. – *compromis*; англ. – *submission*; нім. – *Schiedsgerichtsvertrag*; італ. – *compromesso*). Проте сторони можуть заздалегідь (ще до виникнення між ними визначеного спору) домовитися про те, що всі конфлікти чи суперечки, в які вони можуть вступити в майбутньому, наприклад, у зв'язку з виконанням контракту, що існує між ними, будуть вирішуватися в арбітражному порядку. Задля цього сторони можуть включити до зовнішньоекономічного договору спеціальне застереження, яке прийнято іменувати арбітражним застереженням, або арбітражною клаузулою (фр. – *clause compromissoire*; англ. – *agreement to refer*; нім. – *Schiedsgerichtsklausel*; італ. – *clausola compromissoria*), або підписати з даною метою окрему арбітражну угоду [234, с. 68-69].

Тобто, будучи альтернативним способом вирішення спорів, арбітраж вважається своєрідним правовим інструментом – так званим «договірним правозастосуванням». Оскільки державне правозастосування реалізується суддями державних судів, що є елементами судової системи певної країни, наділеними визначеними повноваженнями згідно із законом, арбітраж не може розглядатися як його вияв. Слід зазначити, що французький термін *arbitrage* вживається в юридичній літературі як безпосередньо, так і в перекладі – «вирішення спору посередником» чи «третейський суд», – тому,

незважаючи на використання відмінної термінології, завжди йдеться про одне й те ж саме правове явище [180, с. 154].

Можемо виокремити кілька підходів до визначення міжнародного комерційного арбітражу (англ. – *international commercial arbitration*), котрі пропонують вітчизняні й зарубіжні вчені. З одного боку, вони розглядають арбітраж як орган, призначений для вирішення наявних чи еventуальних зовнішньоекономічних спорів, а, з іншого, – як певний спосіб (механізм) вирішення таких спорів. Звісно, можна говорити й про третє значення терміну «міжнародний комерційний арбітраж»: інколи дану категорію трактують виключно як склад арбітражу, що найчастіше включає декілька арбітрів (зазвичай, трьох) або представлений одноособовим арбітром, котрий розглядає справу по суті [238, с. 143].

Трактуючи міжнародний комерційний арбітраж як певний спосіб (механізм) вирішення комерційних спорів, дослідники відзначають, що він є особливою формою позасудового врегулювання комерційних спорів у зовнішньоторговельних відносинах [6, с. 166-167]. Міжнародний комерційний арбітраж відзначається приватною правовою природою, а підставою для початку арбітражного розгляду спору є договір сторін [111, с. 178]. Будучи широко відомою і визнаною в світі формою вирішення більшості зовнішньоекономічних спорів без участі державних судів, арбітражне провадження, таким чином, вважається «приватним правосуддям, народженим із волі сторін», що розвивається й еволюціонує за допомогою інструментів саморегулювання, заснованих на принципах автономії волі і свободи договору [151, с. 5], яке здійснюється особами, обраними сторонами чи призначеними в порядку, узгодженому між сторонами чи встановленому законом [63, с. 157]. Відтак, арбітражний розгляд спорів полягає в тому, що спори за згодою сторін вирішуються не в державних судових інстанціях, а особами, котрі називаються арбітрами, чи третейськими суддями, які обираються сторонами або призначаються згідно з порядком, обумовленим в угоді сторін чи встановленим законом [62, с. 168]. У цьому ключі

Ю. Притика зауважує, що арбітраж є формою приватного правосуддя, основою якого є угода, укладена для його здійснення сторонами спору: у даному разі арбітр отримує повноваження, аналогічні до повноважень судді, котрі одночасно випливають з угоди, укладеної між сторонами [73, с. 45].

Інші вчені підкреслюють, що зовнішньоторговельний арбітраж є органом, призначеним для вирішення спорів, адже третейський суд (арбітраж) утворюється з осіб, обраних за згодою сторін для вирішення їхнього спору, а компетенція арбітражу базується на угоді сторін [64, с. 293-294]. На думку Ж. Сталева, арбітражний трибунал – це недержавний (громадський) суд, котрий може бути створений чи обраний сторонами, між якими виник спір, виходячи з того, що його право вирішувати цивільний спір базується на волі сторін, закріпленій в арбітражній угоді [103, с. 686]. І. Оней, визначаючи сутність зовнішньоторговельного арбітражу, вказує, що даний орган розуміється як суд, котрий обирається сторонами для вирішення спорів, які можуть виникнути між ними в процесі імплементації комерційного контракту. На противагу загальному (державному) суду, сторони можуть звернутися до міжнародного комерційного арбітражу на основі угоди сторін [215, с. 848].

Деякі дослідники, прагнучи відобразити у визначенні всі характерні риси міжнародного комерційного арбітражу, паралельно розглядають дану категорію і як спосіб вирішення спорів, і як орган. Так, вітчизняні науковці вважають, що міжнародний комерційний арбітраж – це ключовий інституційний механізм (структура, організація, орган) із розгляду міжнародних комерційних спорів, який не може діяти в ролі додаткового інструменту в рамках державного судового процесу або передувати йому [187, с. 123-124]. Натомість, О. Волощук трактує дану категорію ширше, підкреслюючи при цьому подвійну правову природу арбітражу [11, с. 54]. Із цієї точки зору, комерційний (зовнішньоторговельний) арбітраж є недержавним органом, який формується з осіб, котрі обираються чи призначаються згідно з порядком, узгодженим між сторонами чи

встановленим законом, і вирішує цивільно-правові спори, котрі виникають під час здійснення міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва між фізичними та юридичними особами різних країн [136, с. 3]. Подібну позицію відстоює В. Гуменюк, підкреслюючи, що міжнародний комерційний арбітраж є недержавним судом, джерелом правозастосовної діяльності якого є угода сторін, адже він створюється для розгляду спорів, що виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності в разі, коли хоча б одна зі сторін є іноземним суб'єктом права [18, с. 143].

Відповідно до визначення, наданого в ст. 2 Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж від 30 травня 1985 року (зі змінами, схваленими 2006 року), «арбітраж – це будь-який арбітраж, незалежно від того, чи здійснюється він постійною арбітражною установою або ні; «арбітражний суд» означає одноособового арбітра або колегію арбітрів» [251, с. 2]. Відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року (зі змінами, внесеними 15 грудня 2021 року), арбітражем (третейським судом) вважається метод, «що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі». Згідно зі ст. 1 Закону, «до міжнародного комерційного арбітражу за угодою сторін можуть передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном; спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; а також спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», та емітентом облігацій та/або

особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями» [80].

Відповідно, можемо стверджувати, що при аналізі феномену міжнародного комерційного арбітражу важливим є визначення характеру спорів, котрі можуть ним розглядатися, адже це, перш за все, допомагає виявити його місце серед інших подібних інститутів здійснення правосуддя (міждержавного арбітражу, державного арбітражу тощо). Оскільки у більшості країн світу існують арбітражні суди, які є елементами єдиної державної судової системи, варто наголосити на недержавній природі міжнародного комерційного арбітражу. Крім того, від міжнародних комерційних арбітражів слід відрізнити й органи державного арбітражу, котрі підпорядковані виконавчо-розпорядчим органам окремих держав (наприклад, Арбітражний суд Італії, Арбітражний суд Швейцарії чи Арбітражний суд Барселони в Іспанії) та розглядають господарські спори між державними, кооперативними та іншими громадськими організаціями чи установами всередині країни.

На противагу міжнародному (міждержавному) арбітражу, що розглядає спори, які мають місце під час реалізації міждержавних відносин провладного характеру, суб'єктами яких виступають суверенні держави, міжнародні комерційні арбітражні суди вирішують спори, що стосуються цивільно-правових контрактів, пов'язаних зі здійсненням міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи – представники різних країн. Обрані сторонами арбітри розглядають спори на основі застосування норм матеріального права, керуючись умовами контрактів та враховуючи міжнародні торгові звичаї. Арбітражний розгляд у даному разі є процесом, який здійснюється арбітражним органом за правилами чи проводиться безпосередньо самим арбітражем, чи згідно з положеннями, узгодженими сторонами, чи тими нормами, що передбачені законом [186, с. 9].

Епітет «міжнародний» у словосполученні «міжнародний комерційний арбітраж» (далі також – МКА) має умовний характер, адже створення та існування такого арбітражу уможливорюється згідно з національним правом певної держави, нормами якого він керується у своїй діяльності. У кінцевому підсумку, за своєю природою МКА є національно-правовим інститутом, оскільки спори між фізичними та юридичними особами фактично належать до національної юрисдикції. «Міжнародними» в даному контексті можна вважати лише комерційні спори, які розглядаються арбітражем, адже вони є наслідком провадження приватними особами міжнародної торгівлі та інших видів економічної діяльності, ускладнених іноземним елементом. Відповідно, й термін «комерційний» необхідно також тлумачити широко, адже він повинен охоплювати питання, які впливають з усіх правовідносин – як договірних, так і не договірних, – котрі можна вважати комерційними чи торговими [251, с. 26]. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», термін «комерційний» тлумачиться широко й охоплює питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, які опосередковуються, в основному, такими угодами: «торгові угоди про поставку товарів або надання послуг чи обмін товарами або послугами; угоди про розподіл, торгове представництво; факторні операції; лізинг; інжиніринг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; купівля-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; емісія облігацій, надання забезпечення за облігаціями; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів та пасажирів повітрям, морем, залізничними та автомобільними шляхами» [80].

У цьому ключі, на думку Ф. Фушара, можна виокремити щонайменше дві основні концепції, які доводять міжнародну природу комерційного арбітражу – економічну та правову. В рамках економічної концепції міжнародним вважається арбітраж, котрий пов'язаний із міжнародною торгівлею, проте не обов'язково має підпорядковуватися праву однієї

держави. Правова концепція виходить з того, що міжнародний комерційний арбітраж є арбітражем, який відокремлений від усіх правових рамок і, відтак, повністю підпадає під дію норм та інститутів, котрі дійсно вважаються міжнародними [176, с. 100]. На автономію МКА від національного права, з точки зору Ф. Фушара, вказують процедура арбітражу, що найчастіше регулюється не нормами національного права, а регламентами міжнародних арбітражних центрів [176, с. 103], а також право, що застосовується до суті спору, адже останній може вирішуватися за допомогою звернення до звичаїв міжнародної торгівлі або до загальних принципів права [176, с. 106].

Ж.-Б. Расін наголошує, що арбітраж є автономним, розглядаючи його автономію як «загальний принцип права міжнародного арбітражу» [220, с. 305]. На його думку, автономія МКА передбачає наявність самостійного арбітражного правопорядку, що пояснюється правовою природою арбітражу як способу здійснення правосуддя, який не може бути прирівняний до державного правосуддя [220, с. 305]. Тим не менш, дослідник підкреслює потребу у взаємодії арбітражу та державних судів, оскільки МКА, на відміну від системи державного правосуддя, не спирається на механізм державного примусу: відповідно, звернення до державних судів може інколи бути необхідним для легітимізації арбітражних рішень і проведення в рамках арбітражного провадження окремих процесуальних дій [220, с. 308].

Зважаючи на ступінь включення міжнародного комерційного арбітражу до системи державних судів та глибину його взаємодії з ними, в юридичній науці виділяється кілька теорій правової природи МКА, які, по суті, можна вважати не теоріями самого арбітражу, а теоріями його регулювання:

- 1) договірна (консенсуальна) теорія, згідно з якою МКА формується як звичайне цивільне правовідношення;
- 2) процесуальна (юрисдикційна) теорія, котра однозначно визначає арбітраж як форму відправлення правосуддя;

- 3) автономна теорія, відповідно до якої МКА має наднаціональний характер, адже в своїй діяльності керується виключно нормами міжнародного права;
- 4) теорія змішаної правової природи арбітражу (*sui generis*), що розглядає арбітраж як «змішаний інститут», який за своєю генезою охоплює елементи договірного порядку, а за своїм юрисдикційним характером містить елементи процесуально-правового порядку [226, с. 17].

Вихідним положенням договірної (консенсуальної) теорії, апологети котрої розглядають міжнародний комерційний арбітраж як «інструмент вільного підприємництва», вважається наділення арбітражної угоди рисами цивільно-правового договору, що породжує чітко визначені цивільно-правові зобов'язання для сторін цієї угоди. Її положення визначають вид арбітражу; процедуру, час і місце розгляду спору; а також покладають на сторони зобов'язання щодо добровільного виконання арбітражного рішення. Останнє виражає волю самих сторін, а рамки його юридичної сили окреслюються колом суб'єктів, які підписали арбітражну угоду [16, с. 201]. Скажімо, розгляд справи у міжнародному арбітражі як вираження волі сторін характеризує Ф. Фушар, стверджуючи, що «на основі автономії волевиявлення сторін арбітраж повинен бути звільнений від обмежень національного права» [176, с. 52].

У рамках договірної теорії класичними вважаються дві ключові позиції: по-перше, арбітраж і арбітражне рішення кваліфікуються як особливий контракт, укладений арбітрами за дорученням сторін; по-друге, арбітражне рішення трактується як мирова угода [214]. Оскільки мирова угода та арбітраж як форми альтернативного вирішення правових конфліктів фокусуються на врегулюванні спору без звернення до державного суду, деякі науковці – прихильники договірної теорії наголошують на ототожненні арбітражного рішення та мирової угоди [7, с. 192]. Піддаючи таку позицію критиці, дослідники відзначають, що в рамках мирової угоди спір вирішується безпосередньо самими сторонами, котрі неминуче мають піти на взаємні поступки, а під час арбітражного провадження обидві сторони спору

домагаються задоволення своїх вимог повністю без взаємних поступок за допомогою третіх осіб [166, с. 349]. Подібний підхід відстоює Ю. Притика, також вважаючи мирову угоду компромісом, тобто результатом взаємних поступок і домовленостей між сторонами, а арбітражне рішення – наслідком трактування норм закону, зазвичай, на користь однієї сторони, що апріорі не може задовольняти сторону, котра програла спір [74, с. 56].

Договірна теорія в цілому розглядає всі стадії МКА як єдиний процес, що ґрунтується на волі сторін, які уклали арбітражну угоду. Арбітражна угода та арбітражне рішення вважаються двома складовими частинами договору про арбітраж, які поєднуються волею сторін, а арбітражне провадження, водночас, є проміжним етапом, необхідним для досягнення основної цілі – остаточного врегулювання спору [7, с. 192]. У цьому ключі М. Григорчук наголошує, що в рамках договірної теорії вся процедура функціонування арбітражу має досліджуватися як єдиний процес, що базується на добровільному волевиявленні сторін арбітражної угоди [16, с. 201]. Тому, як стверджує Ф.-Е. Кляйн, усі стадії арбітражу є тільки окремими ланками загального процесу, в зв'язку з чим має бути визначено єдину колізійну прив'язку (єдиний статут арбітражу), згідно з якою повинні вирішуватися всі колізійні питання, що можуть виникнути щодо даного арбітражу чи конкретного арбітражного провадження [192, с. 76-80].

Основне практичне значення договірної теорії правової природи МКА полягає у розв'язанні всіх питань щодо його організації та функціонування на основі цивільного права, адже вона відіграла важливу роль у формуванні інституту вирішення спору «по доброті і справедливості» (лат. – *ex aequo et bono*), тобто з використанням алгоритму, за якого арбітри діють як «дружні посередники» (фр. – *amiable compositeurs*) [25, с. 35].

Процесуальна (юрисдикційна) теорія, натомість, при дослідженні правової природи МКА вважає, що ключовими є його процесуальні елементи [118, с. 158]. Основні положення даної теорії полягають у тому, що арбітраж є лише особливою формою здійснення державного правосуддя. З точки зору

Ж. Корню та Ж. Фуайє, «державне правосуддя та арбітражне правосуддя є двома різними видами вирішення спорів», котрі мають судовий характер [161, с. 48]. Реалізація судової влади є функцією держави: відтак, якщо остання дозволяє сторонам удаватися до арбітражу і погоджується припиняти у таких випадках діяльність своїх судових установ, зміст арбітражу має полягати у здійсненні публічно-правової функції [242, с. 571-573]. Відповідно до даної теорії, арбітри, так само як і судді, не контролюються з боку сторін арбітражної угоди і незалежні від них, а їхні повноваження, як і компетенція суддів державних судів, має бути узгоджена з волею відповідної суверенної держави, закріпленої в її законодавстві, тобто набувати легітимності, спираючись на систему права даної держави [200, с. 69].

Арбітражна угода в цьому контексті вважається інструментом процесуального характеру, основним завданням якого є виключення юрисдикції державного суду. На думку А. Пійє, єдиною функцією арбітражної угоди є надання повноважень, отримавши які, арбітри змогли б скористатися повною свободою дій [217, с. 534]. Оскільки сторони арбітражної угоди не можуть виконувати функції арбітрів самотійно, даний документ не може вважатися договором доручення [166, с. 82]: зміст арбітражної угоди виражає волю сторін щодо передачі спору в арбітраж (тобто, вона є договором), а волю арбітрів, які діють незалежно, відзеркалено в арбітражному рішенні.

Рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається як акт, що виражає владне розпорядження, тому він повинен мати таке ж юридичне значення як рішення, схвалене державним судом. Відтак, арбітражне рішення може бути переглянуте чи змінене в апеляційній інстанції, що, на думку прихильників процесуальної теорії, свідчить про віднесення арбітражних рішень до категорії судових ухвал, а не договорів. Відтак, рішення арбітражу вступає в силу тільки після підтвердження його державним судом [221, с. 52]. Питання про дійсність арбітражної угоди, компетенцію арбітражу, виконання

арбітражного рішення можуть бути вирішені арбітражем тільки за санкцією відповідної держави. Тобто, арбітраж є легітимним виключно завдяки державі, і держава залишає за собою право здійснювати контроль за арбітражними процедурами [214].

Ще одне вчення, яке намагається вирішити питання правової природи МКА, – автономна теорія. На думку її прибічників, арбітраж – це інститут *per se*, оригінальна система, вільна від договірних і процесуальних елементів, котра дає змогу забезпечити необхідну оперативність вирішення спорів і надати сторонам гарантії, на які вони претендують. Арбітражна угода в цьому ключі не вважається цивільно-правовим договором, адже жоден договір по своїй природі не може мати процесуальних наслідків [116, с. 118-119]. «Абсолютна автономія» вважається засобом, за допомогою якого арбітраж отримує «наднаціональний» характер і при вирішенні спору використовує виключно міжнародне право [109, с. 107]. Ця концепція заснована на хибній думці про існування поза сферою міждержавного спілкування так званої «спільноти ділових людей», яка з метою розвитку міжнародних економічних відносин намагається сформулювати своє власне право і заснувати органи з вирішення спорів, що виникають між контрагентами, котрі входять до цієї спільноти. Як результат, відображаючи тенденцію невизнання національних правових систем, дана концепція по суті суперечить принципу державного суверенітету [165, с. 31].

Логічним продовженням автономної теорії вважається концесуальна теорія МКА, що передбачає повне невтручання держави у діяльність міжнародного арбітражного суду. Зміст концесуальної теорії, що ґрунтується на юрисдикційному характері арбітражного розгляду спору, полягає в тому, що автономія МКА може бути досягнута лише шляхом поступки (концесії), здійсненої з боку держави. На думку апологетів даної теорії, весь механізм міжнародного комерційного арбітражного суду базується на судовій владі держави, адже без схвалення держави, яке виражається в затверджених законодавчих нормах, МКА не зміг би існувати як ефективний спосіб

вирішення комерційних спорів [69, с. 99]. Прихильники концесуальної теорії, як і послідовники автономної теорії, наголошують на необхідності створення наднаціональних судових органів: як стверджує Ж. Рюбеллен-Девіші, достатньо складно розділити договірні та юрисдикційні елементи арбітражу та арбітражної угоди, тому МКА має бути винесено на наднаціональний рівень [224, с.]. Однак, заснування подібної системи судочинства потребуватиме повної поступки наглядових повноважень щодо МКА з боку держав. Відтак, паралельно має формуватися система контролю над реалізацією повноважень, переданих державами на користь міжнародних комерційних арбітражів. Підставою повноважень МКА, з точки зору концесуальної теорії, повинна бути не публічна влада держави, а згода сторін на підпорядкування винесеному даним інститутом рішення [230, с. 114-121].

Слід зауважити, що ані концесуальна, ані автономна теорії міжнародного комерційного арбітражу не отримали широкого розповсюдження. З одного боку, відверте невизнання чи ігнорування національних правових систем не тільки суперечить принципу державного суверенітету, а й призводить до своєрідної шкідливої схоластики, ускладнюючи вирішення питань, які породжуються комерційною діяльністю [163, с. 9-11]. З іншого боку, деякі дослідники вважають, що автономна теорія правової природи арбітражу має право на самостійне існування [42, с. 260-261], у зв'язку з чим нині пропонується розуміння даної теорії як такої, що має кілька рівнів – міжнародно-правовий, національного законодавства і локальних нормативно-правових актів, – адже на кожному з них відбувається свого роду «селекція» найдосконаліших норм і правил, що регулюють питання формування та функціонування МКА [214]. На нашу думку, дані твердження можуть уважатися відносно справедливими, адже автономна теорія виводить МКА за межі будь-якої національної правової системи. Водночас, ці висновки не підтверджуються на практиці, оскільки природа та принципи діяльності міжнародного комерційного арбітражу полягають у паралельному застосуванні норм як міжнародного, так і національного права

держави, на території якої діє МКА, тому його функціонування не може розглядатися без будь-якої прив'язки до національного правопорядку.

Часто відзначаючи недієздатність перерахованих теорій правової природи міжнародного комерційного арбітражу, зарубіжні та вітчизняні науковці починають наголошувати на пріоритетності теорії змішаної правової природи МКА [7, с. 193], що кваліфікує останній як «змішаний інститут», який поєднує матеріально-правові та процесуально-правові елементи. Оскільки, з одного боку, зміст арбітражної угоди визначається сторонами, а, з іншого боку, функціонування арбітражного суду контролюється державою, вже в другій половині ХХ століття ця теорія почала набувати популярності, а її зміст було вперше сформульовано 1952 року під час роботи 44-ї сесії Інституту міжнародного права Дж. Саусер-Холлом [229, с. 469].

Відповідно до положень цієї теорії правової природи МКА, дії сторін, які укладають арбітражну угоду, кваліфікуються як матеріально-правові, а питання правових наслідків арбітражної угоди, визначення правил арбітражного розгляду, специфіка й підстави виконання арбітражних рішень – як процесуально-правові [182, с. 149; 194, с. 266; 199, с. 187-188]. Як результат, міжнародний арбітраж загалом розглядається як комбінований феномен, що має свої витoki в цивільно-правовому договорі й отримує процесуальний ефект на основі визначеного національного законодавства. Так, Х. Шак трактує арбітражну угоду як договір, формування якого ґрунтується на матеріальному праві, а його допустимість та наслідки, натомість, регулюються процесуальним правом [231, с. 3]. Питання дійсності арбітражної угоди, право- і дієздатності сторін стосуються можливості здійснення арбітражу і вирішуються на основі застосування загальних положень про договори. Натомість, процедура арбітражного розгляду, пред'явлення позовних вимог, питання доказів, винесення рішення, його виконання і оскарження належать до цивільно-процесуальної сфери, в рамках якої враховуються особливості, властиві МКА. З точки зору К. Шміттгоффа,

арбітр є приватним суддею, який обраний сторонами або призначений відповідно до арбітражної угоди. Арбітраж ведеться відповідно до правил процедури третейських судів [237, с. 53]. Таким чином, представники теорії змішаної правової природи МКА наголошують, що правові наслідки арбітражного рішення для сторін впливають із волі самих сторін, вираженої в арбітражній угоді [166, с. 21], а наслідки винесення рішення арбітражним судом та його виконання належать до сфери процесуального права.

Не дивлячись на те, що змішана правова природа МКА займає пріоритетні позиції в юридичній доктрині, вона теж піддається значній критиці, що стосується «неадекватності розмежування договірних та юрисдикційних елементів» та надмірного фокусу на законі суду (лат. – *lex fori*) [75, с. 101]. Відповідно, окремі дослідження навіть містять пропозиції щодо необхідності застосування для характеристики даної теорії терміну *sui generis* (з лат. – особливого роду) [243, с. 7]. Дійсно, поєднання договірно-правових і процесуально-правових елементів у діяльності міжнародного комерційного арбітражу не можна вважати хаотичним, тому МКА є інститутом *sui generis* за рахунок взаємозумовленого, сутнісно детермінованого характеру поєднання цих елементів, що розкривають усі грані й переваги арбітражної процедури розгляду спорів: останню, в свою чергу, можна вважати допоміжним механізмом вирішення конфліктів, що виникають між учасниками господарських відносин, який значно зменшує навантаження на державну систему правосуддя та сприяє їх ефективному врегулюванню. Відтак, саме теорія змішаної правової природи міжнародного комерційного арбітражу відображає сучасну реальність і пропонує найбільш обґрунтований підхід до вирішення питання про юридичну природу МКА.

Практичне значення розглянутих теорій правової природи МКА визначається їх роллю у правотворчості та правозастосуванні: наразі вони є важливими як для розуміння сутності арбітражного розгляду, так і для виявлення ключових тенденцій розвитку законодавства, що регулює правовідносини щодо розгляду і вирішення міжнародних комерційних

спорів. Як стверджує Е. Гайяр, під час розгляду спорів по суті арбітри діють «від імені міжнародного співтовариства» і тому не виносять арбітражних рішень від імені конкретних держав. Схвалюючи необхідні нормативно-правові акти, держава створює відповідний фундамент для діяльності МКА, проте даний інститут є настільки інтернаціональним, що джерелом його юридичної сили є не конкретні держави, а фактично самі учасники міжнародної торгівлі [177, с. 60-66]. У свою чергу, К. Бергер звертає увагу на те, що надання широкої автономії сторонам МКА відповідно до законодавства різних держав первинно має на меті залучення якомога більшої кількості спорів до конкретної юрисдикції [139, с. 1-2].

Відтак, в юридичній науці наразі обґрунтовано наявність особливого правового статусу міжнародного комерційного арбітражу як самостійного інституту, в рамках якого здійснюється арбітражний розгляд спорів. Зародившись як альтернатива вирішенню комерційних спорів у державних судах, МКА не випадково поширився саме у сфері зовнішньоторговельних відносин, адже під час їх регулювання держави традиційно визнають значну автономію волі їх учасників. У цьому сенсі міжнародний арбітраж є одним із яскравих проявів автономії волі сторін, що існує паралельно з автономією волі сторін у договірних правовідносинах [120, с. 8].

Міжнародні комерційні арбітражні суди характеризуються визначеними рисами, що перетворюють їх на незалежний засіб вирішення спорів, котрий є набагато ефективнішим у порівнянні з державними судами. Аналізуючи «загальні тенденції використання арбітражу як найдоцільнішого методу вирішення спорів у міжнародній торгівлі», Г. Борн зазначає, що поширенню цієї тенденції сприяють такі фактори як витрати, затримки, суворі формальності, публічний характер і недружня атмосфера судової тяганини в національних судах, а також невизначеність судового позову в галузі, яка не окреслена єдиним комерційним правом [145]. Відповідно, до переваг МКА можна віднести такі:

- 1) застосування принципу автономії волі сторін (лат. – *lex voluntatis*): компетенція МКА щодо розгляду конкретного спору виникає на основі угоди сторін про передачу спору до міжнародного комерційного арбітражу;
- 2) тісний зв'язок МКА з національним законодавством держави розгляду спору – місця арбітражу, оскільки процедура розгляду спору міжнародним арбітражним судом повинна відповідати загальним принципам процесуального права держави, на території якої розглядається даний спір. Звісно, певні процесуальні норми, які мають застосовуватися під час арбітражного розгляду спору, можуть визначатися в арбітражній угоді або на основі домовленості сторін про застосування регламенту обраного МКА [117, с. 173];
- 3) можливість здійснення захисту прав сторони самостійно чи із залученням кваліфікованих юристів, адже не існує жодних спеціальних вимог щодо того, як сторона повинна бути представлена в процесі;
- 4) спеціальний порядок покриття витрат МКА: згідно з положеннями регламентів більшості міжнародних комерційних арбітражних судів, кожна сторона повинна сплатити 1/2 від загальної суми арбітражного збору, котрий вираховується за принципом зворотної пропорційності: чим більша сума позову, тим менший відсоток від неї сторони спору мають сплатити як арбітражний збір, який, між іншим, не знецінюється протягом усього періоду розгляду спору, а, навпаки, поповнюється за допомогою депозитного способу розміщення коштів;
- 5) демократичність (гнучкість) процедури обрання арбітрів та процедури розгляду спору;
- 6) принцип «конфіденційності» при розгляді спору, що застосовується на противагу загальновизнаному принципу публічності і гласності цивільного процесу в державному судочинстві;

- 7) остаточність арбітражних рішень, які фактично не підлягають ані касації, ані апеляції, ані перегляду за нововиявленими обставинами: відтак, вони не можуть бути оскаржені по суті;
- 8) спрощена процедура виконання іноземних арбітражних рішень, визначена міжнародними багатосторонніми документами (наприклад, Нью-Йоркською конвенцією ООН 1958 року), що регламентують принцип обов'язковості виконання іноземних арбітражних рішень на території їх держав-підписантів [172, с. 18-26].

Як стверджує Р. Давід, стимулом для звернення до МКА є не лише прагнення сторін уникнути застосування суворих правил судоустрою та судового процесу, а й їхнє бажання отримати в результаті розгляду спору рішення, відмінне від того, що впливає із застосування визначених норм національного права, наприклад, на основі застосування *lex mercatoria* як обраного права [166, с. 55-70], адже саме норми й принципи *lex mercatoria* нині застосовуються в багатьох міжнародно-правових актах, що регулюють зовнішньоекономічні відносини та порядок вирішення відповідних спорів [125, с. 69-70]. Ефективність діяльності МАК часто залежить від того авторитету, котрим у сторін користуються його арбітри. Так, на думку Е. Мінолі, для того, щоб міжнародний комерційний арбітраж був дієвим засобом вирішення спорів, він має відповідати певним умовам [207, с. 56]. Відповідно, мають бути наявними:

- 1) гарантія того, що арбітраж буде застосовано за ініціативою однієї зі сторін;
- 2) фактична рівність сторін перед арбітром;
- 3) професійна компетентність та неупередженість арбітра;
- 4) швидка та економна процедура вирішення спору;
- 5) ефективність арбітражного рішення по відношенню до сторін, які не бажають його визнавати;
- 6) гарантія виконання арбітражного рішення [207, с. 56; 150, с. 48-52].

Отже, під час здійснення зовнішньоторговельними організаціями й структурами цивільно-правових відносин, в які вони вступають під час реалізації міжнародного економічного й науково-технічного співробітництва, між ними можливе виникнення певних розбіжностей. Відповідно, сторони можуть укласти арбітражну угоду чи попередньо включити до основного контракту арбітражне застереження, яке в подальшому надасть їм змогу передати спір на вирішення певного інституційного арбітражу чи арбітражу *ad hoc*. Тобто, в найширшому контексті застосування альтернативних способів вирішення спорів можна розглядати як показник стану демократії та розвитку правової держави, адже саме завдяки МКА реалізується свобода договору та автономія волі його сторін у виборі способу захисту порушених прав та інтересів [143, с. 2-6]. Якщо такий вибір реалізується суб'єктом шляхом вільного волевиявлення і не обтяжується різноманітними умовами, є підстави констатувати досягнення громадянським суспільством відповідного ступеня розвитку й свободи, насамперед, в економічній сфері [94, с. 7].

У цьому контексті можна говорити про комплексність такого явища як міжнародний комерційний арбітраж, спричинену подвійною юридичною природою МКА як інституту права, компетенція якого стосується розгляду спорів, що виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин сторін при здійсненні ними різних видів зовнішньоекономічної діяльності. Міжнародний комерційний арбітраж є органом, який має своїм завданням вирішення міжнародних господарських спорів, і, водночас, – процедурою вирішення таких спорів [146, с. 2-8]. Тобто, по суті, він виступає унікальним самостійним недержавним інститутом розгляду справ між контрагентами, який включає матеріально-правові та процесуально-правові елементи і, крім того, дає змогу застосовувати як, власне, право тієї держави, де має місце арбітражне провадження, так і відповідне іноземне право, до якого арбітрів може відсилати арбітражна угода, що є основою будь-якого арбітражного розгляду.

1.2. Класифікація МКА. Морський арбітраж як різновид спеціалізованого МКА

Залежно від організаційних засад, на яких вибудовується робота міжнародних комерційних арбітражних судів під час розгляду різноманітних справ у галузі міжнародних господарських відносин, правова наука поділяє їх на два основні види – так звані арбітражі *ad hoc* (з лат. – на випадок, для кожного окремого випадку), або третейські суди для однієї справи («ізолюваний арбітраж», «разовий арбітраж»); та інституційні арбітражі, або арбітражі *ad perpetuum* (з лат. – постійно діючий) [235, с. 14-16].

По-перше, для інституційного арбітражу характерна наявність недержавної організації, яка створила й опікується таким МКА. Арбітраж *ad hoc* формується сторонами і не пов'язаний з якоюсь конкретною організацією. По-друге, на відміну від арбітражу *ad hoc*, інституційний арбітраж функціонує на підставі правил розгляду спорів, які передбачені у регламенті даного арбітражу. Нині поширеним є переконання, згідно з яким у разі виникнення складного спору варто звертатися до постійно діючого МКА [60, с. 512], а у випадках, коли йдеться про менш складні спірні ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності – до арбітражів *ad hoc*, утворених для розгляду кожної конкретної справи [12, с. 60]. Відтак, у разі виникнення комерційного спору сторони мають можливість обрати вид МКА – інституційний чи *ad hoc* [12, с. 60].

Арбітраж *ad hoc* вважається класичною формою арбітражного судочинства, яка охоплює увесь спектр класичних атрибутів, притаманних будь-якому органу позасудового (альтернативного) вирішення комерційних спорів. На думку Ю. Притики, міжнародний комерційний арбітраж *ad hoc* варто розглядати як спосіб вирішення цивільно-правових спорів, що виникають між особами приватного права у комерційній сфері у випадках, коли такі спори ускладнені наявністю іноземного елемента: саме наявність іноземного контрагента є прямою передумовою для створення спеціальних

недержавних органів, на які покладається зобов'язання щодо вирішення даного спору згідно зі встановленою його сторонами або в інший спосіб визначеною особливою процедурою [74, с. 36]. Г. Цірат вважає, що міжнародний комерційний арбітраж *ad hoc* – це третейський суд, що спеціально формується у кожному конкретному випадку з метою розгляду і вирішення міжнародного комерційного спору у визначеній процесуальній формі шляхом винесення арбітражного рішення, що є обов'язковим для сторін даного зовнішньоекономічного конфлікту [124, с. 17].

Зважаючи на дані підходи до визначення МКА *ad hoc*, О. Волощук і М. Гетманцев дефініюють його як правовий механізм розв'язання комерційних спорів, котрий утворюється у кожному конкретному випадку на основі арбітражної угоди, укладеної між двома або більше сторонами, за якою сторони погодились, що розгляд спору відбуватиметься «за зачиненими дверима», а рішення, винесене складом арбітражу в результаті проведення справедливих слухань, буде обов'язковим для цих сторін [12, с. 62-63]. Науковці підкреслюють, що «МКА *ad hoc* не входить до державної судової системи», проте він являє собою національно-правовий інститут, адже в процесі своєї діяльності керується національним процесуальним правом. Відтак, в юридичній науці поняття «міжнародний комерційний арбітраж *ad hoc*» використовується, по-перше, для окреслення механізму розв'язання комерційних спорів і, по-друге, для позначення органу, котрий може бути спеціально створений для розгляду конкретних спорів у сфері зовнішньоторговельної діяльності [12, с. 61].

Організаційно міжнародний комерційний арбітраж *ad hoc* можна охарактеризувати як визначений склад третейського суду (зазвичай, представлений непарною кількістю арбітрів чи одноосібним арбітром), який у належний спосіб має бути визначений сторонами спору чи конкретною компетентною інституцією на підставі арбітражної угоди, котру сторони, між якими виник конфлікт у сфері зовнішньоекономічних відносин, попередньо уклали між собою. Визначені відповідним чином третейські судді отримують

повноваження щодо розгляду даного спору по суті й подальшого ухвалення арбітражного рішення, котре вважатиметься обов'язковим для сторін, між якими виник спір. Потрібно відзначити, що під МКА *ad hoc* розуміється не лише визначений склад третейського суду, котрий має достатню компетенцію для розгляду конкретного спору, а й арбітражний процес, у рамках якого розглядатиметься спір. Такий процес повинен відбуватися згідно з процедурою, заздалегідь погодженою сторонами спору, а, в разі відсутності визначеної сторонами процедури, – відповідно до процедури, яку мають право обрати арбітри, котрі беруть участь у розгляді справи [68, с. 17].

На практиці, однак, доволі рідко укладання арбітражних угод, у рамках яких сторонами передбачено проведення МКА *ad hoc*, супроводжується чіткою регламентацією всіх або більшості питань процедури, відповідно до якої повинен відбуватися розгляд спору. Зазвичай у тексті арбітражної угоди сторонами встановлюється кількісний склад третейського суду, визначається мова арбітражного провадження і місце проведення арбітражу, однак не врегульовується низка інших важливих питань, що в результаті призводить до виникнення негативних наслідків у разі звернення сторін до арбітражу *ad hoc* із метою врегулювання наявного між ними спору [196, с. 747]. Задля уникнення подібного сценарію розвитку подій, правила розгляду спору можуть бути обрані арбітрами, які мають повноваження щодо його розгляду [60, с. 512].

Із метою спрощення механізму погодження арбітражної процедури з боку сторін і, як наслідок, внесення елементів уніфікації до процесуальних аспектів функціонування МКА *ad hoc*, під егідою ООН розроблено й затверджено низку спеціальних регламентів, які рекомендуються для застосування арбітражами *ad hoc* під час здійснення арбітражного розгляду [27, с. 106]. До переліку таких документів, зокрема, належать:

- Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж 1985 року (зі змінами, схваленими 2006 року) [251];

- Арбітражний регламент Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) від 15 грудня 1976 року (зі змінами, схваленими 2010 року) [250];
- Арбітражний регламент Європейської економічної комісії ООН від 20 січня 1966 року [135];
- Правила міжнародного торгового арбітражу та принципи примирення Економічної комісії ООН для Азії і Далекého Сходу від 1 січня 1973 року [225].

Застосування положень одного з перерахованих документів під час діяльності МКА *ad hoc* можливе виключно за попередньою домовленістю сторін спору, котра може бути закріплена як у формі прямого посилання на визначений регламент в арбітражній угоді, так і у вигляді домовленості про його використання на початковому етапі арбітражного розгляду спору по суті. За відсутності попередньої домовленості сторін спору, застосування одного зі спеціальних регламентів можливе за рішенням складу третейського суду. Важливо, що після обрання регламенту, котрий має застосовуватися під час розгляду спору, сторони можуть вносити до його положень необхідні зміни і доповнення. Так, згідно зі ст. 1 Арбітражного регламенту Європейської економічної комісії ООН від 20 січня 1966 року, якщо сторони домовляться, що спори за їх контрактом мають вирішуватися арбітражем відповідно до Арбітражного регламенту Європейської економічної комісії, то ці спори вирішуються на вказаних у ньому умовах, за винятком тих випадків, коли вони змінені спеціальною угодою сторін [135].

Зважаючи на наявні особливості теорії і практики функціонування МКА *ad hoc*, можна умовно виділити два ключових види даного арбітражу – чистий випадок арбітражу *ad hoc* і випадок «адміністрованого арбітражного суду». Чистий випадок арбітражу *ad hoc* має місце тоді, коли разом із його створенням сторони визначили процедуру, згідно з якою цей суд здійснюватиме арбітражне провадження та виноситиме рішення у справі. Випадок «адміністрованого арбітражного суду» фіксується тоді, коли

сторони не здатні або не мають бажання закріплювати певні правові процедури для функціонування такого арбітражу. У зв'язку з цим, окремі комерційні структури (найчастіше – постійно діючі міжнародні комерційні арбітражі) на умовах, зафіксованих у їхніх регламентах, передбачають можливість реалізації окремих дій щодо процесуального забезпечення розгляду справ МКА *ad hoc*. Тобто, в таких випадках має місце певна взаємодія цих двох видів арбітражу. Сутність даної практики полягає в тому, що у випадку наміру господарюючих суб'єктів передавати свої спори на розгляд до МКА *ad hoc*, відповідні арбітражні центри часто надають їм свою кваліфіковану допомогу (наприклад, у питаннях відбору арбітрів, припинення їхніх повноважень, надання приміщень для розгляду спору тощо) [252, с. 105-107]. Найвідомішим прикладом такої діяльності є функціонування Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма [85, с. 91-92].

Однак, не дивлячись на значну популярність МКА *ad hoc* на практиці, деякі правники наголошують на неповному вивченні природи й особливостей даного інституту, адже значну кількість питань щодо його організації та функціонування не врегульовано ані на міжнародному рівні, ані в рамках окремих національних правопорядків. Окрім цього, наразі не всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності чітко усвідомлюють відмінності, що існують між постійно діючим МКА та МКА *ad hoc*; необхідність звернення до того чи іншого виду арбітражу з метою зменшення фінансового навантаження на контрагентів під час арбітражного провадження; сутність умов, які потрібно заздалегідь зафіксувати в арбітражній угоді задля подальшого звернення до одного з даних арбітражів; необхідність суворого виконання арбітражної угоди з метою упередження можливості затягування арбітражного процесу тощо [12, с. 60]. Тому в деякому сенсі нині відзначається тенденція зближення МКА *ad hoc* та інституційного арбітражу в контексті застосування ними визначених арбітражних процедур і деяких статутних підстав їх діяльності, проте дані зрушення не можуть призвести до

цілковитого нівелювання значення цих двох різновидів міжнародного комерційного арбітражу. Тим більше, що МКА *ad hoc* може мати фактично необмежену спеціалізацію та формуватися на основі залучення широкого інтернаціонального складу арбітрів: ці аспекти створюють суттєві переваги МКА *ad hoc* під час розгляду окремих комерційних спорів у тій чи іншій галузі зовнішньоекономічної діяльності [261, с. 749-750].

У принципі, кожен із названих видів міжнародного комерційного арбітражу відзначається певними перевагами. Наявна практика свідчить, що МКА *ad hoc* набагато дієвіший під час вирішення спорів, які пов'язані з фактичними обставинами справи – якістю товару, визначенням його ціни тощо, – оскільки переважна більшість таких спорів розглядаються швидко й ефективно. В разі необхідності усунення складніших розбіжностей, зокрема, проблем, пов'язаних із застосуванням права, звернення до МКА *ad hoc* може стати причиною невирішеності процедурних питань і, зрештою, прийняття незадовільних для сторін рішень. Тому в разі виникнення подібних спорів найзатребуванішими нині вважаються саме постійно діючі, або інституційні, арбітражі – так звані арбітражі *ad perpetuum*.

Арбітраж *ad perpetuum* є постійно діючим органом, що має свій апарат (наприклад, голову, президію, відповідального секретаря або постійний секретаріат, котрі виконують функції інформаційного чи консультативного порядку, управління справами та архівом); статут (положення) і регламент, на основі яких він реалізує свою діяльність; і, в деяких випадках, реєстр (рекомендаційний список) арбітрів, котрих сторони можуть обирати для розгляду конкретного спору [195, с. 43-47]. Постійно діючі арбітражі переважно утворюються при різних організаціях та асоціаціях, торгово-промислових палатах, біржах і т. д., що є основоположним для визначення їхньої назви: Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма, Лондонський міжнародний третейський суд, Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати в Парижі, Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України тощо.

На відміну від МКА *ad hoc*, інституційні арбітражі функціонують як повноцінні органи чи установи, основним завданням діяльності яких є створення належних умов для вирішення комерційних спорів, котрі можуть виникнути між контрагентами в результаті долучення даних суб'єктів до різного роду зовнішньоекономічних взаємодій. Постійно діючі арбітражі функціонують як арбітражні установи, проте не вважаються елементами державного судочинства [198, с. 28]. Вони діють у правовому полі, що утворюється законодавством про міжнародний комерційний арбітраж держави – місця їх розташування, – а також послуговуються регламентами, котрі визначають організаційну структуру цих інституцій і містять перелік процесуальних норм, на основі яких має діяти склад арбітражів, сформованих під егідою даного МКА [198, с. 29].

Основною перевагою постійно діючого МКА вважається його функціонування як організаційно оформленого органу, котрий надає необхідну допомогу арбітрам, призначеним для розгляду визначеного спору в рамках даної інституції. Якщо після передачі спору для розгляду до певного постійно діючого МКА одна зі сторін затягує процедуру призначення арбітра, тривалий час не узгоджує запропоновану кандидатуру або не може знайти спільну мову щодо особи третього арбітра чи головуєного з другою стороною спору, ці питання вирішуються головою або президентом даного арбітражу [169, с. 36]. Загалом, склад інституційного МКА може формуватися різними способами. Як правило, даний арбітраж організовується з осіб, імена та прізвища яких включені до так званого «рекомендаційного списку арбітрів», із якого сторони спору можуть обирати кандидатури для їх подальшого призначення як арбітрів у конкретному арбітражному провадженні. Хоча, в деяких арбітражних структурах коло осіб, які можуть виступати арбітрами, встановлюється не за допомогою чітко визначеного переліку, а на основі членства даних осіб у відповідній арбітражній організації [52, с. 14-15].

Важливо відзначити, що інституційні арбітражі діють на підставі визначених правил і регламентів; усі стадії розгляду спору є передбачуваними для сторін; арбітри не мають необхідності приймати додаткові рішення щодо організації арбітражного провадження; порядок призначення арбітрів, розгляд заявлених арбітрам відводів та інші процедурні питання є чіткими й зрозумілими. Тому ця практика значною мірою полегшує процес арбітражного розгляду спорів, з основними елементами якого сторони можуть ознайомитися заздалегідь.

Нині одним із питань, які намагаються вирішити міжнародні комерційні арбітражні суди в процесі своєї роботи, є заповнення часового проміжку, що з'являється між моментом виникнення спору та моментом формуванням складу третейського суду. Відповідно, наявна практика дозволяє здійснити класифікацію систем арбітражу, виділивши три ключових категорії інституційного арбітражу відповідно до тривалості процедури його формування та роботи: традиційний арбітраж; прискорений арбітраж / арбітраж щодо малих спорів; надзвичайний арбітраж [173, с. 14-16].

Традиційний арбітраж, котрий може бути застосовано в будь-який час, формується на основі вираженої згоди сторін, закріпленої у формі арбітражного застереження. У разі обрання процедури традиційного арбітражу, сторони спору завжди мають право обрати арбітра – як одноосібного арбітра, так і ту кількість арбітрів, яку вони погодили заздалегідь. Однак, процес призначення арбітрів може бути доволі розтягнутим у часі, часто займаючи тижні чи навіть місяці. Тим не менш, традиційний арбітраж має право вирішувати всі питання по суті, поставлені на розгляд арбітрів, а рішення останніх завжди є остаточним, за винятком ситуацій, коли склад третейського суду прийняв часткове чи попереджувальне рішення [175, с. 2-5].

Прискорений арбітраж / арбітраж щодо малих спорів також може бути застосовано в будь-який час, проте для початку прискорених процедур арбітражу сторони мають заздалегідь домовитися про суму спору, за

виникнення якого може розпочинатися певне арбітражне провадження. Сторони спору найчастіше мають право обрати одноосібного арбітра, адже процедура призначення останнього є швидшою, ніж у рамках традиційного арбітражу. Даний арбітраж вирішує всі питання по суті, висунуті на розгляд арбітрів, які найчастіше приймають остаточне рішення [260, с. 103-105].

Під час формування надзвичайного арбітражу не допускається наявність попередньої домовленості про його утворення між сторонами спору, адже дана процедура має місце до формування складу арбітражу. Сторони спору мають право для розгляду останнього обрати арбітражну інституцію, а не арбітрів. Причому, до арбітражного провадження в рамках надзвичайного арбітражу завжди залучається лише одноосібний арбітр, процедура призначення якого триває настільки швидко, наскільки це можливо – найчастіше один або два дні. Даний арбітраж вирішує тільки невідкладні питання або вживає термінових заходів. Повноваження надзвичайного арбітражу обмежені лише в частині присудження забезпечувальних заходів, однак він виносить виключно попередній наказ або попереднє рішення, яке вважається дійсним до формування складу арбітражу [255, с. 2-5].

Важливо відзначити, що інститут надзвичайного арбітражу, або інститут надзвичайного арбітра, є порівняно молодого системою МКА, адже вперше його процедура була закріплена в Регламенті Міжнародного центру вирішення спорів (англ. – *International Centre for Dispute Resolution*), котрий є міжнародним підрозділом найбільшої арбітражної установи у світі, Американської Арбітражної Асоціації (англ. – *American Arbitration Association*), тільки 2006 року. Тим не менш, надалі процедура надзвичайного арбітражу доволі швидко знайшла відображення в регламентах багатьох провідних МКАС в усіх регіонах світу, зокрема, Сінгапурського міжнародного арбітражного центру (англ. – *Singapore International Arbitration Centre*), Гонконгського міжнародного арбітражного центру (англ. – *Hong Kong International Arbitration Centre*), Швейцарської арбітражної асоціації

(англ. – *Swiss Arbitration Association*), Австралійського центру міжнародного комерційного арбітражу (англ. – *Australian Centre for International Commercial Arbitration*) тощо [202, с. 132-133].

Механізм надзвичайного арбітражу дає змогу сторонам спору висувати клопотання про застосування забезпечувальних заходів у рамках третейського розгляду до формування складу арбітражу, який надалі вирішуватиме спір по суті; реалізовувати інші тимчасові процедури до початку арбітражного провадження, в тому числі, надавати необхідну доарбітражну допомогу; розглядати лише термінові чи невідкладні питання. Оскільки процедура даного арбітражу здійснюється надзвичайним арбітром, чий рішення є обов'язковими до утворення складу третейського суду, його місія часто є адекватним вирішенням проблем, пов'язаних із призупиненням звичайних арбітражних процедур через затримку в призначенні арбітрів, яке іноді може займати кілька місяців, або через особу самих арбітрів: надзвичайний арбітр не може виступати як арбітр у будь-якому майбутньому арбітражному розгляді, пов'язаному зі спором, якщо сторони не домовилися про інше. Тобто, надзвичайний арбітраж є одним із видів МКА, проте він має суттєві відмінності від інших видів арбітражу – як традиційного арбітражу, так і прискореного арбітражу / арбітражу щодо малих спорів [156, с. 99-107].

Класифікація інституційних МКА також здійснюється відповідно до характеру комерційних спорів, які розглядають дані інституції. За цим критерієм, інституційні МКА поділяються на арбітражі загальної юрисдикції (загальні чи генеральні) та спеціалізовані (галузеві чи особливі) МКА. Арбітражі загальної юрисдикції (наприклад, Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України) розглядають будь-які зовнішньоекономічні спори і, зазвичай, утворюються при торгово-промислових палатах різних країн. Серед них можна виділити постійно діючі арбітражні органи закритого і відкритого типів. На розгляд перших можуть передавати спори тільки члени бірж, асоціацій чи інших структур, при яких утворюються дані арбітражні суди; до постійно діючих арбітражних органів

відкритого типу можуть звертатися будь-які зацікавлені суб'єкти, між якими виник комерційний спір [190, с. 17].

У даному контексті варто згадати про існування так званих «підгалузевих арбітражів» та квазі-арбітражів. Підгалузевими арбітражами на практиці часто називають організації, які в правовому розумінні не є третейськими судами, адже вони лише розробляють експертизи, обов'язковість проведення яких у певному випадку ґрунтується на угоді комерційних партнерів, уважаючись так званим «якісним арбітражем». Від якісного арбітражу потрібно відрізнити технічний арбітраж (передарбітражну експертизу). Арбітри (у сфері зовнішньоекономічних відносин – це досвідчені юристи й економісти), незважаючи на знання своєї справи, не в змозі самостійно реконструювати й оцінювати деякі технічні деталі. Відтак, для проведення даного виду робіт призначається технічна експертиза, яку здійснюють технічні експерти [114, с. 92]. Квазі-арбітраж – це процедура альтернативного (позасудового) вирішення спорів, за якої сторони за власним бажанням передають спір на розгляд третьої сторони [219, с. 77], котра в переважній більшості випадків є галузевим об'єднанням чи асоціацією, до компетенції якої належать питання, що стали предметом даного спору. Так, достатньо ефективним квазі-арбітражем в Україні вважається Палата з вирішення спорів Української асоціації футболу [102]: дана структура не функціонує як повноцінний арбітражний орган, адже розглядає виключно спори, що виникають між суб'єктами футболу, керуючись нормами Регламенту Палати з вирішення спорів Української асоціації футболу, а не положеннями арбітражної угоди сторін, проте є незалежною, утвореною згідно з вимогами ФІФА інстанцією з розгляду та вирішення таких спорів (ст. 1 Регламенту Палати з вирішення спорів Української асоціації футболу) [88, с. 8].

Останнім часом на практиці суттєво зростає значення спеціалізованих міжнародних арбітражних судів, котрі створюються для розгляду спорів в окремих галузях [60, с. 512-513]:

- морські арбітражі – Лондонська асоціація морських арбітрів (англ. – *London Maritime Arbitrators Association, LMAA*); Морська арбітражна палата (фр. – *Chambre Arbitrale Maritime*), розташована в м. Париж; Китайська морська арбітражна комісія (англ. – *China Maritime Arbitration Commission*), розташована в м. Пекін; Нордична офшорна та морська арбітражна комісія (англ. – *Nordic Offshore & Maritime Arbitration Association*), розташована в м. Осло; Морська арбітражна комісія при ТПП України тощо;
- спортивні арбітражі – Спортивний арбітражний суд (англ. – *Court of Arbitration for Sport, CAS*), розташований у м. Лозанна; Баскетбольний арбітражний суд (англ. – *Basketball Arbitral Tribunal*), розташований у м. Женева, тощо;
- арбітражі, які розглядають спори щодо торгівлі конкретними видами товарів, – Міжнародна асоціація торгівлі зерном та кормами (англ. – *Grain and Feed Trade Association, GAFTA*), розташована в м. Лондон; Федерація асоціацій торгівлі оліями, насінням і жирами (англ. – *Federation of Oils, Seeds and Fats Associations, FOSFA*), розташована в м. Лондон; Арбітражний суд при Федерації торгівлі бавовною у м. Гдиня (англ. – *Court of Arbitration at the Gdynia Cotton Association*) тощо.

По суті, термін «спеціалізований інституційний арбітраж» у цілому є досить умовним. Абсолютна більшість існуючих нині в різних країнах інституційних арбітражних установ, що можуть вирішувати за угодою сторін їх цивільно-правові або приватноправові спори, володіє не універсальною, а частково обмеженою компетенцією – фактично компетенцією, визначеною спеціалізацією більшості представлених у них арбітрів [209]. Тож, при розгляді спеціалізованих МКА найчастіше мають на увазі розрізнення арбітражів «загальної компетенції», котрі приймають до розгляду будь-які спори «комерційного характеру», і арбітражів, компетентних лише в окремих категоріях такого роду спорів, наприклад, у спорах, пов'язаних із

зовнішньою торгівлею, спортивною індустрією чи торговим мореплавством [47, с. 7].

За різними оцінками, у спортивному секторі зосереджено від 3% до 5% від загального обсягу глобальної торгівлі, що перетворює спортивну тематику на один із предметів спорів, котрі розглядаються міжнародними арбітражними судами. Звісно, спортивний арбітраж має багато спільних рис із комерційним арбітражем, адже багато спортивних арбітрів виступають арбітрами в МКА. Однак, даний спеціалізований арбітраж відзначається низкою особливостей, які вирізняють його серед інших міжнародних третейських судів. Зокрема, на розгляд спортивного арбітражу може бути передано два види спору: комерційного та дисциплінарного характеру. Деякі спортивні арбітражні рішення виносяться в системі надзвичайного арбітражу, розгляд спору в якому триває 24 години, адже часто спортивні спори виникають під час проведення спортивних змагань, тому мають бути вирішені достатньо оперативно, щоб визначити, чи зможуть спортсмени повернутися до змагань. Крім того, спортивний арбітраж є публічним, адже його рішення часто обговорюються чи критикуються в ЗМІ, однак процедура їх виконання є достатньо простою: наприклад, спортивні регулюючі органи мають достатньо повноважень і внутрішніх механізмів, щоб забезпечити виконання рішень CAS, що на практиці отримало назву «приватної виконавчої системи» [102].

Серед арбітражів, які розглядають спори щодо торгівлі конкретними видами товарів, слід виділити згадані GAFTA і FOSFA, адже більш ніж 80% міжнародної торгівлі зерном, кормами, оліями та жирами відбувається з використанням стандартних форм контрактів GAFTA і FOSFA згідно з єдиною системою стандартів, правил і принципів міжнародної торгівлі сировинними товарами, розробленими даними структурами з метою захисту інтересів усіх учасників зовнішньоторговельних операцій. Відтак, спори з цих питань, що виникають між контрагентами, набагато простіше вирішувати в рамках систем з урегулювання спорів GAFTA і FOSFA, де

конфлікти врегульовують фахівці у відповідній галузі, добре знайомі з її особливостями. Перевагами спеціалізованих арбітражів GAFTA і FOSFA можна вважати значно нижчу, ніж у державному суді чи МКА, вартість розгляду спору; оперативність арбітражної процедури; простота і гнучкість арбітражу, адже розгляд спору має менш формальний характер, ніж у державному суді, а терміни подачі матеріалів до розгляду є достатньо гнучкими; конфіденційність, адже слухання проходять в приватному порядку, а всі арбітражні процедури і рішення третейського суду є конфіденційними для обох сторін; можливість розгляду спорів у дистанційному режимі [26].

У галузі торгового мореплавства, як і в інших сферах торгового обороту, особливо міжнародного, арбітражний порядок розгляду цивільно-правових спорів отримав найбільше розповсюдження. Інтенсивний розвиток судноплавства і специфічність різноманітних відносин, що виникають у цій галузі, стали причиною того, що поруч із практикою використання арбітражу *ad hoc*, в низці країн стали створюватися постійно діючі, або інституційні, арбітражні організації, що спеціалізуються на вирішенні достатньо широкого кола «морських» справ. Морські третейські суди (так само, як і арбітражі загальної юрисдикції) не входять до державних систем судових, адміністративних або інших органів, таким чином виконуючи доволі корисні функції щодо задоволення потреб зацікавлених ділових кіл. Моніторингом розвитку морського арбітражу як окремого виду МКА займається Міжнародний конгрес морських арбітрів (англ. – *International Congress of Maritime Arbitrators*, ICMA), що проводиться раз на два роки завдяки зусиллям його засновника С. Барклея, який «запустив двигун перетворення морського арбітражу на міжнародний, якщо не універсальний, інструмент розгляду спорів у сфері торгового мореплавства» [223, с. 267]. За наявними оцінками, найпопулярнішим морським арбітражем є Лондонська асоціація морських арбітрів (англ. – *London Maritime Arbitrators Association*, LMAA),

котра розглядає понад 85% усіх спорів у сфері торгового мореплавства в світі [188].

Сторони, що взаємодіють у галузі торгового мореплавства, часто вибирають альтернативні форми вирішення спорів, оскільки спір між ними розглядатиметься арбітрами, які мають спеціальні знання в галузі торгового мореплавства та морського права і, відтак, являють собою одну з можливих форм пристосування арбітражу до потреб практики шляхом його наближення до специфічної природи спірних правовідносин, що входять до його компетенції. Важливу роль у цьому випадку відіграє також готовність арбітрів враховувати та коректно оцінювати вплив іноземних елементів, якими часто ускладнені морські спори, та звичаїв торгового мореплавства. Ці особливості морського арбітражу затребувані в рамках вирішення традиційних морських спорів, наприклад, пов'язаних із договорами перевезення, фрахтування, морського страхування, буксирування тощо. Вони також будуть дуже актуальними при розгляді морських спорів, які можуть виникати в рамках нових тенденцій, що спостерігаються у розвитку вітчизняного морського права, наприклад, у зв'язку зі змінами в режимі судноплавства у Чорному морі під час російсько-української війни.

Поняття морського арбітражу трактується як окрема, відмінна від МКА загальної юрисдикції, практика третейського розгляду спорів [154, с. 4]. Діяльність, пов'язана з морським транспортом, може набувати форм внутрішньодержавної торгівлі та будівництва, річкових або прибережних перевезень. Спори в цій сфері, як правило, передаються до внутрішнього морського арбітражу. Однак, більшість ключових перевезень вантажів, контрактів на будівництво суден і договорів на оренду та використання суден мають міжнародний характер як у контексті задіяних сторін, так і географічних точок, між якими рухаються судна, а також вантажів, що ними транспортуються. Ці фактори, відтак, перетворюють переважну більшість звернень до морського арбітражу на міжнародні за своїм характером скарги [188].

Зважаючи на зазначене, можемо стверджувати, що морський арбітраж нині стає «інструментом» для ефективнішого впровадження морського права: певні специфічні характеристики суб'єкта, що провадить свою діяльність у сфері торгового мореплавства, впливають на форму МКА, який, таким чином, «відхиляється» від моделі міжнародного комерційного арбітражу загальної юрисдикції. У даній сфері майже не виникає питань, що стосуються колізій застосовних норм матеріального права, оскільки морські арбітри вирішують спори, що подаються на їх розгляд, на основі сукупності принципів, визначених як *lex maritima*, або «загальне морське право», яке, хоча й складається, серед іншого, з правил *lex mercatoria*, також додатково включає спеціальні принципи, здебільшого розроблені завдяки практиці в морській галузі та застосуванню єдиного транспортного права [162, с. 255]. Таким чином, під час розгляду спорів у морському арбітражі та подальшого прийняття відповідного рішення арбітри спираються, принаймні частково, на *lex maritima* – сукупність правил і принципів, обов'язкова сила яких впливає з їх постійного використання міжнародним морським співтовариством, адже вони представляють альтернативу національним та міжнародним джерелам права і залучають до процесу вирішення спорів у сфері судноплавства юридичний інструмент, що характеризується більшою гнучкістю [162, с. 256].

Оскільки морські арбітражі є різновидом інституційних МКА, вони мають з останніми багато спільних характеристик. Тим не менш, сторони, які у разі виникнення між ними спору звертаються до морського арбітражу, залучені до складних торговельних відносин, що регулюються специфічними звичаями чи окремими конвенціями, тому конфлікти між ними теж повинні вирішуватися фахівцями, компетентними в сфері морської торгівлі [262, с. 94]. Особливість морського арбітражу полягає в предметі спору, який передається на його розгляд. Більшість розбіжностей між контрагентами в сфері торгового мореплавства виникають під час імплементації чартерних угод, що стосуються перевезення товарів, через невиконання зобов'язань

продавцем або перевізником (наприклад, пошкодження товарів, що транспортуються, або судна; простій судна; несплату орендної плати тощо). Спори, що розглядаються морським арбітражем, також можуть стосуватися будівництва, ремонту та демонтажу суден; бербоут-чартеру (договору фрахтування судна без екіпажу); страхових вимог; рятування суден або відповідальності за делікт (наприклад, зіткнення в морі) [203, с. 1059]. Отже, арбітраж можна визначити як «морський», якщо він стосується спорів, пов'язаних із діяльністю сторін на морі, тобто, якщо існує зв'язок між *res litigiosa* (лат. – предмет спору) та морським судноплавством, промисловістю чи торгівлею. Відтак, як стверджує В. Тетлі, «морський арбітраж є арбітражем морських комерційних спорів» [247, с. 1417].

Деякі дослідники проблематики розвитку й функціонування МКА розглядають морський арбітраж як спеціалізовану галузеву форму інституційного арбітражу, що фокусується виключно на розгляді спорів, пов'язаних зі сферою судноплавства. Зважаючи на те, що дана сфера в текстах офіційних документів може бути представлена терміном «судно», морський арбітраж часто кваліфікується як МКА, котрий певним чином стосується судна [183, с. 275]. Однак, вантаж, що розміщується на судах, не складається з інших суден, а самі судна не будуються їхніми екіпажами. Відтак, на практиці морський арбітраж може розглядати спори між сторонами, які тим чи іншим чином пов'язані зі сферою судноплавства, тобто між будь-якими суб'єктами, котрі залучені до міжнародної торгівлі. Тому морський арбітраж можна трактувати як будь-який арбітраж, котрий розглядає спори, пов'язані з будь-якими питаннями у сфері судноплавства, – перевезення товарів чи пасажирів морем; продаж суден, що перебували у використанні; будівництво нового судна; фрахтування приватної яхти чи морського судна підтримки тощо [134].

Характеризуючи спори, які можуть передаватися на розгляд морського арбітражу, Б. Харріс, М. Саммерскілл і С. Кокерілл відзначають, що найчастіше розбіжності між сторонами виникають під час виконання

умов чартеру. Це може бути договір оренди судна на певний період часу (тайм-чартер) або договір на здійснення судном рейсу (рейс-чартер), за яким оплачується фрахт і в якому є положення щодо обсягу часу, наданого фрахтувальнику для завантаження та розвантаження товарів, відшкодування збитків (демереджу) тощо[183, с. 275]. Однак, дослідники наголошують, що обмеження переліку предметів спорів, які передаються на розгляд морського арбітражу, розбіжностями, що виникають між сторонами лише в результаті виконання згаданих угод, було б невірним, оскільки іноді спори виникають за коносаментами і зазвичай пов'язані з пошкодженням або втратою вантажу. Рідше спори можуть розглядатися за меморандумами про угоди щодо продажу суден. Такі спори зазвичай стосуються затримки доставки, повного невиконання зобов'язань щодо доставки судна або технічних питань щодо стану судна під час його доставки. Існують також договори фрахту, за якими певний експортер або імпортер може отримати згоду компанії на постачання кількох суден для перевезення вантажу протягом визначеного періоду часу. Крім того, існують спори за договорами суднобудування (які зазвичай стосуються специфікації судна, затримки доставки судна або її неприйняття) та спори, що виникають за договорами на ремонт суден. Також час від часу морських арбітрів призначають для розгляду спорів, що стосуються інших сфер комерційного життя, наприклад, невиконання чи часткового виконання договорів щодо торгівлі нафтою або конференційних угод. Зрештою, морські арбітри іноді можуть розглядати спори, що стосуються окремих аспектів морського страхування: винесене арбітражне рішення в даному разі стосується питань страхового захисту та покриття збитків клубами взаємного страхування [183, с. 275-276].

Таким чином, можемо стверджувати, що морський арбітраж, будучи різновидом спеціалізованого інституційного МКА, відрізняється від загальної моделі міжнародного третейського суду завдяки низці причин, які перетворюють його на «особливий» метод альтернативного розгляду спорів, – від джерел права, що застосовуються під час арбітражного провадження, до

переліку арбітражних спорів та характеристик морського арбітражного розгляду таких спорів. Нині морський арбітраж широко використовується міжнародними судноплавними операторами для вирішення майже всіх видів спорів, і, як наслідок, арбітражні застереження включаються до багатьох форм договорів, що стосуються сфери судноплавства. Це пов'язано з його перевагами перед традиційним судовим процесом (гнучкістю, спеціалізацією, конфіденційністю) та, загалом, можливістю для сторін визначати кожен аспект процедури арбітражного розгляду спору відповідно до їхніх потреб. Тим не менш, морський арбітраж є сферою посиленої взаємодії міжнародного та національного законодавства, котра передбачає застосування як матеріальних норм морського права, принципів арбітражного розгляду спорів, так і положень міжнародних нормативно-правових актів (Нью-Йоркської конвенції 1958 року, Типового закону ЮНСІТРАЛ тощо).

1.3. Історія розвитку МКА та його міжнародно-договірна уніфікація

Ідея врегулювання міжнародних конфліктів в економічній сфері за допомогою незалежного органу, який би виносив неупереджене рішення, обов'язкове для сторін, з'явилася чи не одразу ж після виникнення зовнішньоторговельних зносин між представниками різних державних утворень та, еволюціонувавши з часом, збереглася до сьогодення, перетворивши міжнародний комерційний арбітраж на один із найзатребуваніших альтернативних способів вирішення спорів. Відповідно, можна виділити кілька ключових етапів в історії розвитку МКА, що дозволяють охарактеризувати ступінь його інституціоналізації та міжнародно-правового оформлення [35, с. 223-224]:

І етап – зародження третейської форми розгляду торговельних спорів, а також правил і норм, що регламентують правовідносини даного типу.

II етап (кінець XVI століття – кінець XIX століття) – розробка та затвердження національних нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини, пов’язані з діяльністю третейських судів, у різних державах світу, що дозволило останнім значно посилити свої позиції у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

III етап (початок XX століття – кінець XX століття) – поява та поступове впровадження ідеї міжнародно-договірної уніфікації МКА, спрямованої на усунення розбіжностей у положеннях відповідних нормативно-правових актів держав світу, насамперед, щодо визнання та виконання арбітражних рішень іноземних третейських судів: до завершення цього періоду більшість розвинутих держав світу стають учасниками Нью-Йоркської конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року.

IV етап (кінець XX століття – по теперішній час) – універсалізація регулювання арбітражного порядку розгляду зовнішньоекономічних спорів: точкою відліку в даному разі слід уважати 21 червня 1985 року – дату прийняття Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж, який сприяв значній активізації процесу уніфікації національного законодавства держав світу у даній сфері.

Відтак, можна стверджувати, що арбітраж як механізм вирішення міжнародних комерційних спорів виник на зорі розвитку людської цивілізації [144, с. 24]. Появою арбітражних процедур розв’язання конфліктів людство зобов’язане торговому мореплавству: окремі документи часів Стародавнього Єгипту свідчать про застосування єгипетськими фараонами механізмів вирішення спорів, котрі були дуже подібними до арбітражних процедур, а перший праобраз морського арбітражу з’явився у Стародавній Греції. Давньогрецькі міста-поліси укладали між собою угоди із зобов’язанням вдатися до застосування процедури арбітражу для розв’язання певних категорій спорів (або навіть усіх торговельних спорів), використовуючи детально розроблені правила арбітражного процесу. У Стародавній Греції та

Стародавньому Римі арбітрами виступали релігійні організації, Дельфійський оракул, приватні особи (політичні діячі, переможці олімпійських ігор тощо). Однак, у даному разі під час третейського розгляду спорів існувало єдине суттєве обмеження: греки не арбітрували з іноземцями, яких вважали варварами [51, с. 8-9].

Натомість, дещо іншим було ставлення до арбітражного розгляду комерційних спорів у Стародавньому Китаї. Первинно відповідальність щодо вирішення спорів брали на себе патріарх чи старша поважна людина роду. У часи Династії Хань (206 рік до н.е. – 220 рік н.е.) існувала «комісія трьох старійшин», природа функціонування якої була досить близькою до сутності роботи арбітражного суду сьогодення: обрані народом три старійшини працювали як волосні чиновники, які вирішували цивільні спори між сусідами та комерційні спори між купцями [129, с. 120-125].

На території середньовічної Європи арбітражні суди використовувалися, перш за все, для розгляду і вирішення торговельних спорів. Так, в Італії, де перші асоціації «вільних людей» утворювалися серед осіб, котрі займалися торгівлею, для врегулювання комерційних спорів, що виникали між ними, залучалися так звані «громадські третейські судді». Фокусуючись на розгляді торговельних спорів між купцями, ці судді діяли публічно зі згоди іноземного государя, на території якого вони обиралися з-поміж співвітчизників, котрі перебували там тимчасово чи залишилися на постійне проживання, строком на 1 рік. Відтак, вони відрізнялися від звичайних третейських суддів, адже виконували свої обов'язки протягом відносно тривалого терміну. Маючи досить тісні торговельні зв'язки з Італією, середньовічна Франція *de facto* запозичила практику створення арбітражних установ останньої, котрі теж були представлені третейськими суддями. Прототипом постійних торгових третейських судів у Франції стала Тулузька біржа, під час заснування якої 1549 року також було організовано спеціальний суд, який складався з трьох осіб (пріора і двох консулів), котрі обиралися місцевими купцями для розгляду спорів, що виникали під час

проведення біржових операцій. Вихідним для їхньої діяльності, однак, був не принцип комерційної взаємодії керованих купцями італійських республік, а практика союзу між королівською владою та комерційною буржуазією [144, с. 15].

До речі, у Київській Русі судочинство не зазнало жодного впливу з боку римського права, однак спосіб вирішення комерційних спорів шляхом передачі їх на розгляд третейського суду на її території теж був достатньо поширеним. Крім того, у практиці давньоруських третейських судів дослідники знаходять багато аналогій із практикою європейських арбітражів, діяльність яких спиралася на норми й принципи римського права [13, с. 110]. Даний факт чітко підтверджує безперечне правило, згідно з яким усі народи в період панування звичаєвого права віддавали перевагу суду приватних осіб перед судом публічної влади.

В епоху феодальної монархії в Англії комерційні ділки несли чималі фінансові втрати в процесі затяжного судочинства, тому третейський суд достатньо швидко набув серед них популярності як альтернативний спосіб вирішення комерційних спорів. Згідно з положеннями Розділу 15 Статуту Вільгельма III Оранського 1698 року, будь-який комерсант, який бажає вирішити торговельний спір, може передати його на розгляд третейського суду, вихідним пунктом для чого має слугувати компроміс – угода про передачу такого спору на вирішення до третейського суду [153, с. 22]. Рішення третейського суду в Англії визнавалося остаточним, і сторони повинні були підкорятися рішенню обраних ними суддів, адже воно прирівнювалося до рішення Королівського суду. Єдиним способом «оскарження» рішення третейського суду на практиці було звинувачення третейських суддів в аморальності чи розтраті. Хоча, серйозним недоліком третейського розгляду спорів був його фокус на суперечностях, що виходили з достатньо вузького кола правовідносин: тривалий час до компетенції третейських судів в Англії входив розгляд спорів виключно щодо особистих

зобов'язань, адже питання речового права були вилучені з їхньої компетенції [245, с. 78].

Зважаючи на суттєве пожвавлення зовнішньої торгівлі, у період китайської Династії Цін (1644-1911 роки) доволі часто мали місце серйозні спори між китайськими та іноземними купцями: вони вирішувалися регіональними торговими палатами, функціонування яких мало вагоме значення для розвитку МКА на теренах Китаю. Наприкінці ХІХ століття було створено Національну торгову палату (НТП), що послуговувалася Короткими правилами Національної торгової палати. Згідно з положеннями останніх, китайський купець, у разі виникнення спору з іноземними купцями, міг звернутися до головного управителя НТП задля вирішення даного спору і проведення подальших примирювальних процедур. У таких містах як Пекін, Шанхай і Тяньцзінь, де діяльність іноземних торговців завжди була набагато жвавішою, продовжували активно діяти регіональні торгові палати, котрі відігравали значну роль у врегулюванні їх комерційних спорів. Шанхайська торгова палата не лише вирішувала торговельні спори, а й створила своєрідний «центр аудиту», котрий мав захищати інтереси китайських купців [129, с. 120-125].

Таким чином, еволюція МКА у період Середньовіччя, котре відзначилося виникненням і активним становленням торговельних третейських судів, а також бурхливий розвиток торгівлі в ХVІІІ-ХІХ століттях, дозволили говорити про становлення міжнародного комерційного арбітражу в його юридико-соціальному розумінні, адже саме наприкінці ХVІІІ століття розпочинається пожвавлена розробка та затвердження законодавства про арбітраж і поширення арбітражної практики як такої [35, с. 224].

В історико-правовому вимірі становлення МКА варто відзначити особливу роль Декрету Національних зборів Франції «Про судоустрій» 1790 року, положеннями якого було передбачено, що третейський суд є найраціональнішим способом вирішення спорів між громадянами, тому

жоден нормативно-правовий акт не повинен містити застережень, які могли б зменшити значення і дійсність компромісу про арбітраж [197, с. 8]. Англійський Закон про арбітраж 1889 року став першим спеціальним нормативно-правовим актом, котрий затвердив низку основних принципів арбітражу, серед яких – право всіх суб'єктів, які укладають комерційні контракти, на арбітраж; добровільність арбітражної угоди; та специфічність процедури арбітражу [197, с. 8]. Німецьке законодавство найбільш послідовно підійшло до регламентації арбітражу. Статут цивільного судочинства 1877 року передбачив добровільність арбітражу, обов'язковість рішень третейського суду, а також випадки їх оскарження [138, с. 40-41].

У Російській імперії, до речі, на початку XIX століття арбітраж також був поширеним явищем. Праобразом третейських судів стала сформована система комерційних судів (на українських землях вони, зокрема, функціонували в м. Одеса та м. Керч), до яких не менше половини суддів обиралися з купців не нижче 1-ої і 2-ої купецьких гільдій, а процедура розгляду справ мала вигляд примирювальних процедур, що відбувалися на основі норм звичаєвого права. Положення про третейський суд 1831 року вводило узаконені (обов'язкові) і добровільні третейські суди. Хоча, в результаті судової реформи 1864 року в Статуті цивільного судочинства було збережено тільки добровільний третейський суд, оскільки узаконений третейський суд був скасований. Однак, після Революції 1917 року й розпаду Російської імперії ця практика була припинена [32, с. 171-173].

Таким чином, наприкінці XIX століття національне законодавство різних країн світу достатньо адекватно відображало юридичну природу МКА як альтернативного способу вирішення спорів, котрі виникають у процесі здійснення зовнішньоекономічних відносин, який може бути задіяно на основі спеціальної арбітражної угоди, що на практиці виключає юрисдикцію державних судів із розгляду конкретних справ. Власне кажучи, це стало визначальним моментом для подальшого розвитку арбітражу та інших альтернативних способів вирішення комерційних спорів.

У даному сенсі, цікаво звернути увагу на розвиток доктрини неарбітражного вирішення спорів у США, які в сучасних умовах *de facto* є лідером у пропагуванні престижності арбітражних інститутів. На тлі підвищення значимості міжнародного комерційного арбітражу, американські суди негативно ставилися до даного способу вирішення зовнішньоторговельних спорів, що пояснюється впливом різних чинників – стурбованістю тим, що суди позбавляються юрисдикції; скептицизмом щодо компетентності та справедливості арбітражного процесу; підозрою, що арбітражні угоди можуть бути продуктом нерівних ринкових позицій [147, с. 324].

Починаючи з 1920 року, коли стали прийматися законодавчі акти про арбітраж, і до прийняття Федерального арбітражного акта США 1925 року (англ. – *United States Federal Arbitration Act*), по суті, судова практика і ставлення судів до доктрини неарбітражного вирішення спорів не змінилася. Проте Федеральний арбітражний акт США в подальшому став підставою для застосування Нью-Йоркської конвенції 1958 року, котра повинна була застосовуватися як національний закон США. Оскільки Федеральний арбітражний акт США має вищу юридичну силу порівняно із законами штатів, справи, які розглядаються державним судом і підпадають під дію Нью-Йоркської конвенції, повинні вирішуватися відповідно до положень даного документа, а не законів того чи іншого штату. Правда, Федеральний арбітражний акт США залишав досить широку можливість судового розсуду в частині визначення арбітрабільності комерційних спорів [210, с. 324]. Відтак, Дж. Борн звернув увагу на те, що Федеральний арбітражний акт США не містив положень, які безпосередньо пов'язані з предметом неарбітражного вирішення спорів, і тим самим залишав розвиток доктрини арбітражного вирішення спорів у Сполучених Штатах на розсуд судів [147, с. 325].

Зважаючи на зазначене, можемо стверджувати, що тільки в ХХ столітті арбітражний розгляд комерційних спорів набуває справді широкого

визнання і відповідного правового статусу. По суті, до 1914 року світові держави вели замкнуту торгівлю: Велика Британія, Франція, Іспанія мали розвинуті зовнішньоекономічні зв'язки виключно зі своїми колоніями, яким, у свою чергу, заборонялося укладати угоди з іншими країнами. Проте Перша світова війна змінила економічну картину світу. В цей час почали формуватися зовнішньоекономічні відносини, в яких торгівлі на рівні «метрополія – колонія» залишалося дедалі менше місця, а проблеми вирішення комерційних спорів з'являлися дедалі частіше. Така ситуація значно підвищила потребу у створенні міжнародних арбітражних інститутів, до компетенції яких входило б вирішення різноманітних конфліктів, що виникають у сфері зовнішньої торгівлі.

До речі, зважаючи на популярність закордонних МКА, саме в першій половині XX століття відбувається формування арбітражних інститутів у СРСР, до складу якого в цей період входила територія Української держави. Зокрема, на основі Постанови Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) і Ради Народних Комісарів (РНК) СРСР «Про зовнішньоторговельну арбітражну комісію при Всесоюзній торговій палаті» від 17 червня 1932 року для вирішення комерційних спорів у порядку їх арбітражного розгляду було створено Зовнішньоторговельну арбітражну комісію (ЗТАК), котру сутнісно можна було вважати постійно діючим третейським судом. Сторонами спорів, які розглядала ЗТАК, могли виступати іноземні фірми та радянські господарські організації, котрі попередньо укладали угоди про передачу відповідних спорів на розгляд до ЗТАК, що мав проводитися у порядку арбітражного провадження. Як результат, підвідомчість справ ЗТАК була добровільною, а її рішення – остаточними, адже в подальшому не підлягали оскарженню [100, 281].

Із кожним роком популярність ЗТАК зростала: згідно з даними 1936 року, більше 50% усіх експортних угод, що уклалися в СРСР, містили арбітражне застереження про розгляд спорів у ЗТАК при Всесоюзній торговій палаті [178, с. 125]. Крім того, стрімко збільшувалася частка

імпортних контрактів, які містили арбітражне застереження щодо розгляду спорів у ЗТАК, адже їх укладали організації, установи та фірми з кількох десятків європейських, азійських та американських країн. Зокрема, від моменту створення і до початку Другої світової війни ЗТАК розглянула близько 100 комерційних спорів [178, с. 125-126].

У даному контексті варто зазначити, що питання розгляду спорів, пов'язаних із морськими перевезеннями вантажів та іншими аспектами торгового мореплавства, в СРСР почали виникати раніше, аніж проблематика арбітражного вирішення комерційних спорів [9, с. 75]. 13 травня 1929 року Комісія з питань торгового мореплавства і морського права, заслухавши доповідь О. Кейліна «Арбітраж при наданні допомоги на морі», одноголосно визнала нагальною необхідною організацію в СРСР арбітражного суду у справах надання допомоги на морі, створивши спеціальну підкомісію задля вироблення відповідного нормативно-правового забезпечення процедури створення даної структури. За результатами проведеної роботи, 13 грудня 1930 року Постановою ЦВК і РНК СРСР «Про Морську арбітражну комісію при Всесоюзній торговій палаті» було зафіксовано створення МАК як постійно діючого третейського суду для вирішення спорів у сфері торгового мореплавства і затверджено Положення про Морську арбітражну комісію при Всесоюзній торговій палаті, яким визначалися процедура й специфіка її функціонування [61, с. 57].

Звісно, в радянські часи процес утворення та розвитку МАК при ВТП форсувався необхідністю задоволення потреб торгового мореплавства і зовнішньої торгівлі, у здійсненні якої найважливіша роль завжди належала морському транспорту. Тому, первинно фокусуючись на вирішенні конфліктів, які виникали у зв'язку з порятунком суден і вантажів на морі, МАК поступово змінювала правила, що стосувалися її організації та діяльності, постійно розширюючи коло спорів, які могли бути передані на її розгляд. Таким чином, МАК поступово завойовувала авторитет серед представників сфери торгового судноплавства у разі необхідності вирішення

спорів щодо рятування чи зіткнення суден у радянських водах: якщо в 1932 році – в перший рік повноцінної роботи МАК – цією структурою було розглянуто 7 справ, то в 1933 році їхня кількість зросла до 15, а у 1934 році – до 22 [93, с. 4]. Хоча, на відміну від рішень ЗТАК, на рішення МАК протягом 1 місяця з дня його винесення могли подаватися скарги сторонами спору або протести Генеральною прокуратурою СРСР до Верховного суду СРСР. Рішення МАК, таким чином, могло бути скасоване в результаті порушення процедури чи неправильного застосування положень законодавства під час його винесення, а відповідна справа могла бути повернута до МАК для проведення нового розгляду [93, с. 5]. Державні зовнішньоекономічні організації у Радянському Союзі, однак, підходили до оформлення угод з іноземними контрагентами дуже ретельно, скрупульозно дотримуючись усіх контрактних зобов'язань. Тому арбітражні рішення, котрі приймалися достатньо рідко, виконувалися у добровільному порядку, що було прийнято серед іноземних бізнесменів, котрі цінували свою репутацію.

Хоча в літературі радянського періоду, присвяченій роботі МАК, нерідко можна зустріти вказівку на те, що дана структура була створена «за ініціативою радянської громадськості» [30, с. 46], варто відзначити, що в СРСР існувала державна монополія зовнішньої торгівлі, тому активізація роботи щодо заснування МАК здебільшого ґрунтувалася на бажанні радянської влади налагодити глибші зовнішньоекономічні зв'язки в різних регіонах світу та долучитися до всіх міжнародно-правових процесів, що в той період розгорталися на глобальному рівні, – зокрема, до міжнародно-договірної уніфікації МКА.

Дійсно, в результаті зростання популярності міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів посилювалася необхідність його нормативно-правової регламентації. Реалії міжнародного бізнесу першої половини XX століття свідчили про наявність певної упередженості представників тієї чи іншої правової системи під час вирішення комерційних спорів, адже між національними правовими

системами завжди існувала низка культурних та ідеологічних відмінностей. Відтак, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності віддавали перевагу укладанню двосторонніх договорів і угод, які містили положення про необхідність передачі всіх потенційних спорів до МКА, а держави світу докладали колективних зусиль задля міжнародно-договірної уніфікації норм, що регулюють застосування арбітражу, в рамках багатосторонніх документів на регіональному та глобальному рівнях [119, с. 1816-1817].

Історія правового регулювання процедури вирішення зовнішньоекономічних спорів третейськими судами завжди була «рухом» у напрямі до уніфікації норм права, які регламентують дані правовідносини. Звісно, прагнення до уніфікації норм у процесуальному праві через специфіку правовідносин, котрі регулюються даними нормами, виражене більше, ніж у матеріальному праві. На практиці це прагнення реалізовується такими способами як укладання міжнародно-правових угод між державами (прямий спосіб уніфікації права); і схвалення міжнародними організаціями типових актів, які різні держави застосовують під час вдосконалення свого національного законодавства (непрямий спосіб уніфікації права) [190, с. 44].

Первинно саме двосторонні договори та угоди між державами дозволяли останнім усунути розбіжності в практиці виконання рішень МКА на території різних країн, адже національне законодавство завжди по-різному визначало умови визнання і примусового виконання рішень міжнародних третейських судів. Укладання даних міжнародно-правових актів гарантувало державам паритетні умови реалізації рішень МКА й, таким чином, сприяло підвищенню ефективності останнього [149, с. 426-428]. На практиці першим документом, що містив норми про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, стала Конвенція про компетенцію судів та про приведення до виконання рішень у цивільних справах 1869 року, ухвалена Швейцарською Конфедерацією і Францією [206, с. 3]. У подальшому в двосторонніх договорах і угодах, які регулювали питання визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, зазвичай

визначався порядок визнання і приведення до виконання рішень МКА на території однієї із договірних держав у разі, якщо арбітражне рішення було винесене на території іншої держави – сторони відповідного документа. У випадку, коли арбітражне рішення виносилося на території третьої держави (навіть за умови, що воно стосувалося сторін, підлеглих юрисдикції держав, які попередньо уклали відповідну двосторонню угоду), виконанню на території договірних держав воно не підлягало. Однак, якщо арбітражне рішення було винесене на території однієї з них, воно підлягало виконанню на території іншої договірної держави незалежно від національної приналежності сторін спору. Інколи сторони узгоджували застосування спрощеного порядку визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, згідно з яким останні прирівнювалися до внутрішніх судових рішень тієї чи іншої держави [72, с. 512].

Паралельно з інтенсифікацією процесу міжнародно-договірного регулювання МКА на двосторонньому рівні, наприкінці XIX – на початку XX століть держави почали докладати зусиль, спрямованих на уніфікацію міжнародно-правового регулювання арбітражу на багатосторонній основі. Піонерами в рамках даного процесу стали країни Американського континенту, котрі закріпили норми про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень у Договорі про міжнародне процесуальне право 1889 року, згідно з яким судові рішення, публічні акти, обвинувачення та судові доручення, оприлюднені на території однієї із держав-підписантів, були чинними в усіх договірних державах. Однак, даний документ був ратифікований незначною кількістю держав (Аргентиною, Болівією, Колумбією, Парагваєм, Перу та Уругваєм) [253]. Набагато масштабнішим за територіальним охопленням і міжнародно-правовим значенням став схвалений під час VI Панамериканської конференції американських держав, що проходила 1928 року в м. Гавана, Кодекс міжнародного приватного права (так званий «Кодекс Бустаманте», названий на честь кубинського юриста-

міжнародника А. Бустаманте), положеннями котрого було передбачено чіткі умови виконання іноземних арбітражних рішень [157].

Однак, першим всеохопним документом, що засвідчив факт міжнародно-договірної уніфікації МКА, вважається Протокол про арбітражні застереження, підписаний у м. Женева 24 вересня 1923 року. 34 держави, які підписали даний документ, зобов'язалися визнавати дійсність арбітражних угод між сторонами, що підпорядковуються юрисдикції його держав-учасниць; арбітражну процедуру, встановлену сторонами; а також процесуальні дії, які мають бути реалізовані на їх території. Договірні держави погоджувалися забезпечити виконання арбітражних рішень, винесених на їх власній території, відповідно до положень свого національного законодавства. Інакше кажучи, за Протоколом виконувалися внутрішні, а не іноземні арбітражні рішення [218, с. 157].

26 вересня 1927 року в м. Женева було підписано Конвенцію про приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, котра мала факультативний характер по відношенню до Протоколу, адже учасницею даної Конвенції могла бути тільки держава-учасниця Протоколу. Тим не менш, на відміну від Протоколу, цим документом було передбачено умови виконання іноземних арбітражних рішень. Так, згідно зі ст. 1 даного документа, держави-підписанти зобов'язувалися взаємно визнавати та виконувати винесені на підставі арбітражної угоди або арбітражного застереження арбітражні рішення, які підпадають під дію Протоколу за умови, що такі рішення винесені стосовно осіб, які перебувають під юрисдикцією однієї із договірних сторін. Крім того, Конвенцією закріплювалися вимоги, яким повинно відповідати іноземне арбітражне рішення, щоб бути визнаним і приведеним до виконання, а також можливість оскарження іноземного арбітражного рішення в державному суді (наприклад, з підстав недійсності арбітражної угоди; недопустимості арбітражу для розгляду даного спору за законом країни, де повинно виконуватися дане арбітражне рішення, тощо). Конвенція давала право на оскарження

арбітражного рішення і з інших підстав, не вказаних у тексті даного документа, якщо зацікавлена сторона доведе інші обставини, що піддають сумніву юридичну силу іноземного арбітражного рішення [160].

Слід зауважити, що ці два документи не створили єдиної системи, яка дозволила б здійснити повноцінну міжнародно-договірну уніфікацію МКА, оскільки вони передбачали складний механізм виконання іноземних арбітражних рішень, не пропонуючи вичерпного переліку підстав для їх оскарження. Відтак, багато країн, включаючи США та СРСР, відмовилися від їх ратифікації. Тим не менш, досвід їх схвалення та подальшої імплементації мав колосальне значення для міжнародно-договірної уніфікації МКА в майбутньому, зокрема, для прийняття 10 червня 1958 року в м. Нью-Йорк Конвенції ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень [37].

Нью-Йоркська конвенція 1958 року стала одним із найуспішніших міжнародних багатосторонніх договорів у галузі міжнародного приватного права, що регулюють питання функціонування МКА, адже її учасницями станом на 2025 рік є 174 держави [159]. Вона дозволила розв'язати одне з найскладніших і найбільш фундаментальних завдань у контексті арбітражного вирішення спорів – забезпечити можливість приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. Виходячи з особливого статусу МКА, Нью-Йоркська конвенція 1958 року містить норми про визнання арбітражної угоди і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. Згідно зі ст. I документа, дана «Конвенція застосовується щодо визнання і приведення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держави, іншої, ніж держава, де запитується визнання та приведення до виконання таких рішень, у спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, де запитується їх визнання та приведення до виконання» [37, с. 20]. Ст. V Конвенції передбачено обмежену кількість підстав для відмови у визнанні та

приведенні до виконання іноземних арбітражних рішень, які згодом знайшли відображення в національному законодавстві держав, що підписали даний документ [37, с. 22]. Тим самим Нью-Йоркська конвенція 1958 року значно обмежила свободу державних судів щодо ухвалення рішень про відмову у визнанні та приведенні до виконання іноземних арбітражних рішень, що *de facto* стало кроком на шляху до делокалізації міжнародного комерційного арбітражу.

Таким чином, на відміну від так званих «женивських угод», сфера застосування Нью-Йоркської конвенції 1958 року не обмежується спорами між сторонами, котрі підпорядковуються юрисдикції їх держав-учасниць. Тим не менш, документ містить положення про те, що при підписанні, ратифікації або приєднанні до даної Конвенції будь-яка держава може на основі взаємності заявити, що вона застосовуватиме її щодо визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, винесених тільки на території іншої договірної держави. Більше того, вона може заявити, що застосовуватиме даний документ щодо спорів, які виникають із договірних чи інших правовідносин, котрі вважаються торговими за національним законом держави, яка робить таку заяву (п. 3 ст. I) [37, с. 20]. Наприклад, Україна, підписуючи Нью-Йоркську конвенцію 1958 року, зробила застереження щодо її застосування, відповідно до якого вона погодилася застосовувати Конвенцію щодо визнання і приведення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держав, які не є учасницями даного документа, тільки в тій мірі, в якій згадані держави забезпечують режим взаємності [159]. США, зазначивши про застосування Конвенції на основі взаємності щодо визнання та виконання лише тих арбітражних рішень, укладених на території іншої договірної держави, внесли уточнення про те, що вони застосовуватимуть Конвенцію виключно щодо розбіжностей, які виникають із правовідносин договірної чи іншого характеру, що вважаються комерційними згідно з національним законодавством Сполучених Штатів [159]. Норвегія, в свою чергу, заявила про те, що не

застосовуватиме Конвенцію щодо розбіжностей при розглядах спорів, які стосуються нерухомої власності, яка знаходиться на території держави, або права щодо будь-якої власності або на таку власність [159]. По суті, близько 2/3 держав-учасниць Конвенції у процесі її підписання та ратифікації зробили зауваження і застереження, що ґрунтуються на ст. I даного документа [132, с. 320].

У цей період також активізується процес міжнародно-договірної уніфікації МКА на регіональному рівні. Зокрема, Римський договір від 25 березня 1957 року, на основі якого було засновано Європейське економічне співтовариство, визнавав арбітраж як альтернативний спосіб вирішення комерційних спорів, хоча даний аспект отримав у цьому документі лише часткове відображення [21]. Натомість, яскравим прикладом ефективного механізму правового регулювання діяльності МКА на рівні регіону стала Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року [174]. У Преамбулі документа вказується, що він покликаний «сприяти розвитку європейської торгівлі шляхом усунення, у міру можливості, деяких складних моментів у функціонуванні зовнішньоторговельного арбітражу у відносинах між фізичними і юридичними особами різних європейських країн» [174, с. 364]. Відповідно до п. 1 ст. I, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж застосовується щодо вирішення в порядку арбітражу спорів, які виникають при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі: а) до арбітражних угод, укладених як між фізичними, так і між юридичними особами, котрі на момент укладання таких угод мають постійне місце проживання або своє місцезнаходження в різних договірних державах; б) до арбітражних процесів і рішень, заснованих на даних арбітражних угодах [174, с. 364-366].

Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж переслідує двояку мету: по-перше, прагне вирішити проблему призначення арбітрів у разі, якщо сторони в арбітражній угоді не змогли домовитися про склад арбітражу; і, по-друге, покликана спростити процедуру застосування

зовнішньоторговельного арбітражу як альтернативного способу вирішення комерційних спорів [191, с. 51]. Даний документ застосовується за наявності таких умов:

- передача спору на вирішення МКА сторонами, які мають доміцилій у різних договірних державах, адже у випадку, коли сторони мають доміцилій в одній і тій же країні, їх спір не підпадає під дію Європейської конвенції;
- виникнення між сторонами спорів, що стосуються зовнішньоторговельних операцій;
- наявність постійного місця проживання або місцезнаходження фізичних чи юридичних осіб у двох державах-учасниках Європейської конвенції. Фізичні особи не обов'язково повинні бути громадянами двох різних держав-учасниць документа, а юридичні особи – «національними» за законами двох держав. Відтак, фізичні особи можуть бути громадянами будь-якої держави, котра не підписала Європейську конвенцію, а юридичні особи можуть мати «національність» третіх країн [263, с. 28-32].

У даному контексті, на увагу також заслуговує Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж від 30 січня 1975 року: згідно зі ст. 9 документа, до нього, незважаючи на його регіональне спрямування, може приєднатися будь-яка держава [189, с. 250]. Конвенція містить положення про дійсність арбітражних угод, в яких сторони зобов'язуються виносити на арбітражний розгляд будь-які розбіжності, що можуть виникнути або виникли між ними в процесі виконання комерційної угоди (ст. 1); призначення арбітрів сторонами або делегування їх призначення третій стороні – фізичній чи юридичній особі (ст. 2); здійснення арбітражу відповідно до правил процедури Міжамериканської комісії комерційного арбітражу в разі відсутності прямо вираженої арбітражної угоди між сторонами (ст. 3) [189, с. 249]. Положення ст. 3, певно, можна трактувати як можливість застосування інституційного арбітражу чи арбітражу *ad hoc*, адже даний документ містить норми, що стосуються

порядку виконання і визнання рішень МКА, які вважаються остаточними, і діють відносно рішень, винесених місцевими або іноземними судами загальної юрисдикції відповідно до процесуального законодавства держави, в якій вони мають бути виконані, та положень визначених міжнародних договорів (ст. 4) [189, с. 249]. Зрештою, в ст. 5 і ст. 6 Конвенції визначено підстави для відмови стороні спору у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення [189, с. 250], котрі *de facto* корелюють з положеннями ст. V і ст. VI Нью-Йоркської конвенції 1958 року.

Слід відзначити, що в новітній історії розвитку МКА відомі випадки, коли держави на міжнародно-правовому рівні намагалися зробити третейську форму розгляду комерційних спорів обов'язковою для сторін, незалежно від їх бажання. Нині загальновизнаним є положення про добровільність укладання арбітражної угоди сторонами, що ґрунтується на принципі автономії волі (лат. – *lex voluntatis*) [44, с. 53-55]. Однак, у низці випадків укладання арбітражної угоди та підвідомчість спору МКА засновувалися на обов'язкових для сторін міжнародних нормативно-правових актах. Яскравим прикладом порушення правил добровільності укладання третейської угоди можна вважати Конвенцію про вирішення арбітражним шляхом цивільно-правових спорів, що впливають із відносин економічного і науково-технічного співробітництва, схвалену в м. Москва 26 травня 1972 року [36].

Московська конвенція встановила, що всі спори між господарськими організаціями, які витікають із договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають між ними в процесі економічного і науково-технічного співробітництва країн-учасниць документа, підлягають розгляду в арбітражному порядку за винятком підсудності таких спорів державним судам (ст. I). При цьому, мова йшла про розгляд спорів в арбітражних судах при торговій палаті країни відповідача або за домовленістю сторін у третій країні-учасниці Московської конвенції (ст. II) [36]. Відповідно, питання щодо можливості застосування положень даного документа нині залишається дискусійним, адже обов'язок передати спір на розгляд до третейського суду,

встановлений будь-яким нормативно-правовим актом в імперативному порядку, суперечить правовій природі та основним принципам МКА. Як результат, низка країн (НДР, Польща, Румунія, Угорщина, Чехія) свого часу офіційно вийшли з Московської конвенції [244, с. 77]. З іншого боку, маємо зазначити, що даний документ *de facto* є чинним, адже на законодавчому рівні визнається його державами-учасниками і не суперечить положенням Нью-Йоркської конвенції 1958 року: нині підписантами Московської конвенції залишаються Болгарія, Куба, Монголія, Російська Федерація та Словаччина. Однак, як стверджує Г. Прусенко, арбітражна практика цих держав свідчить про те, що Московська конвенція загалом спрямована на вирішення спорів між підприємствами державної форми власності [82, с. 37].

Оскільки нині в сфері зовнішньоекономічних відносин зростає роль індивідуальних контрактів, які, крім узгоджених юридичних правил, що регулюють взаємовідносини суб'єктів, відображають прагнення контрагентів до максимально автономного і незалежного від держави порядку вирішення потенційних спорів, їхні сторони дедалі частіше звертаються до послуг як міжнародних комерційних арбітражних судів *ad hoc*, які вони створюють для розгляду конкретного спору, так і до постійно діючих МКА. Зважаючи на те, що згадані контрагенти розраховують на одноманітне регулювання даних правовідносин, незалежно від місця вирішення спору та подальшого виконання арбітражного рішення, поряд із міжнародно-договірною уніфікацією МКА все більшого поширення набуває його неконвенційна уніфікація, прояви котрої набувають особливої ваги під час виконання міжнародних комерційних контрактів. У даному ключі слід звернути особливу увагу на розширення сфери діяльності міжнародних організацій, які пропонують стандартні (модельні) документи, що визначають арбітражний порядок розгляду спорів, – спеціально розроблені ними арбітражні закони і регламенти.

15 грудня 1976 року Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) було прийнято Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ,

використання якого ООН рекомендувала всім державам-членам організації, надалі переглянувши його і затвердивши оновлену редакцію 6 грудня 2010 року [250]. Звісно, першочергове значення Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ має для арбітражу *ad hoc*, однак багато арбітражних інституцій, котрі використовують власні регламенти, допускають його застосування або звернення до нього з боку сторін у разі необхідності усунення прогалин нормативно-правового регулювання арбітражного розгляду спорів, котрі можуть існувати у регламентах даних структур. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ регулює арбітражний розгляд, якщо сторони домовилися про те, що спори між ними щодо будь-яких конкретних правовідносин, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні, будуть передаватися на розгляд до арбітражу згідно з Арбітражним регламентом ЮНСІТРАЛ, за винятком, коли якась із його правил суперечить нормі закону, що застосовується до арбітражу, від якої сторони не вправі відступати, – в цьому разі застосовується ця норма закону (ст. 1) [250, с. 3].

Звісно, одним із найважливіших кроків на шляху до міжнародно-правової уніфікації МКА стало прийняття 11 грудня 1985 року Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) Типового закону про міжнародний торговий арбітраж, або Типового закону ЮНСІТРАЛ [251], котрий Генеральна асамблея ООН рекомендувала належним чином брати до уваги всім державам під час розробки їх національного законодавства в цій сфері, «маючи на увазі бажаність подібності закону про процедури арбітражу та конкретні потреби практики міжнародного торгового арбітражу» [251, с. vii]. Ключова ідея в даному разі полягала в тому, щоб усі держави світу запроваджували подібне арбітражне законодавство, оскільки, використовуючи для формування національних арбітражних процедур Типовий закон ЮНСІТРАЛ, вони могли ознайомитися з єдиною думкою юристів-міжнародників щодо суперечливих питань, які виникають чи можуть виникнути під час розробки або реформування їх власних законів про арбітраж. Тобто цей документ відобразив досягнутий у всесвітньому

масштабі консенсус щодо ключових аспектів практики МКА, прийнятої у багатьох державах світу, які мають різні правові та економічні системи. Як результат, на основі Типового закону ЮНСІТРАЛ нині розроблено й прийнято національні нормативно-правові акти як у державах Європи та Американського регіону, так і у країнах Азії, Африки й Океанії.

Форму «типового закону», а не міжнародної конвенції, ЮНСІТРАЛ було обрано для того, щоб надати можливість окремим державам привести у відповідність до Типового закону ЮНСІТРАЛ їхні індивідуальні вимоги та потреби, а не пропонувати їм обмежену альтернативу – прийняття чи неприйняття конвенції. Звичайно, даний документ має розглядатися країнами як сформована, замкнута система права МКА, що особливо важливо для держав, котрі мають застаріле або фрагментарне арбітражне законодавство, котре не задовольняє потреб міжнародного арбітражного процесу [164, с. 11-13]. Адже, маючи на меті врахування особливих рис і потреб МКА, Типовий закон ЮНСІТРАЛ охоплює всі етапи арбітражного процесу – від укладання арбітражної угоди, визначення складу арбітражного суду та вирішення питань, пов'язаних із його компетенцією й масштабами можливого втручання з боку судів загальної юрисдикції, до питань визнання та виконання арбітражних рішень [164, с. 24].

7 липня 2006 року ЮНСІТРАЛ було прийнято низку поправок до Типового закону про міжнародний торговий арбітраж, спрямованих на приведення його у відповідність до сучасної міжнародної арбітражної практики. Так, переглянутий варіант ст. 7 має на меті модернізацію вимог до форми арбітражної угоди [251, с. 4-6], а в новій Главі IV А передбачено всеохопний правовий режим, котрим урегульовано питання забезпечувальних заходів, які виносяться на підтримку арбітражного провадження [251, с. 9-14]. Відтак, починаючи з 2006 року, стандартним варіантом Типового закону ЮНСІТРАЛ, котрий береться за основу різними державами світу під час розробки їх національного законодавства про МКА, є переглянутий варіант даного документа.

На відміну від Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ від 15 грудня 1976 року, котрий має першочергове значення для арбітражу *ad hoc*, Арбітражний регламент Міжнародної торгової палати (англ. – *International Chamber of Commerce, ICC*), що діє з 1 січня 1998 року, є досить популярним для використання в інституційному арбітражі. Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати в Парижі вважається найбільшою в світі організацією, що найчастіше залучається для альтернативного вирішення спорів, оскільки нині збільшується частота використання типових контрактів і договорів, що визначають процедури вирішення комерційних спорів відповідно до порядку, передбаченого Арбітражним регламентом ICC [104]. Задля збільшення гнучкості, ефективності та прозорості МКА, з 1 січня 2021 року набрала чинності нова редакція даного документа, що відображає усталену практику Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати в Парижі [1, с. 02]. Зокрема, в ст. 4 і ст. 5 передбачено можливість застосування інформаційно-комунікативних технологій у процесі арбітражного провадження (зокрема, передачу заяви про арбітраж та відповіді на неї за допомогою електронних засобів зв'язку), а ст. 26 – можливість, після консультацій зі сторонами, дистанційного проведення арбітражних слухань для складу арбітражного суду [1, с. 13-16; 33-34]. Додаток I та Додаток II передбачають більшу прозорість у питаннях формування складу та функціонування третейського суду, а Додаток VI – можливість застосування прискореної процедури розгляду спорів із сумою до 3 млн. дол. США для арбітражних угод, укладених 1 січня 2021 року або пізніше, чи спорів на більші суми за домовленістю сторін. Крім того, зміни, внесені до Арбітражного регламенту Міжнародної торгової палати, стосувалися необхідності розкриття сторонніх механізмів фінансування, розширення повноважень трибуналу за наказом про приєднання, а також введення спеціальних положень для МКА за інвестиційними договорами [1, с. 03].

Відповідно, можемо констатувати, що сьогодні на національному, регіональному та глобальному рівнях взаємодії між контрагентами існує доволі велика кількість міжнародно-правових актів, спрямованих на всеохопне забезпечення арбітражного розгляду зовнішньоекономічних спорів між ними та подальше виконання винесених арбітражних рішень. Проте сторони, усе ж, можуть на власний розсуд обирати певні критерії розгляду тих чи інших справ, залишаючи за собою право таким чином визначати вид застосовуваного арбітражу та процедуру розгляду спору, що, зрештою, впливає і на хід виконання винесеного рішення залежно від публічного порядку тієї країни, на території котрої таке рішення має виконуватися.

Висновки до Розділу 1

У результаті вивчення й аналізу правової природи міжнародного комерційного арбітражу, визначено, що МКА є альтернативним способом вирішення спорів, що виникають між сторонами, залученими до сфери зовнішньоекономічної діяльності, котрий не може діяти в ролі додаткового інструменту в рамках державного судового процесу або передувати йому. Відповідно, міжнародний комерційний арбітраж має недержавну природу, оскільки в основі його діяльності лежить арбітражна угода. В юридичній науці виділяється низка теорій, що визначають правову природу МКА, віддзеркалюючи ступінь його включення до системи державних судів та глибину його взаємодії з ними: договірна (консенсуальна) теорія, процесуальна (юрисдикційна) теорія, автономна теорія, теорія змішаної правової природи арбітражу. Практичне значення даних теорій правової природи МКА визначається їх роллю у правотворчості та правозастосуванні, а на теоретичному рівні – обґрунтуванням наявності особливого правового статусу міжнародного комерційного арбітражу як самостійного інституту, в рамках якого здійснюється арбітражний розгляд спорів.

В історичній ретроспективі розвиток МКА пройшов кілька етапів, що дозволяють охарактеризувати ступінь його інституціоналізації та міжнародно-правового оформлення: від зародження третейської форми розгляду торговельних спорів у рамках різних державних утворень у стародавні часи – до універсалізації регулювання арбітражного порядку розгляду зовнішньоекономічних спорів на сучасному етапі. Відтак, процес інтенсифікації міжнародно-договірного регулювання МКА на двосторонньому рівні з часом поступився уніфікації міжнародно-правового регулювання арбітражу на багатосторонній основі, яка продовжується до цього часу.

Залежно від організаційних засад, на яких вибудовується робота міжнародних комерційних арбітражних судів, вони поділяються на два основні види – так звані арбітражі *ad hoc* (що формуються сторонами і не пов'язані з якоюсь конкретною організацією) та інституційні арбітражі (для яких характерна наявність недержавних організацій, які створили й опікуються такими МКА). Відповідно до тривалості процедури його формування та роботи, виділяється три ключові категорії інституційного арбітражу: традиційний арбітраж; прискорений арбітраж / арбітраж щодо малих спорів; надзвичайний арбітраж. Беручи до уваги характер комерційних спорів, які розглядають дані структури, інституційні МКА можна поділити на арбітражі загальної юрисдикції та спеціалізовані МКА. Останнім часом на практиці суттєво зростає значення спеціалізованих міжнародних арбітражних судів, котрі створюються для розгляду спорів в окремих галузях, – морських арбітражів, спортивних арбітражів та арбітражів, які розглядають спори щодо торгівлі конкретними видами товарів. Вони функціонують і як арбітражі *ad hoc*, і як інституційні арбітражні організації. До останніх належить Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, яка, не входячи до державної системи судових, адміністративних або інших органів, виконує доволі корисні функції щодо вирішення спорів, які виникають між контрагентами в сфері торгового мореплавства.

РОЗДІЛ 2. Правовий статус та організація діяльності Морської арбітражної комісії при ТПП України

2.1. Компетенція МАК при ТПП України

Зважаючи на наявні факти діяльності МКА на території України, слід зауважити, що до здобуття нашою державою незалежності 1991 року вона не мала власних арбітражних інституцій, зокрема, діючого морського арбітражу. Оскільки під час перебування УРСР у складі Радянського Союзу відзначалася наявність монополії на зовнішню торгівлю, діяльність постійно діючих арбітражних установ допускалася виключно в масштабах усієї країни, тому вони були представлені лише двома структурами – Зовнішньоторговельною арбітражною комісією (з 1987 року – Арбітражним судом) та Морською арбітражною комісією при Всесоюзній торговій палаті. Відтак, коли після розпаду СРСР Російська Федерація оголосила себе правонаступницею даної держави за всіма правами й обов'язками, вона стала правонаступницею МКА, що діяв на теренах колишнього Радянського Союзу: 20 січня 1993 року Верховна Рада РФ у тексті Постанови «Про арбітражний суд, морську арбітражну комісію і диспашери при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації» зафіксувала факт продовження функціонування Арбітражного суду, Морської арбітражної комісії і диспашерів, котрі діяли при ТПП СРСР, при ТПП Російської Федерації [59, с. 159].

Однак, тисячі українських підприємств, не дивлячись на їхню приналежність до державного чи приватного сектору, організаційну форму, а також сферу й специфіку діяльності, після здобуття Україною незалежності отримали можливість брати активну участь у міжнародному економічному співробітництві, що, в свою чергу, потребувало дієвого механізму для вирішення комерційних спорів, які потенційно могли виникнути між ними в процесі реалізації зовнішньоторговельних контрактів [48, с. 7-9]. У даному разі, з одного боку, слід відзначити відсутність необхідного досвіду у

вітчизняних контрагентів для роботи в цій сфері, а, з іншого, – нестачу елементарних знань про умови й особливості діяльності на новому для українських підприємств міжнародному ринку. Тому лише схвалення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року дозволило усунути згадані перешкоди й створити передумови для повноцінного функціонування МКА в Україні [79].

У ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» було визначено ключові принципи зовнішньоекономічної діяльності, якими вітчизняні й іноземні суб'єкти господарської діяльності мають керуватися при її здійсненні. Серед них вагоме значення мав принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що закріпив право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки та здійснювати їх у будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України [79]. Як стверджує М. Селівон, застосування даного принципу на практиці дозволило підприємствам та організаціям усіх форм власності, а також громадянам України активно брати участь у міжнародному економічному співробітництві, котре часто супроводжувалося виникненням між сторонами зовнішньоекономічних контрактів (договорів) розбіжностей і спорів, які потребували вирішення, зокрема, шляхом арбітражу. Відповідно, з метою вирішення подібного роду спорів Верховна Рада України запропонувала Торгово-промисловій палаті України створити зовнішньоекономічний третейський суд, котрий функціонував би на теренах нашої держави як постійно діюча інституція, призначена для альтернативного вирішення міжнародних комерційних спорів [94, с. 7-8].

Існування такої структури *de facto* було закріплено положеннями Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року, Додаток № 1 до якого містить «Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України», а Додаток № 2 – «Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-

промисловій палаті України» [80]. У цьому контексті варто відзначити, що велику роль у процесі налагодження діяльності Морської арбітражної комісії при ТПП України (МАК при ТПП України) відігравали Нью-Йоркська конвенція про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року, яку Україна, будучи державою-засновницею ООН, підписала ще 29 грудня 1958 року, надалі ратифікувавши даний документ 10 жовтня 1960 року; та Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року, котру наша держава підписала в день її схвалення, а ратифікувала – 18 березня 1963 року [67, с. 13]. Однак, саме завдяки Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» вперше в історії нашої держави МАК при ТПП України було засновано як самостійно діючу арбітражну установу для вирішення спорів, котрі витікають із договірних та інших цивільно-правових відносин, що мають місце в сфері торгового мореплавства, незалежно від того, суб'єкти українського й іноземного (чи тільки українського / іноземного) права є сторонами таких відносин [80; 123, с. 92-93].

Згідно з п. 1 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України, МАК при ТПП України «є самостійною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом), що здійснює свою діяльність згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [80]. На ТПП України, котра має сприяти її діяльності, покладаються зобов'язання щодо затвердження Регламенту Морської арбітражної комісії, визначення порядку обчислювання арбітражного збору та ставки гонорарів арбітрів, а також інших витрат МАК [80]. Як зазначає І. Побірченко, сприяння діяльності МАК із боку ТПП України також полягає в її матеріально-технічній підтримці; затвердженні рекомендаційного списку арбітрів; призначенні арбітрів у конкретних справах, якщо одна зі сторін ухиляється від даних дій або звертається з проханням про призначення арбітрів у разі, коли сторони не досягають згоди стосовно одноособового арбітра, а арбітри, в свою чергу, – щодо голови

третейського суду при розгляді спору колегією арбітрів і щодо остаточного врегулювання питань про заявлений відвід арбітра [67, с. 13].

Текст Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» практично відтворює зміст Типового закону про міжнародний торговий арбітраж (Типового закону ЮНСІТРАЛ), що дозволяє вітчизняним арбітражним інституціям функціонувати відповідно до міжнародних стандартів МКА, а також закріплює демократичні принципи їх організації та здійснення арбітражного розгляду [94, с. 10]. Хоча слід зазначити, що українське законодавство ніколи не містило й не містить загальних норм, котрі безпосередньо визначають, які саме цивільно-правові спори можуть передаватися на розгляд третейських судів. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не містить жодних додаткових критеріїв для визначення спорів, які не можуть передаватися на розгляд міжнародних арбітражних судів. Даний документ дає лише загальну вказівку на об'єктивну ознаку правовідносин: до МКА можуть за угодою сторін передаватися «спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків». Крім того, він указує на специфіку суб'єктного складу учасників МКА, до якого можуть передаватися спори, «якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном», а також «спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України» (п. 2 ст. 1). У п. 4 ст. 1 Закону визначено, що він «не зачіпає дії будь-якого іншого закону України, в силу якого певні спори не можуть передаватися до арбітражу або можуть бути передані до арбітражу тільки згідно з положеннями іншими, ніж ті, що є в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [80].

Таким чином, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» виходить з того, що в третейському суді не можуть вирішуватися

лише ті цивільно-правові спори, які прямо визначені в певному законодавчому акті як спори, котрі не можуть бути передані до МКА. Більш детально згаданий принцип виражений в українському процесуальному законодавстві, що регулює функціонування державних судів і визначає їх компетенцію. Так, п. 4 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року допускає наявність угоди сторін про передачу на розгляд арбітражного (третейського) суду будь-якого спору, що виникає з цивільних правовідносин, крім випадків, передбачених законом [113]. Подібна норма міститься в Господарському процесуальному кодексі України від 6 листопада 1991 року, п. 6 ст. 4 якого також допускає наявність угоди сторін про передачу на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу) будь-якого спору, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин і відповідає вимогам, встановленим щодо МКА законодавством України, крім випадків, визначених законом [15]. До речі, такий підхід вітчизняного процесуального законодавства до проблеми дослідження достатньо гармонійно поєднується з підходом, наявним у матеріальному законодавстві, оскільки, наприклад, ст. 3 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року виокремлює судовий захист цивільного права та інтересу як одну із загальних засад цивільного законодавства [112].

Відповідно, можемо стверджувати, що в разі виникнення спору між сторонами останні самостійно здійснюють вибір між державними судами та арбітражними інституціями, адже ані процесуальне, ані матеріальне законодавство, по суті, не містить жодних обмежень щодо можливості передачі приватноправових спорів на розгляд міжнародних комерційних арбітражних судів. У даному контексті можемо відзначити лише Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року, п. 1 ст. 8 якого, окреслюючи юрисдикцію, підсудність і підстави для відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), визначає, що «справи про банкрутство (неплатоспроможність) розглядаються господарськими судами за місцезнаходженням боржника – юридичної особи, місцем проживання

фізичної особи або фізичної особи – підприємця» [34]. Таким чином, Кодекс чітко визначає, що справи про банкрутство (неплатоспроможність) є підвідомчими виключно господарським судам, тому *de facto* не можуть бути передані на розгляд до третейського суду. Однак, дана норма не стосується компетенції МКА: згідно з чинним законодавством, міжнародні третейські суди мають паралельну, або альтернативну, предметну компетенцію щодо спорів, які виникають із приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що відповідає, але не конкурує з предметною компетенцією господарських судів та судів загальної юрисдикції.

Наявність паралельної чи альтернативної компетенції ставить під сумнів використання загального механізму розподілу компетенції між судовими органами у вигляді підвідомчості справ для недержавного вирішення спорів, адже, як зазначає Ю. Шані, спір між сторонами цілком закономірно може належати як до компетенції національного, так і до компетенції міжнародного судів, що в рамках юридичної науки характеризується як «перетин юрисдикцій» (англ. – *overlapping jurisdictions*) щодо спору [241, с. 27]. Разом із цим, необхідно враховувати, що в даний час існують міждержавні договори (наприклад, Московська конвенція від 26 травня 1972 року), в силу яких спори передаються до МКА навіть у тому випадку, коли сторони, між якими виник конфлікт, не уклали між собою арбітражної угоди. У зв'язку з цим, наразі певну актуальність зберігає теорія про зміну правової природи зовнішньоторговельного арбітражу і, відтак, в юридичній науці було введено термін «обов'язкова підсудність арбітражу» [242, с. 570-571].

Однак, однією з центральних проблем, що виходять із договірної природи МКА як судового органу, є необхідність розв'язання дилеми щодо існування права останнього самостійно вирішувати питання наявності або відсутності його власної компетенції у кожному конкретному спорі між сторонами арбітражної угоди [8, с. 57]. Оскільки міжнародні третейські суди не належать до державних юрисдикційних органів та державної

юрисдикційної системи як такої, категорія «підвідомчість» не використовується у спеціальному законодавстві, що регулює організацію та функціонування МКА. Норми чинного процесуального законодавства, котрі передбачають можливість передачі комерційного спору на розгляд до МКА, ґрунтуються на принципі, згідно з яким будь-який спір між юридичними особами у сфері приватного права, підсудний державним судам, може бути за згодою сторін переданий на розгляд третейського суду, якщо це прямо не заборонено законом, також уникаючи використання поняття «підвідомчість» [115, с. 228-229]. Як результат, ключовим питанням є повноваження МКА щодо самостійного визначення його власної компетенції, адже остання підлягає перегляду з боку державного суду, в процесі оскарження або приведення до виконання арбітражного рішення, по суті спору. Тому на початку розгляду арбітражного спору арбітражний суд має право попередньо вирішити питання своєї компетенції, у кожному конкретному випадку: в сучасній юриспруденції дане явище розглядається як право на «компетенцію компетенції», або як право на «компетенцію з приводу компетенції» [8, с. 58].

Сутність принципу «компетенція компетенції», що застосовується для визначення компетенції МКА, полягає в тому, що склад міжнародного комерційного арбітражного суду, який має розглядати спір, самостійно вирішує питання про власну компетенцію. Даний принцип, по суті, не тільки відображає матеріально-правову договірну природу арбітражу, а й встановлює, що застосовне право має відповідати праву держави, фізична чи юридична особа якої має безпосереднє відношення до справи, що розглядається. Тому можемо відзначити, що підставою для визначення компетенції конкретного міжнародного комерційного арбітражу або її обмеження (у тому числі, компетенції міжнародного інституційного арбітражу, закріпленої в його статуті та регламенті), має вважатися арбітражна угода. Компетенція МКА може бути оскаржена лише на підставі недійсності арбітражної угоди, яка, в свою чергу, найчастіше визначається

недієздатністю сторін або невідповідністю арбітражної угоди встановленій формі [17, с. 188-189]. Причому, згідно з п. 2 ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», «заява про відсутність у третейського суду компетенції може бути зроблена не пізніше подання заперечень щодо позову» [80].

Відповідно до п. 1 ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», «арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди» [80]. Арбітражна угода є плодом автономії волі двох приватних суб'єктів, які є її сторонами, тому під час її підписання останні не залежать від будь-якої третьої особи, включаючи державу [259, с. 5-6]. О. Кот підкреслює, що право сторін міжнародного контракту обирати для вирішення спорів на власний розсуд МКА є «одним з найглибших проявів цивілістичного принципу свободи договору, властивого доктрині та законодавству більшості європейських країн, у тому числі, й Україні» [39, с. 108]. Оскільки арбітражна угода стосується передачі можливих спорів до обраного, за взаємною згодою сторін, недержавного арбітражного суду або арбітражу *ad hoc*, вона є юридичною підставою для виникнення компетенції МКА [259, с. 5-6].

Арбітражна угода має подвійну природу – матеріально-правову та процесуально-правову [259, с. 5-6]. Хоча арбітражна угода породжує компетенцію МКА тільки щодо конкретного матеріально-правового спору, індивідуалізованого в її тексті, цілком логічно, що сторонами за арбітражною угодою є суб'єкти, між якими наявні матеріальні правовідносини, у зв'язку з якими виник спір [24, с. 87]. Тому, як стверджує О. Кот, арбітражний орган, приймаючи рішення про власну компетенцію щодо розгляду спору, котрий виник за міжнародним контрактом, керуватиметься арбітражною угодою

сторін, а також відповідними правовими нормами, що регулюють дану сферу правовідносин [39, с. 109].

Свого роду «фундаментом» арбітражної угоди є арбітрабільність (англ. – *arbitrability*) спору, що виник між сторонами контракту. Термін «арбітрабільність» не закріплено в національному законодавстві та міжнародних нормативно-правових документах, проте він досить широко використовується в науковій літературі з метою позначення можливості передачі того чи іншого спору на розгляд МКА. Арбітрабільність напряду пов'язана з чинністю арбітражної угоди і вважається найважливішою передумовою визнання та виконання рішення третейського суду, винесеного в результаті розгляду конкретного спору [140, с. 304]. Оскільки способи визначення арбітрабільності приватноправових спорів як у законодавстві різних держав, так і в Типовому законі ЮНСІТРАЛ відрізняються, дане питання регулюється кожною державою самостійно, а сторони дійсної арбітражної угоди мають діяти уважно, керуючись основами тлумачення в кожному конкретному випадку.

Як підкреслює Л. Містеліс, арбітрабільність є багатогранним і багатоцільовим феноменом, динаміка якого, незважаючи на його національне походження, визначається міжнародним правом, адже саме він виокремлює категорії спорів, котрі можуть бути переміщені зі сфери, пов'язаної із МКА, до виняткової юрисдикції, встановленої для національних судів [208, с. 7]. Тому, як слушно зауважує Т. Сліпачук, саме категорія «арбітрабільність» досить адекватно відображає специфіку підвідомчості спорів міжнародним третейським судам, адже передає встановлену державою допустимість передачі тих чи інших спорів на розгляд до недержавного суду за умови наявності попередньої згоди сторін [98, с. 134]. Як результат, впровадження й розгляд терміну «арбітрабільність» лежить у руслі необхідного удосконалення правового регулювання арбітражного (третейського) судочинства як такого.

Вперше категорія «арбітрабільність» згадується 1910 року в дослідженнях Д. Майерса, котрий приділяв суттєву увагу питанням арбітражу між державами [212, с. 4-13]. У даному контексті доречно зауважити, що арбітрабільність, по суті, є терміном, первинно запозиченим із міжнародного публічного права апологетами доктрини міжнародного приватного права (зокрема, міжнародного комерційного арбітражу), а пізніше – й національним процесуальним правом різних держав [211, с. 23]. Тому класично, на думку В. Нагнибіди, питання арбітрабільності має трактуватися крізь призму зіткнення інтересів національного публічного порядку та потреб міжнародної спільноти щодо забезпечення функціонування МКА як ефективного альтернативного способу вирішення комерційних спорів [53, с. 210].

На думку автора, всі приватноправові спори є арбітрабільними, якщо інше не встановлено законом. Відтак, вітчизняне законодавство, судова практика та юридична доктрина повинні виходити з презумпції арбітрабільності спорів. Визнання будь-якого спору неарбітрабільним згідно з рішенням суду чи навіть наявність відповідної судової практики не можуть бути підставою для встановлення неарбітрабільності будь-якого іншого спору чи їх сукупності. Більше того, визнання певного спору неарбітрабільним на території однієї держави не перешкоджає розгляду такого спору МКА, розташованим на території іншої держави, котра визнає подібні спори арбітрабільними. В даному випадку, конкуренція правових систем буде відсутньою за умови, що визнання та приведення до виконання рішення МКА не вимагатимуться в державі, яка не вважає згаданий спір арбітрабільним [101, с. 159].

Досліджуючи складові категорії «арбітрабільність», необхідно зазначити, що доктрина міжнародного комерційного арбітражу виокремлює дві ключових проблеми, пов'язаних із різновидами (елементами) арбітрабільності. Як стверджує Ю. Притика, перша проблема стосується допустимості участі деяких суб'єктів в арбітражі (суб'єктивна

арбітрабільність), а друга проблема – характеру справи (об'єкту спору), щодо якої ставиться питання про компетенцію МКА розглядати такий спір (об'єктивна арбітрабільність) [78, с. 208]. Відтак, об'єктивна арбітрабільність (лат. – *ratione materiae* – заснована на об'єкті) визначає коло спорів, що можуть бути предметом арбітражного розгляду [141, с. 94], а суб'єктивна арбітрабільність (лат. – *ratione personae* – заснована на особистості) визначає здатність деяких суб'єктів укладати арбітражну угоду й бути суб'єктами процесу в міжнародному комерційному арбітражі [78, с. 208].

У подібному контексті, арбітрабільність також може розглядатися в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні арбітрабільність охоплює питання, пов'язані з дійсністю арбітражної угоди. У вузькому значенні арбітрабільність стосується спорів, котрі можуть бути допущені до розгляду МКА: по суті, в даному разі мова йде про об'єктивну арбітрабільність, чи арбітрабільність спору [31, с. 30]. Дослідники виділяють три найтипівіші методи визначення об'єктивної арбітрабільності:

- 1) метод визначення об'єктивної арбітрабільності, що бере до уваги характер спорів, які розглядаються МКА, зокрема, здатність відчужувати права або розпоряджатися правами, що виникають в рамках певного спору;
- 2) метод визначення об'єктивної арбітрабільності, який передбачає розгляд останньої як питання громадського порядку: в силу цього підходу, всі питання, які торкаються публічного порядку, розглядаються як неарбітрабільні. Слід зазначити, що даний метод часто критикується як застарілий;
- 3) метод визначення об'єктивної арбітрабільності, котрий вважається найліберальнішим і найпрогресивнішим, базується на критеріях економічного характеру спорів, що розглядаються в МКА: виходячи з цього методу, спори, які торкаються відносин власності або відносин, що мають грошову оцінку, можуть розглядатися в міжнародному третейському суді [168, с. 2].

Отже, можемо стверджувати, що об'єктивна арбітрабільність «визначає ту межу, після якої закінчується сфера свободи договору та починається реалізація публічно-правової функції щодо вирішення спорів», тобто вона визначає категорії спорів, які можуть бути передані для вирішення в арбітражному порядку, і категорії спорів, котрі підлягають вирішенню виключно в державному суді [142, с. 109]. На противагу об'єктивній арбітрабільності, суб'єктивна арбітрабільність визначається на основі виокремлення властивостей суб'єктів спору та їх спеціальної правоздатності, котра може перешкоджати передачі на розгляд МКА спорів, в яких дані суб'єкти виступають як сторони. Зокрема, питання про наявність суб'єктивної арбітрабільності може виникати у випадках, коли стороною спору є державне підприємство або господарське товариство, в статутному капіталі якого окремі корпоративні права / акції / частки належать державі [181, с. 875].

Слід зауважити, що останнім часом у рамках процедури визначення арбітрабільності спорів спостерігаються деякі тенденції, котрі можуть поставити під сумнів можливість передачі окремих видів спорів до МКА. Дана ситуація може мати місце, якщо наявний спір ускладнений тими чи іншими публічно-правовими елементами. Останні, по-перше, можуть бути пов'язані з суб'єктним складом спору, зокрема, з участю в ньому державних компаній, державних корпорацій, державних підприємств тощо; по-друге, – з підставами виникнення спору (наприклад, виконанням так званого державного контракту); і, по-третє, – з особливостями реалізації спірного зобов'язання (наприклад, фінансування договору за рахунок бюджетних коштів) [170, с. 142]. Тобто, в цьому разі йдеться про так звану «концентрацію публічно-правових елементів» – феномен, у межах якого поєднання в одному спорі кількох публічно-правових елементів, що обмежують його арбітрабільність, може призвести до втрати арбітрабільності даним цивільно-правовим спором навіть у тому випадку, коли ці публічно-правові елементи не перераховані в законі [130].

Згідно з п. 4 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», будь-які цивільно-правові спори є арбітрабельними, якщо протилежне не встановлено будь-яким іншим законом України [80]. На наш погляд, це стосується як об'єктивної, так і суб'єктивної арбітрабельності спорів. Хоча, варто зазначити, що деякі категорії так званих «морських спорів» не можуть вважатися арбітрабельними в об'єктивному сенсі, оскільки вони не належать до цивільно-правових спорів, або підпадають під дію спеціальних норм закону, що виключають їхню арбітрабельність (приміром, спори, пов'язані з відповідальністю за забруднення водойм нафтою чи бункерним паливом). Оскільки можливість передачі в МКА спорів, сторонами яких є державні компанії, державні корпорації та інші державні суб'єкти, не виключена законом, такі спори можуть визначатися як арбітрабельні в суб'єктивному сенсі.

У зв'язку з зазначеним, для нашого дослідження суттєвого значення набуває ще один різновид арбітрабельності – спеціальна арбітрабельність, – котра, надаючи загальну можливість розгляду конкретного спору в МКА, визначається, виходячи з суті спору. Спеціальна арбітрабельність характеризується як приналежність спору до компетенції конкретного інституційного арбітражу, що є суттєвим у контексті дослідження питання підвідомчості спорів МКА [105, с. 5]. Відтак, спеціальна арбітрабельність напряду стосується морського арбітражу, адже морські арбітражні інституції є установами спеціальної компетенції, котрі можуть суттєво відрізнятися від постійно діючих арбітражних інституцій загальної компетенції.

Відмінною рисою процесу визначення спеціальної арбітрабельності є врахування приналежності спору до компетенції конкретного інституційного арбітражу з точки зору його специфіки (спортивний арбітраж, нафтовий арбітраж, морський арбітраж тощо). Незважаючи на те, що в більшості держав, котрі мають спеціалізовані морські арбітражні інституції, коло спорів, що виникають у сфері торгового мореплавства, окреслено приблизно однаково, у наявних переліках завжди існують певні розбіжності, адже в

різних країнах використовуються відмінні алгоритми визначення характеру цивільно-правових спорів (наприклад, спори, які виникають у процесі здійснення змішаних перевезень, де лише частково перевезення вантажів здійснюється морським транспортом, не завжди підпадають під категорію «морських спорів») [106, с. 415-416].

Деякі спори в сфері торгового мореплавства не є арбітрабельними через наявність спеціальної норми закону або міжнародного договору, що належать до сфери морського права. Наприклад, згідно зі ст. 187 Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 року спори між сторонами контрактів, що виникають у результаті проведення робіт у районі морського дна, підпорядковуються особливому режиму, передбаченому Конвенцією, і передаються на розгляд до спеціально створеної Камери зі спорів, що стосуються морського дна: хоча за своєю природою ці спори можуть мати приватноправовий характер, вони є неарбітрабельними [257]. Неарбітрабельними також вважаються спори, пов'язані з вирішенням конфліктів у галузі охорони навколишнього природного середовища (в тому числі, й морських вод), адже п. 1 ст. 67 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року передбачає, що подібні спори мають вирішуватися в судовому порядку, місцевими радами чи органами, які утворюються ними, відповідно до їх компетенції і згідно з нормами законодавства України. Натомість, як свідчить текст п. 2 ст. 67 Закону, подібні спори, що виникають між підприємствами, установами й організаціями України та інших держав, повинні розглядатися комісіями, котрі утворюються на паритетних засадах за участю представників України й зацікавлених держав, або третейським судом [81], по суті вважаючись арбітрабельними. На наш погляд, рішення законодавця щодо визнання окремих спорів у галузі торгового мореплавства неарбітрабельними, перш за все, пов'язане з тим фактом, що дані спори передбачають множинність позивачів (тобто осіб, яким завдано такої шкоди). Натомість, п. 1 ст. 8 Кодексу торговельного мореплавства України, схваленого 23 травня 1995

року, *de facto* визнає арбітрабільність майнових спорів, що виникають у зв'язку з договором або іншими цивільно-правовими відносинами, пов'язаними з торговельним мореплавством: у разі їх віднесення до компетенції МАК при ТПП України, вони можуть розглядатися даною інституцією в пріоритетному порядку за наявності згоди сторін. Оскільки в п. 2 ст. 8 Кодексу передбачено, що майнові спори, пов'язані з торговельним мореплавством, в яких беруть участь іноземні юридичні або фізичні особи, можуть бути за згодою сторін передані на розгляд як іноземного суду, так і МКА, вони теж можуть вважатися арбітрабільними [33].

Слід зауважити, що деліктний характер зобов'язання, котре лежить в основі «морського спору», не є перешкодою для передачі даного спору в морський арбітраж. Наприклад, арбітрабільними вважаються «морські спори» про зіткнення суден, які мають деліктну основу. Відтак, з позиції законодавця перешкод для визнання об'єктивної арбітрабільності ні таких спорів, ні інших цивільно-правових спорів у сфері торгового мореплавства немає. Набагато складнішим є питання суб'єктивної арбітрабільності «морських спорів», адже останнім часом до даної сфери залучаються все більше й більше організацій, так чи інакше пов'язаних з державою. Відтак, на практиці може спостерігатися ситуація обмеження арбітрабільності таких спорів у зв'язку з можливістю поширення дії арбітражної угоди на третіх осіб, які беруть участь у деяких «морських спорах» (наприклад, на вигодонабувачів у спорах, що впливають із договору страхування; на вантажоодержувачів у спорах, що впливають із договору перевезення, тощо): це подекуди є несприятливим для арбітражного розгляду даних спорів, але участь у них окремих публічних елементів жодним чином не змінює цивільно-правову природу «морських спорів» як таких [168, с. 2-3].

Розуміючи, що для подальшого розвитку торгового мореплавства важливим є збереження можливості передачі спорів на розгляд до МАК при ТПП України за угодою сторін, законодавець, по суті, відмовився від застосування критерію «концентрації публічно-правових елементів»,

вирішивши проблемні питання суб'єктивної арбітрабельності «морських спорів». Звісно, в даному разі не можна виключити обмеження можливості передачі в арбітраж таких спорів за відсутності для цього правових підстав. Як стверджує В. Нагнибіда, залежно від стадії арбітражного розгляду належним чином встановлена неарбітрабельність спору (як арбітражем, так і державним судом) указує на припинення арбітражного провадження у зв'язку з відсутністю в МКА компетенції на вирішення такого спору чи на скасування або неможливість виконання арбітражного рішення на території певної держави [53, с. 211]. Звісно, такий розвиток подій видається несприятливим для учасників цивільно-правових відносин у сфері торгового мореплавства, адже право на арбітражний розгляд спору є однією з економічних свобод, а відсутність можливості сторін передати «морський спір» на розгляд до МКА знижує рівень передбачуваності даної галузі для всіх залучених до неї контрагентів.

Оскільки відносини у сфері третейського судочинства загалом мають дозвільний (диспозитивний) характер [77, с. 326-327], а вітчизняне законодавство не містить заборон щодо утворення спеціалізованих постійно діючих міжнародних комерційних арбітражних судів (зокрема, МАК при ТПП України), їх утворення видається правомірним. Відтак, можемо окреслити ключові критерії визначення компетенції МАК при ТПП України щодо розгляду «морських спорів»: наявність укладеної сторонами арбітражної угоди; предметний об'єктивний критерій, що полягає у певному характері спірних правовідносин; суб'єктивний критерій, що охоплює певний склад сторін спору.

Компетенція МАК при ТПП України, її обмеження чи оскарження може бути реалізовано на підставі волевиявлення сторін, юридична сила якого визнається законною. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», арбітражний суд (і, відповідно, МАК при ТПП України як один із його різновидів) може самостійно прийняти постанову про свою компетенцію, а також про будь-які заперечення, котрі

стосуються наявності або дійсності арбітражної угоди [80]. Однак, згідно зі ст. 5 Регламенту Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 27 липня 2017 року, сторона спору може зробити заяву про відсутність у МАК при ТПП України компетенції, що має відбутися не пізніше подання заперечень щодо позову: в даному разі призначення стороною арбітра або її участь у цьому процесі не позбавляє дану сторону права на відповідні дії. Хоча, в разі визнання затримки виправданою, МАК при ТПП України може прийняти відповідну заяву чи заяву про перевищення арбітражним судом своєї компетенції. МАК при ТПП України також може винести постанову щодо такої заяви, після чого будь-яка сторона може оскаржити даний документ протягом 30 днів після його отримання, звернувшись із відповідною заявою до Київського апеляційного суду, рішення якого з цього питання оскарженню не підлягає. Однак, таке звернення не є перешкодою для продовження арбітражного провадження й винесення рішення по суті спору [87].

Згідно з п. 2 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України, МАК при ТПП України вирішує спори, які впливають з договірних та інших цивільно-правових відносин у сфері торгового мореплавства, сторонами яких є як суб'єкти українського, так і іноземного права [80]. Первинно завданням даної арбітражної інституції був розгляд спорів, що виникають у зв'язку з рятуванням суден і вантажів на морі, – підхід, в основу якого покладено практику Морського арбітражу при Комітеті Ллойда (англ. – *Salvage Arbitration Branch*) як однієї з відомчих гілок відомого британського Ринку страхування Ллойда, що застосовує стандартну форму угоди про рятування «Немає рятування – немає винагороди» (англ. – *No cure – No pay*) [121, с. 122]. Проте завдяки високим стандартам роботи МАК при ТПП України швидко перетворилася на міжнародно визнаний арбітражний центр, що забезпечує неупереджений і кваліфікований розгляд різних видів «морських спорів» за участю компаній із багатьох держав світу. Тому нині МАК при ТПП України також вирішує

спори, що виникають у зв'язку з плаванням суден у морській акваторії і по міжнародних ріках, а також спори, пов'язані зі здійсненням суднами внутрішнього плавання закордонних перевезень [67, с. 13].

Відповідно до п. 2 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України, на її розгляд можуть передаватися спори, що впливають із відносин, які пов'язані з:

- 1) морськими перевезеннями вантажів, транспортуванням вантажів у змішаному плаванні (ріка – море), а також фрахтуванням суден;
- 2) морським буксируванням суден та інших плавучих засобів;
- 3) ремонтом, купівлею-продажем і заставою морських суден та інших плавучих засобів;
- 4) лоцманською і льодовою проводкою, агентським та іншим обслуговуванням морських суден, а також суден внутрішнього плавання, оскільки дані операції пов'язані з плаванням таких суден морськими шляхами;
- 5) використанням суден для здійснення наукових досліджень, видобування корисних копалин, гідротехнічних та інших робіт;
- 6) рятуванням морських суден або залученням останніх до рятування суден внутрішнього плавання, а також рятуванням в морських водах судном внутрішнього плавання іншого судна внутрішнього плавання;
- 7) підніманням суден та іншого майна, що затонули в морі;
- 8) зіткненням морських суден, морського судна і судна внутрішнього плавання, суден внутрішнього плавання у морських водах, а також заподіянням судном пошкоджень портовим спорудам, засобам навігаційної обстановки та іншим об'єктам;
- 9) морським страхуванням і перестрахуванням;
- 10) заподіянням пошкоджень рибальським сітям й іншим знаряддям лову, а також іншим заподіянням шкоди під час здійснення морського рибного промислу [80].

Незважаючи на досить широку компетенцію МАК при ТПП України, справи на розгляд до цієї арбітражної інституції почали надходити не одразу після її створення. У 1996-1998 роках комісія розглядала лише одну-три справи на рік. Проте, згідно зі Звітом Міжнародного комерційного арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при ТПП України, у 2017 році в провадженні МАК при ТПП України перебувало 13 справ, у тому числі за звітний період надійшло 9 справ, а 4 справи становили залишок із 2016 року. Позови, що надійшли до МАК при ТПП України в 2017 році, впливали з відносин фрахтування (3 справи) та ремонту суден (6 справ). Іноземними відповідачами по справах, які надійшли у 2017 році, були представники Естонії (2 справи), Британських Віргінських Островів (2 справи), Белізу (1 справа), Панами (1 справа), Грузії (1 справа), КНР (1 справа) і Російської Федерації (1 справа) [22].

З урахуванням важливості морських арбітражних інституцій для вирішення комерційних спорів, можемо стверджувати, що МАК при ТПП України відіграє вагомий роль у процесі здійснення третейського судочинства. Як стверджує Ю. Семаніва, повноваження МАК при ТПП України мають як приватноправовий, так і публічноправовий характер. Маючи унормовані у внутрішньому та міжнародному законодавстві публічно-правові повноваження, дана інституція є спеціалізованим недержавним органом, котрий на основі виконання визначених функцій здійснює недержавну юрисдикційну діяльність щодо вирішення «морських спорів» [95, с. 11]. Відтак, можемо стверджувати, що МАК при ТПП України користується досить широкою компетенцією, оскільки можливості для обмеження арбітрабільності «морських спорів» чи визнання їх неарбітрабільними у вітчизняному законодавстві суворо лімітовані.

2.2. Арбітражний порядок розгляду «морських спорів»

Створивши Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України та Морську арбітражну комісію при ТПП України, наша держава на практиці визнала міжнародний комерційний арбітраж як один з ефективних способів вирішення зовнішньоекономічних спорів, оскільки в умовах лібералізації комерційної діяльності на глобальному рівні постала необхідність у створенні передумов для паритетного урегулювання конфліктів, що виникають у даній сфері, між резидентами та нерезидентами України. Відповідно, як стверджує М. Селівон, первинно Україна як держава намагалася забезпечити сприятливі умови для розвитку МКА [94, с. 8].

Контрагенти, залучені до сфери торгового мореплавства, традиційно вдаються до послуг арбітражу для вирішення спорів, що виникають між ними. Згода на передачу спорів в морський арбітраж зазвичай міститься у стандартних договорах, які широко використовуються в судноплавній галузі [131, с. 42]. Більшість «морських контрактів», що регулюють найважливіші моменти функціонування всієї сфери мореплавства, починаючи від спуску судна на воду й закінчуючи його загибеллю (зокрема, договори суднобудування, договори морського перевезення вантажів, договори морського страхування та рятування), передбачають можливість звернення сторін до міжнародного комерційного арбітражу в разі виникнення між ними спорів [203, с. 1056-1059].

У даному контексті, С. Кравчук виокремлює низку ключових ризиків, що можуть виникнути під час звернення сторін спору до державного суду, серед яких – незнання процедури розгляду спорів у суді іноземної держави; обов'язковість використання мови місцезнаходження суду під час розгляду справи; надмірний процесуальний формалізм, притаманний процедурі звернення до державного суду; можлива відсутність у суддів належної компетенції для розгляду «морських спорів»; проведення збирання та подальшої оцінки доказів на основі норм національного права [43, с. 359].

Відтак, звернення сторін до морського арбітражу в разі виникнення спору в сфері торгового мореплавства є виграшним порівняно зі зверненням до державного суду, що, в свою чергу, формує авторитет МКА серед відповідних категорій юридичних і фізичних осіб [43, с. 359], задіяних у морській галузі.

На думку Ю. Білоусова та В. Нагнибіди, передумовами розгляду і вирішення спорів у МКА є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав; з'ясування меж здійснення такого захисту, а також форм і повноважень даної третейської інституції [3, с. 47]. С. Кравчук, у свою чергу, стверджує, що ключовими передумовами для передачі спору до МКА є його переваги перед державними судами – перш за все, його можливість забезпечити простішу й доступнішу процедуру вирішення спорів [43, с. 357].

Нині дослідники виділяють кілька ключових чинників, які сприяють процвітанню морського арбітражу та постійному збільшенню його популярності в сфері торгового мореплавства як альтернативної правової системи, що застосовується в процесі вирішення цивільно-правових спорів, маючи низку переваг перед національними судами різних держав світу:

- 1) бажання учасників різноманітних видів діяльності в сфері торгового мореплавства врегулювати спір, котрий може виникнути чи виник між ними з договірних або недоговірних відносин у даній галузі, на основі застосування алгоритму справедливого вирішення конфлікту, що враховує реалії професійної сфери, в якій вони працюють, – по суті, міжнародної торгівлі;
- 2) бажання сторін, між якими виникають спори в сфері торгового мореплавства, усувати дані розбіжності таємно, чого не можуть гарантувати національні суди як у питаннях конфіденційності процедур, так і щодо збереження таємниці винесених ними рішень;
- 3) бажання сторін, між якими виникають спори в сфері торгового мореплавства, вирішувати дані конфлікти швидко: національні суди

різних країн, які перевантажені великою кількістю справ, не можуть гарантувати контрагентам таку можливість [167, с. 206].

Як зазначає Ю. Семаніва, розгляд спорів у Морській арбітражній комісії при ТПП України є різновидом юридичного процесу, найбільш характерною змістовною ознакою якого є послідовність, що потребує суворої регламентації черговості дій [95, с. 11]: як результат, можливим видається виділення окремих передумов, стадій і особливостей розгляду спорів у даній арбітражній інституції.

Передача на розгляд спорів, що входять до компетенції МАК при ТПП України *rationae materiae*, повністю заснована на принципі добровільності, оскільки обов'язковою умовою арбітражного розгляду, що здійснюється МАК, є наявність письмової угоди між учасниками спору про його вирішення у даному третейському суді [54, с. 75], що, на думку Ю. Білоусова та В. Нагнибіди, належить до нормативних передумов розгляду спору цією інституцією [3, с.48]. Згідно з п. 1 ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», такий документ може бути укладений двома ключовими способами – як окрема арбітражна угода чи як арбітражне застереження, що міститься в контракті, підписаному між сторонами [80]. Пунктом 2 ст. 7 Закону передбачено низку передумов визнання письмової форми арбітражної угоди:

- включення даної угоди до документа, під яким стоять підписи сторін;
- включення цієї угоди до проспекту цінних паперів або рішення про їх емісію, котрими передбачено наявність адміністратора, який контролює випуск облігацій;
- укладення даної угоди шляхом обміну листами чи електронними повідомленнями, якщо всі включені до них дані є доступними й можуть використовуватися в подальшому;
- укладення цієї угоди шляхом відправлення повідомлень телетайпом / телеграфом / іншими засобами електрозв'язку, котрі можуть гарантувати фіксацію тексту даного документа;

- укладення даної угоди на основі обміну позовною заявою і відзивом на позов, у рамках яких одна зі сторін спору підтверджує наявність такої угоди, а інша – не заперечує її існування [80].

До речі, п. 2 ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» також передбачено, що арбітражною угодою може вважатися посилання в певному договорі на документ, який містить арбітражне застереження, за умови його укладання в письмовій формі і, відповідно, зазначення згаданого посилання як такого, що перетворює арбітражне застереження на частину цього документа [80].

Зазвичай, арбітражне застереження, котре містить певні неточності, в юридичній літературі називають «патологічним застереженням» [246]. Причиною так званої «патології застереження» може бути неправильна вказівка на норми права, що мають застосовуватися по суті спору; предмета й змісту спорів, що можуть передаватися на розгляд МКА; посилання на неіснуючу арбітражну інституцію, до якої має бути передано спір у разі його виникнення, тощо. Дана ситуація може призвести до неможливості арбітражного розгляду спору, адже МКА може не визнати свою компетенцію щодо розгляду заявленого позову у зв'язку з наявністю нечіткого формулювання арбітражного застереження й, відтак, створити низку ускладнень для сторін, між якими виник даний спір [158, с. 47-48]. Однак, проблеми визначення компетенції МАК при ТПП України, сутності та юридичної сили арбітражної угоди тьмяніють на тлі складності проблематики вибору застосовного права, оскільки невирішене питання вибору права під час арбітражного розгляду спору породжує необхідність застосування додаткових процедурних алгоритмів для повноцінного вирішення цього питання.

У цьому ключі, можна виокремити кілька усталених принципів, які регулюють застосування процедур морського арбітражу під час розгляду спорів по суті:

- 1) свобода сторін щодо вибору конкретного правового регулювання арбітражного розгляду, незалежно від того факту, чи має дане арбітражне провадження місце в інституційному арбітражі або арбітражі *ad hoc* [40, с. 158];
- 2) свобода морського арбітражного суду щодо вибору конкретного правового регулювання та процедур арбітражного розгляду за відсутності арбітражної угоди між сторонами, адже дані процедури не відповідають порядку розгляду справ, встановленому в національних судах: останні під час розгляду спорів первинно фокусуються на нормах закону, а МКА – на арбітражній угоді сторін;
- 3) відносини співробітництва між морським арбітражним судом та національними судами, оскільки морський арбітраж може прийняти рішення про застосування тільки тих тимчасових чи охоронних (у тому числі й попередніх) заходів, які не заборонені нормами закону, що застосовуються до арбітражного розгляду: натомість, державний суд у термінових випадках завжди може вчиняти такі дії [167, с. 209-210].

Якщо сторони, правовідносини між якими сформувалися в сфері торгового мореплавства, прямо чи опосередковано не визначили право, котре має застосовуватися до предмета спору в разі виникнення останнього, свобода, яка була їм надана в цьому відношенні, має бути передана морському арбітражному суду: в даному випадку морський арбітраж має свободу визначати право (національне або ненаціональне), згідно з яким він вважає доцільним урегулювати предмет спору. Однак, свобода, надана в цьому відношенні морському арбітражному суду, була обмежена Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів від 31 березня 1978 року, котра набула чинності 1 листопада 1992 року (так званими «Гамбурзькими правилами») [256], яка стала першим міжнародним нормативно-правовим документом, що стосується, зокрема, морського арбітражу. Це обмеження міститься в п. 4 ст. 22 Конвенції, згідно з яким «арбітр або арбітражний суд зобов'язані застосовувати правила цієї

Конвенції». Дане положення, а також норми щодо обрання місця проведення арбітражу, котрі включені до п. 3 ст. 22 Конвенції, «вважаються складовою будь-якого арбітражного застереження або угоди», тому «будь-яка умова такого застереження або угоди, несумісна з цими положеннями, є нікчемною» (п. 4 ст. 22) [256]. Таким чином, Конвенція ООН про морське перевезення вантажів, по суті, зобов'язала морські арбітражні суди під час розгляду спорів застосовувати правила, визначені в арбітражній угоді. Звісно, Конвенція є багатостороннім договором про міжнародне морське судноплавство, але сфера її застосування охоплює лише частину спорів, котрі можуть передаватися на розгляд морського арбітражу, тому за останнім залишається свобода у визначенні права, що застосовується до предмета спору, який стосується інших питань у сфері торгового мореплавства.

На думку Р. Майданика, змістовно можна виокремити два ключових різновиди угод сторін про вибір недержавних правових регуляторів:

- 1) арбітражні угоди, що містять чітку вказівку на документ, норми якого сторони бажають застосовувати до вирішення спору по суті: якщо дані недержавні регулятори «не дозволяють повною мірою врегулювати спірні питання, які виникають у зв'язку з договором, вони повинні вирішуватися на підставі права держави, що визначається судом на основі колізійних норм, що застосовуються» [45, с. 128];
- 2) арбітражні угоди, які містять загальні формулювання щодо вирішення спору по суті, які стосуються застосування норм *lex mercatoria*, загальних принципів права тощо [45, с. 128].

Фокусуючись на питаннях застосування колізійних прив'язок та проблематиці правової кваліфікації у МКА, Б. Голдман зазначає, що в міжнародному комерційному арбітражі існує власна система вирішення конфліктів кваліфікацій, котра безпосередньо не пов'язана з національними системами права, тому арбітри часто шукають потрібні рішення, не звертаючись до національних систем міжнародного приватного права, а спираючись на загальні принципи єдиного для всіх держав міжнародного

приватного права [179, с. 453]. Відповідно, окремі автори вважають, що національне законодавство дозволяє сторонам застосовувати недержавні норми права з метою регулювання тих питань, які законодавець залишив на розсуд сторін, однак вони не можуть суперечити імперативним нормам державного права, що застосовуються до вирішення спору по суті [19, с. 8].

Справді, застосовне право має належати до суттєвих умов арбітражної угоди, але при цьому не повинен порушуватися принцип автономії волі сторін, оскільки неточність формулювання або відсутність вказівки в документі на застосовне право вкрай ускладнює процедуру розгляду спору МКА. Пріоритетним у цьому випадку є застосування колізійних норм закону суду (лат. – *lex fori*), адже сторони заздалегідь мають можливість ознайомитися не лише з регламентом морського арбітражу, а й із чинним законодавством держави, право якої може бути застосованим під час арбітражного розгляду спору. При виборі права сторонами або за рішенням МКА щодо застосування колізійних норм у багатьох державах існують можливі обмеження або навіть заборона на застосування іноземного права [148, с. 109-110]. Тому можемо відзначити, що вирішення цієї колізії має покладатися на арбітрів, хоча для них у цьому разі також існує низка перешкод: тлумачення норм іноземного права; з'ясування змісту норм іноземного права; аналіз застосовних норм іноземного права в порівнянні з іншими правовими системами; з'ясування сенсу норм застосовного права за умови застосування іншої термінології та відмінного юридичного мислення тощо.

Згадана ситуація пов'язана з тим, що, по-перше, сторони не завжди висловлюють бажання надати арбітрам абсолютну свободу вибору, адже воліють зберігати певну передбачуваність у процесі вирішення спору; й, по-друге, арбітражні рішення, за аналогією з контрактами, не можуть існувати в правовому вакуумі, у зв'язку з чим даний вакуум заповнюється *lex fori* держави, на території якої арбітражне рішення приводиться до виконання. За цих умов дійсно існує ймовірність прийняття державними судами різних

рішень, котрі можуть суперечити одне одному на стадії виконання, оскільки в одній державі арбітражне рішення може визнаватися таким, яке може бути приведене до виконання, а в іншій державі у виконанні даного рішення може бути відмовлено. Ця особливість заважає досягненню однакового результату в різних країнах, хоча таке завдання має важливе значення для розвитку міжнародного приватного права [204, с. 46].

Наявна практика міжнародних комерційних арбітражних судів свідчить, що при з'ясуванні питання про застосовне право арбітри керуються тими колізійними нормами, які вважають застосовними [55, с. 7-8]. Даний підхід має місце в ст. 7 Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року і відображений у ст. 28 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», п. 2 якої визначає, що за відсутності певної вказівки з боку сторін третейський суд повинен застосовувати право, визначене згідно з колізійними нормами, котрі даний суд вважає застосовними [80]. Відтак, вибір оптимального права, за допомогою якого врегульовано норми контракту, що укладений між сторонами, має важливе значення для розгляду спорів по суті. Для встановлення права, що має застосовуватися до суті спору, арбітри найчастіше використовують колізійні норми місця арбітражу; колізійні норми, які арбітри вважають виправданими у конкретному випадку; чи колізійні норми, які стосуються даного спору [193, с. 2-4].

Відповідно, розглядаючи спори, що виникають у сфері торгового мореплавства, арбітражні суди теж стикаються з проблемою вибору права. Згідно з п. 1 ст. 41 Регламенту МАК при ТПП України, остання має вирішувати спори, що передаються на її розгляд, використовуючи ті норми права, які сторони визначили як такі, що повинні застосовуватися до суті спору [87]. При цьому, мова йде не про колізійні норми, а про матеріальне право держави, обране сторонами. Тому спірним можна вважати положення, згідно з яким МАК при ТПП України застосовує право самостійно відповідно до колізійних норм у разі, якщо сторони не вкажуть, яке право слід

застосовувати (п. 2 ст. 41 Регламенту МАК при ТПП України) [87], – вітчизняне право чи право іноземних суб'єктів, котрі беруть участь у спорі. Відтак, для ліквідації даних неточностей вважаємо за необхідне подальше уточнення положень даного нормативно-правового акта.

Проведення у справі порушується на основі прийняття відповідної постанови Головою МАК при ТПП України після отримання останньою належним чином оформленої позовної заяви та документа, який підтверджує сплату позивачем реєстраційного збору, визначеного умовами Положення про арбітражні збори та витрати (п. 1 ст. 18 Регламенту МАК при ТПП України) [70]. Відповідно до п. 4 ст. 18 Регламенту МАК при ТПП України, Генеральний секретар МАК протягом 10 днів може повернути позовні матеріали позивачу у разі, якщо заявлений предмет спору не належить до компетенції даної арбітражної інституції: однак, у такому випадку мають бути обов'язково вказані причини повернення документів [87]. До речі, згідно з п. 1 ст. 14 Регламенту МАК при ТПП України, й сама позовна заява першочергово повинна містити обґрунтування її компетенції [87].

Під час арбітражного розгляду спору по суті позивач має право змінити та/або доповнити свої позовні вимоги, якщо дані зміни/доповнення все ще охоплюються арбітражною угодою сторін, а також частково чи повністю відмовитися від заявленого ним позову. Відповідач, у свою чергу, за таких самих умов може змінити та/або доповнити надані ним заперечення та/або зустрічні вимоги щодо позову, а також частково чи повністю відмовитися від заявленого ним зустрічного позову. До речі, за таких умов позивач зобов'язаний покрити всі додаткові витрати, пов'язані зі сплатою арбітражного збору, пропорційно до збільшеного розміру та/або доповнення позовних вимог (ст. 51 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Хоча, наприклад, у справі за позовом відкритого акціонерного товариства (Україна) до приватного підприємства (Україна) про відшкодування 252 641,87 грн за перевезення вантажу відповідача і, крім того, про відшкодування витрат з виплати арбітражного збору, МАК

постановила, що, у зв'язку із частковим визнанням відповідачем боргу перед позивачем, вимоги останнього мають бути задоволені частково – у сумі 152 005,00 грн, а вимоги щодо стягнення 3% річних у сумі 14 590 грн – у сумі 9 316,24 грн. Відповідно, позовні вимоги підлягали відшкодуванню в сумі 161 321,24 грн, що становило 63,85% від ціни позову. Оскільки, згідно з п. 2 Розділу VI Положення про арбітражні збори та витрати, часткове задоволення позову потребує сплати арбітражного збору відповідачем пропорційно розміру задоволених позовних вимог і позивачем – в тій їх частині, у задоволенні якої йому було відмовлено [70], на відповідача у вказаній справі покладено обов'язок сплати арбітражного збору в розмірі 12 695,70 грн (63,85% від арбітражного збору в розмірі 19 883,63 грн), а на позивача – в розмірі 7 187,93 грн (36,15% відповідно) [90].

Після отримання позовних матеріалів і документів МАК, відповідач у 30-денний термін має право пред'явити зустрічний позов чи заявити власні вимоги за наявності арбітражної угоди, положення якої охоплюють такий позов або вимоги нарівні з вимогами за первісним позовом; іншої арбітражної угоди, що є сумісною зі згаданим договором за своїм змістом; чи матеріально-правового зв'язку даного зустрічного позову або вимоги з первісним позовом (п. 1 ст. 21 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Відповідно до ст. 24 Регламенту МАК при ТПП України, Генеральний секретар МАК може витребувати у сторін додаткові документи чи запросити будь-яку додаткову інформацію, що стосується поданих ними письмових заяв, за відсутності яких Голова МАК може припинити арбітражне провадження [87].

Згідно зі ст. 30 Регламенту МАК при ТПП України, сторони можуть на власний розсуд визначити непарну кількість арбітрів (навіть одного), а у випадку відсутності відповідної домовленості між ними Арбітражна комісія зазвичай складається з трьох осіб. Лише за рішенням Президії МАК при ТПП України або за її дорученням Головою МАК може бути призначений одноособовий арбітр: передумовами для схвалення такого рішення можуть

бути складність справи, ціна позову тощо. Якщо у 30-денний термін після отримання відповідного повідомлення МАК будь-яка зі сторін не призначить арбітра або обрані сторонами арбітри не вирішать питання щодо призначення третього арбітра, виконання даної функції перебирає на себе Президент ТПП України. Теж саме стосується спорів, у яких беруть участь кілька позивачів чи кілька відповідачів (ст. 31 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Так, у справі за позовом відкритого акціонерного товариства (Україна) до панамської компанії про стягнення 87 365,99 дол. США, включаючи 78 998 дол. США заборгованості та 8 367,99 дол. США штрафних санкцій, у зв'язку з недоплатою відповідачем узгодженої контрактом суми після завершення передбаченого в контракті ремонту судна відповідача та підписання сторонами акту виконаних робіт, позивач звернувся до МАК при ТПП України з позовом, у якому просив стягнути з відповідача заявлену в позові суму та пеню в розмірі 0,1% від недоплаченої суми за кожен день прострочення платежу, але не більше 10 % від суми простроченого платежу. Оскільки МАК при ТПП України протягом 4 місяців від дня направлення відповідачу листа з пропозицією повідомити кандидатуру арбітра не отримала від нього відповідного повідомлення, Президент ТПП України своєю постановою призначив арбітра у справі за відповідача [89].

Арбітри обираються серед осіб, включених до затвердженого Рекомендаційного списку арбітрів. Причому, вони можуть бути громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства: основним критерієм включення спеціалістів до даного переліку є їхня належна кваліфікація та високі морально-етичні якості (ст. 6 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Дійсно, компетентність обраних сторонами арбітрів вважається суттєвою перевагою морського арбітражу перед державними судами: останні не обов'язково мають бути юристами, проте вони зобов'язані бути фахівцями у сфері торгового мореплавства (представники окремих експертних чи міжнародних організацій і структур), щодо кваліфікації яких у питаннях, котрі стосуються предмету спору, не може виникнути жодних сумнівів [43, с.

358]. Крім того, сторони спору, маючи можливість обирати арбітрів, отримують реальну здатність впливати на третейський суд, адже *de facto* усувають передумови для залучення до справи недостатньо кваліфікованих осіб і, відтак, винесення несправедливого рішення за спором у подальшому [43, с. 358-359].

Звісно, будь-яка зі сторін має право заявити про відвід арбітра, якщо матиме обґрунтовані сумніви щодо його кваліфікації, неупередженості чи незалежності або якщо володітиме інформацією про обставини, через які арбітр, котрого вона призначила чи в процесі призначення якого вона брала участь, не може брати участь у провадженні. Однак, слід зазначити, що така заява сторони сама по собі не зупиняє і не припиняє повноважень арбітра (п. 1 ст. 33 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Якщо інша сторона не підтримує процедури відводу арбітра або арбітр, якому заявлено відвід, не погоджується відмовитися від участі в арбітражному провадженні, дане питання передається на розгляд Президії МАК при ТПП України, котра, розглянувши його, не зобов'язана роз'яснювати мотиви свого рішення (п. 3 ст. 33 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. У разі, коли Президія МАК при ТПП України не задовольняє заяву сторони про відвід арбітра, остання може звернутися з цим питанням до Президента ТПП України, постанова про відвід якого не підлягає оскарженню: однак, процес вирішення ним цього питання не припиняє арбітражне провадження, тому спір продовжує розглядатися по суті і навіть може бути винесене відповідне арбітражне рішення (п. 4 ст. 33 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Визначальною рисою арбітражного розгляду спору у МКА вважається його нейтральність, оскільки під час арбітражного провадження одна й та сама особа не може виступати арбітром в одній справі і представником сторони – в іншій справі. Такий підхід дозволяє доволі ефективно запобігати можливому конфлікту інтересів і суттєво зменшує кількість заяв сторін про відвід того чи іншого арбітра [94, с. 18]. У цілому, можемо стверджувати, що МАК при ТПП України як постійно діючий арбітражний орган виконує

здебільшого адміністративні функції, а розгляд спору по суті здійснюється арбітражем, котрий складається з арбітрів, обраних сторонами для розгляду даного конкретного спору. Тому одразу ж після винесення арбітражного рішення, відповідний склад арбітражу припиняє свої повноваження (лат. – *functus officio*, тобто вичерпання повноважень суб'єкта ухвалення рішення) [66, с. 50]. Звісно, арбітр може заявити про самовідвід у разі, якщо він юридично чи фактично не має змоги виконувати покладені на нього функції або припинення повноважень арбітра може відбутися за угодою сторін (п. 1 ст. 34 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Згідно з п. 1 ст. 36 Регламенту МАК при ТПП України, арбітражний розгляд спору здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін, до яких має бути рівне ставлення під час викладення позицій у справі. При цьому, сторони можуть брати участь в арбітражному провадженні як безпосередньо, так і через належним чином уповноважених представників, заміна яких не має призвести ані до відводу будь-якого арбітра, ані до скасування чи відмови у визнанні і приведенні до виконання арбітражного рішення [87]. Спираючись на положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», сторони можуть на власний розсуд визначити процедуру розгляду спору: однак, за відсутності відповідної угоди сторін, Арбітражна комісія може здійснювати арбітражний розгляд спору таким чином, як вона вважає за належне задля ефективного вирішення спору за умови дотримання рівності сторін і належного забезпечення їхніх інтересів (ст. 42 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. На прохання сторони або за своєю власною ініціативою склад Арбітражної комісії може оголосити перерву в усному слуханні справи на максимальний термін в 1 місяць, а також винести ухвалу про відкладення розгляду справи за наявності обставин, котрі перешкоджають вирішенню спору в даному засіданні. Крім того, за письмовим клопотанням будь-якої зі сторін або за своєю власною ініціативою склад Арбітражної комісії може зупинити розгляд справи на невизначений строк, поновивши його лише після усунення обставин, що

стали причиною його зупинення (ст. 56, 57, 58 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Кожна зі сторін спору має право представити всі наявні у неї документи чи докази, належність, допустимість, достовірність та достатність яких визначає склад Арбітражної комісії за своїм внутрішнім переконанням (ст. 52 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. При цьому, остання визначає, чи потрібно проводити усні слухання/дебати для розгляду відповідних доказів чи склад Арбітражної комісії розглядатиме спір тільки на основі наявних у її розпорядженні документів і матеріалів (п. 1 ст. 43 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Крім того, склад Арбітражної комісії має право витребувати додаткові докази чи провести огляд речових доказів як за власною ініціативою, так і на прохання будь-якої зі сторін (ст. 52 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. У разі необхідності деталізації окремих питань, для участі в арбітражному розгляді склад Арбітражної комісії або будь-яка зі сторін можуть залучити свідків чи експертів: при цьому, сторона, котра заявила клопотання про залучення до розгляду справи свідків чи експертів, повинна самостійно забезпечити їхню явку на усне слухання справи (ст. 53, 54, 55 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Якщо будь-яка зі сторін не з'являється на слухання справи, «склад Арбітражної комісії має право продовжити розгляд та винести рішення на підставі наявних у справі доказів» (ст. 49 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Наприклад, у справі за позовом відкритого акціонерного товариства (Україна) до панамської компанії про стягнення 87 365,99 дол. США, включаючи 78 998 дол. США заборгованості та 8 367,99 дол. США штрафних санкцій, у зв'язку із недоплатою відповідачем узгодженої контрактом суми після завершення передбаченого в контракті ремонту судна відповідача та підписання сторонами акту виконаних робіт, позивач звернувся до МАК при ТПП України з позовом, у якому просив стягнути з відповідача заявлену в позові суму та пеню в розмірі 0,1 % від недоплаченої суми за кожен день

прострочки, але не більше 10 % від суми простроченого платежу. Оскільки на день розгляду спору відповідач належним чином був повідомлений про дату, час та місце розгляду справи, але не направив свого представника для участі в засіданні МАК, а також не представив відзив на позов, згідно зі ст. 49 Регламенту МАК при ТПП України, Арбітражна комісія розглядала справу за відсутності представника відповідача і винесла рішення на основі документів, які були представлені до розгляду справи, не враховуючи непредставлення відзиву по суті позовних вимог. Ураховуючи викладені обставини справи, заявлені позивачем вимоги щодо стягнення зазначеної суми з відповідача визнано обґрунтованими та документально підтвердженими, у зв'язку з чим МАК при ТПП України вирішила стягнути з компанії (Панама) заявлену суму на користь позивача та відшкодування арбітражних витрат [89].

До речі, ст. 16 Регламенту МАК при ТПП України передбачено необхідність сплати позивачем реєстраційного збору при поданні позовної заяви до МАК, а в разі її прийняття до провадження – арбітражного збору, до суми якого зараховується вже сплачений ним реєстраційний збір. До сплати арбітражного збору в повному обсязі розгляд справи не починається, а в разі порушення порядку та строку його сплати і відшкодування витрат МАК арбітражне провадження може бути припинене [87]. Особливості нарахування, сплати чи розподілу реєстраційного та арбітражного зборів, а також покриття інших витрат передбачено Положенням про арбітражні збори та витрати, що є Додатком до Регламенту Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України [70].

Зазвичай витрати в контексті функціонування МКА поділяються на дві великі категорії – арбітражні збори та судові витрати. До витрат, що можуть бути відшкодовані, належать, серед іншого, обґрунтовані судові витрати та видатки сторони, на користь якої було винесене рішення. На практиці арбітри та арбітражні суди можуть зменшувати суму присуджених судових витрат у тій мірі, в якій вони вважають їх «обґрунтованими».

Розглядаючи питання обґрунтованості судових витрат, арбітри зазвичай враховують такі критерії як ціна позову; складність справи; тривалість провадження; та гонорари юристів, що обраховуються на основі середньої величини таких гонорарів на ринку юридичних послуг (тягар доказування несе сторона, яка представляє дану інформацію). Поширеною практикою МКА також є стягнення лише тих судових витрат, які фактично були сплачені стороною адвокату. З цією метою сторона, яка домагається відшкодування власних витрат, повинна подати арбітражу, зокрема, платіжні доручення або SWIFT-коди, що підтверджують оплату нею відповідних юридичних послуг [222].

Суттєвою перевагою розгляду «морських спорів» у МАК при ТПП України можна вважати порівняно низьку вартість арбітражного провадження, адже ставки реєстраційного та арбітражного зборів у даній арбітражній інституції є одними з найнижчих в Європейському регіоні. Так, при поданні позовної заяви до МАК при ТПП України позивач зобов'язаний сплатити реєстраційний збір у розмірі, який становить лише 400 доларів США (п. 1 Розділу II Положення про арбітражні збори та витрати) [70]. Крім того, позивач повинен сплатити арбітражний збір, що вираховується в залежності від ціни позову. В разі задоволення позову, сплата даного арбітражного збору рішенням арбітражного суду покладається на відповідача чи на сторону, проти якої було винесене арбітражне рішення (п. 1 Розділу VI Положення про арбітражні збори та витрати) [70].

У справі за позовом державної компанії (Україна) до компанії (Британські Віргінські Острови) про відшкодування 60 263,68 дол. США заборгованості за використання танкера позивача, прийнявши справу до провадження, МАК при ТПП України направила позивачу Регламент, Список арбітрів МАК, постанову про прийняття справи до провадження та лист, у якому позивачу було запропоновано протягом 30-денного строку з моменту отримання даного листа перерахувати арбітражний збір у сумі 3 610,55 дол. США в гривнях за курсом Національного Банку України на день сплати,

оскільки за поданим позовом позивач перерахував лише реєстраційний збір у сумі 3 198 грн, що за курсом НБУ на день сплати становило 400 дол. США. У зв'язку із задоволенням позовних вимог у розмірі повної суми заявленого позову, згідно з п. 1 розділу VI Положення про арбітражні збори та витрати, сплачений позивачем арбітражний збір у сумі, еквівалентній за курсом НБУ на день перерахування 4 010,55 дол. США, покладається на сторону, проти якої було винесено рішення, тобто на відповідача у справі, і підлягає стягненню з нього. Таким чином, МАК вирішила стягнути з компанії (Британські Віргінські Острови) на користь державного підприємства (Україна) 60 263,68 дол. США заборгованості та 4 010,55 дол. США відшкодування витрат зі сплати арбітражного збору, а всього 64 274,23 дол. США [91].

З урахуванням вітчизняних реалій та економічного становища в нашій державі, 2014 року МАК при ТПП України було суттєво знижено ставки арбітражного збору за позовами, вимоги щодо яких перевищують 2 мільйони доларів США, що було достатньо позитивно сприйнято користувачами її послуг [94, с. 19]. Як зауважує М. Селівон, МАК при ТПП України не застосовує підхід деяких західних арбітражних інституцій щодо погодинної оплати праці арбітрів, а арбітражні збори обраховуються в «твердій сумі», розмір якої напряму залежить від ціни позову [94, с. 19]. П. 1 Розділу IV Положення про арбітражні збори та витрати передбачено, що в разі розгляду справи одним арбітром, арбітражний збір, надмірно сплачений позивачем задля колегіального розгляду спору, підлягає поверненню [70]. Відсутність додаткових зборів при подачі однією зі сторін письмового клопотання про встановлення розміру та форми забезпечення вимоги, відправлення всіх документів сторонам за рахунок МАК при ТПП України та безоплатне надання залів для усного слухання справ дійсно робить їх арбітражний розгляд у даній арбітражній інституції маловитратним [94, с. 19].

Відповідно до ст. 39 Регламенту МАК при ТПП України, місцем арбітражу є м. Київ (Україна), хоча сторони можуть обрати інше місце для

проведення слухань, а склад Арбітражної комісії, за погодженням із ними, може проводити засідання поза місцезнаходженням МАК при ТПП України. Мова чи мови арбітражного розгляду визначаються сторонами спору. Якщо арбітражний розгляд ведеться не українською, російською або англійською мовами, всі витрати, пов'язані з перекладом процесуальних документів МАК і оплатою послуг перекладача, можуть розподілятися між сторонами спору порівну (ст. 40 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Згідно зі ст. 40 Регламенту МАК при ТПП України, максимальний строк арбітражного розгляду справи має становити 6 місяців від дати формування складу Арбітражної комісії, проте він може бути продовжений Президією МАК на основі мотивованого звернення однієї зі сторін чи складу Арбітражної комісії [87].

Таким чином, перевагами процедури розгляду спорів у сфері торгового мореплавства морським арбітражем можна вважати:

- розгляд спору нейтральною і незалежною арбітражною інституцією, безпосередньо обраною сторонами;
- можливість сторін обирати місце й мову проведення арбітражного розгляду; визначати право, згідно з яким розглядатиметься спір; та призначати арбітрів для розгляду спору по суті;
- застосування уніфікованої процедури визнання і приведення до виконання арбітражних рішень, визначеної нормами Нью-Йоркської конвенції 1958 року [38].

Незважаючи на згадані беззаперечні переваги морського арбітражу, він також має багато обмежень. Звісно, морський арбітраж є альтернативним способом вирішення спорів, який найчастіше використовується контрагентами в судноплавній галузі, але це не означає, що його діяльність позбавлена критики: час від часу від сторін, котрі передали спори, що виникли між ними, на розгляд морського арбітражу, лунають скарги на величину витрат і затримки, що мають місце в процесі арбітражного розгляду спорів [258, с. 79].

Уважається, що одним із найсуттєвіших недоліків арбітражного розгляду «морського спору» є його тривалість, котра визначається на основі багатьох факторів, зокрема, особливостей укладеної сторонами арбітражної угоди. Оскільки остання може бути неповною, суперечливою, важко здійсненою чи містити неточності щодо вибору арбітражної інституції, арбітражного регламенту, процедури призначення арбітрів або методу цього призначення, в практиці різних морських арбітражів часто спостерігається затримка здійснення процедур. Інколи така ситуація виникає з вини арбітрів, маючи суб'єктивні причини, чи виходить з об'єктивних чинників: збільшення числа міжнародних морських спорів за наявності відносно невеликої кількості кваліфікованих і досвідчених арбітрів призводить до того, що справи накопичуються, а їх арбітражний розгляд затягується [185, с. 18-24].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави 24 лютого 2022 року кількість арбітражних проваджень у МАК при ТПП України суттєво зросла в результаті зміни логістичних ланцюгів, що застосовуються в аграрному секторі: зважаючи на небезпеку доставки вантажів морським шляхом і відповідну необхідність забезпечення воєнного страхування морських перевезень, а також на періодичне блокування транспортних маршрутів на кордоні з Польщею, постачальники сировини наразі віддають перевагу доставці вантажів по р. Дунай до морських портів Румунії, що тягне за собою збільшення кількості спорів, котрі виникають внаслідок перевезення вантажів у змішаному плаванні (ріка – море) [38].

Хоча, для МАК при ТПП України завжди важливими були не тільки професійне та якісне вирішення «морських спорів», а й оперативність його арбітражного розгляду. Поєднання цих двох складових є основою конкурентоспроможності будь-якої арбітражної інституції. Тож, «розуміючи, що час – це не поновлюваний ресурс» [94, с. 16], МАК при ТПП України постійно намагається зменшити терміни арбітражного розгляду справ. Згідно зі Звітом Морської арбітражної комісії при ТПП України за 2018 рік, у

середньому з моменту формування складу арбітражного суду і до моменту винесення арбітражного рішення вчасно:

- до 3 місяців розглядалося 38,5% справ;
- від 3 до 6 місяців розглядалося 33% справ;
- від 6 до 9 місяців розглядалося 28,5% справ [20].

Крім несвоєчасності проведення арбітражних процедур, однак, існують й інші проблеми, пов'язані з самим арбітражним процесом, зокрема, відсутність у арбітрів примусових повноважень чи потреба в зверненні до державних судів задля отримання сприяння з певного кола процедур (встановлення розміру та форми забезпечення вимоги, сприяння у витребуванні доказів тощо). Хоча, О. Костишина наголошує, що на практиці при передачі спорів до МАК при ТПП України можна відзначити низку додаткових переваг:

- невеликий розмір реєстраційного та арбітражного зборів;
- можливість обрання форми проведення усних слухань (наживо, онлайн або у комбінований спосіб), а також можливість долучення арбітрів і сторін до таких слухань у режимі відеоконференції поза межами приміщення МАК;
- можливість розгляду «морських спорів» між резидентами України, що прямо передбачено п. 2 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України [80]: в усіх інших випадках, спір, у якому відсутній іноземний елемент, може бути переданий на розгляд третейського суду, а не МКА;
- виключна компетенція Голови МАК при ТПП України щодо встановлення розміру і форми забезпечення вимоги на прохання сторони спору, наприклад, прийняття постанови про накладення арешту на судно або вантаж іншої сторони, котрі знаходяться в українському порту (п. 4 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України) [80];

- відсутність судових рішень про скасування рішень, прийнятих МАК при ТПП України, в Єдиному державному реєстрі судових рішень [38].

Таким чином, можемо констатувати, що для збереження провідної ролі МКА у вирішенні «морських спорів» міжнародні арбітражні інституції мають модернізувати свої традиційні правила, приймаючи спеціальні регламенти та вдосконалюючи ключові процедури арбітражного провадження. Відтак, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, пропонуючи чіткий і зрозумілий арбітражний порядок розгляду спорів, постійно удосконалює алгоритми своєї роботи [56, с. 231], забезпечуючи сторонам спору не тільки відповідні умови рівності й змагальності, а й можливість вдаватися до новітніх інформаційно-комунікативних засобів чи використовувати електронні та інші засоби зв'язку в процесі арбітражного провадження.

Висновки до Розділу 2

У результаті аналізу особливостей компетенції Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України визначено, що основоположними для її окреслення є положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Додатку № 2 до нього – «Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України»; Регламенту МАК при ТПП України; а також міжнародних і національних нормативно-правових актів. Керуючись положеннями даних нормативно-правових актів, МАК при ТПП України функціонує як самостійна арбітражна установа для вирішення спорів, котрі витікають із договірних та інших цивільно-правових відносин, що мають місце в сфері торгового мореплавства, незалежно від того, суб'єкти українського й іноземного (чи тільки українського / іноземного) права є сторонами таких відносин. Тому, як і інші третейські суди, МАК при ТПП України має паралельну, або альтернативну, предметну компетенцію щодо спорів, які виникають із

приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що відповідає, але не конкурує з предметною компетенцією господарських судів та судів загальної юрисдикції.

Підставою для визначення компетенції конкретного міжнародного комерційного арбітражу або її обмеження є арбітражна угода сторін, між якими виник спір. Компетенція МКА може бути оскаржена лише на підставі недійсності арбітражної угоди, що найчастіше визначається недієздатністю сторін або невідповідністю арбітражної угоди встановленій формі. Основою арбітражної угоди є арбітрабільність спору, що виник між сторонами контракту. Для нашого дослідження суттєве значення має спеціальна арбітрабільність як різновид арбітрабільності спорів, яка, надаючи загальну можливість розгляду конкретного спору в МКА, визначається, виходячи з суті спору. Спеціальна арбітрабільність напряму стосується морського арбітражу, адже морські арбітражні інституції є установами спеціальної компетенції, котрі можуть суттєво відрізнятися від постійно діючих арбітражних інституцій загальної компетенції. Компетенція МАК при ТПП України, її обмеження чи оскарження може бути реалізовано на підставі волевиявлення сторін, юридична сила якого визнається законною.

Розгляд «морських спорів» у МАК при ТПП України є різновидом юридичного процесу, найбільш характерною змістовною ознакою якого є послідовність, що потребує суворої регламентації черговості дій, що дозволяє виділити основні передумови, стадії і особливості розгляду спорів у даній арбітражній інституції. Передача на розгляд спорів, що входять до компетенції МАК при ТПП України, повністю заснована на принципі добровільності, оскільки обов'язковою умовою арбітражного розгляду, що здійснюється МАК, є наявність письмової угоди між учасниками спору про його вирішення у даному третейському суді. Якщо сторони, правовідносини між якими сформувалися в сфері торгового мореплавства, прямо чи опосередковано не визначили право, котре має застосовуватися до предмета спору в разі виникнення останнього, свобода, яка була їм надана в цьому

відношенні, має бути передана морському арбітражному суду: в даному випадку МАК при ТПП України має свободу визначати право (національне або ненаціональне), згідно з яким вона вважає за доцільне врегулювати предмет спору.

Арбітражний розгляд спору в МАК при ТПП України здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін, до яких має бути рівне ставлення під час викладення позицій у справі. Суттєвою перевагою розгляду «морських спорів» у МАК при ТПП України можна вважати порівняно низьку вартість арбітражного провадження, адже ставки реєстраційного та арбітражного зборів у даній арбітражній інституції є одними з найнижчих в Європейському регіоні. Недоліком арбітражного розгляду «морських спорів», однак, є його тривалість, котра визначається на основі багатьох факторів, зокрема, особливостей укладеної сторонами арбітражної угоди. Відтак, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, пропонуючи чіткий і зрозумілий арбітражний порядок розгляду спорів, має постійно удосконалювати алгоритми своєї роботи.

РОЗДІЛ 3. Ухвалення, визнання і виконання рішень Морської арбітражної комісії при ТПП України

3.1. Забезпечення позову в арбітражному провадженні

Незважаючи на досить активний розвиток МКА й, зокрема, морського арбітражу, за сучасних умов видається вкрай проблематичним досягнення цілковитої уніфікації процедур регулювання окремих аспектів арбітражного провадження, яскравим прикладом чого є інститут забезпечувальних заходів. Зі схваленням у м. Нью-Йорк Конвенції ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року, положення якої апелюють саме до необхідності виконання прийнятих арбітражних рішень [37], чи не одразу ж постало питання про потребу в забезпеченні такого виконання. Оскільки розгляд справи в міжнародному комерційному арбітражі може тривати від кількох місяців до кількох років, протягом такого тривалого проміжку часу відповідач може бути визнаний банкрутом або, усвідомлюючи невідворотність покарання, вдатися до реорганізації свого підприємства, попередньо здійснивши вивід/відчуження всіх наявних у нього активів. Як результат, перед позивачами в МКА достатньо гостро стоїть питання попереднього забезпечення позову, що передбачає фактичне накладення арешту на активи відповідача для належного виконання ухваленого арбітражем рішення в подальшому [84, с. 47-48].

На думку Г. Прусенко, забезпечувальні заходи в МКА несуть суттєве функціональне навантаження, оскільки правова проблема забезпечення позову в арбітражному судочинстві завжди тлумачиться в контексті необхідності вдосконалення наявних механізмів взаємодії МКА й державного суду [83, с. 296]. Дійсно, вирішення питань, пов'язаних із попереднім забезпеченням позову, пред'явленого у порядку арбітражного провадження, первинно належить до компетенції державних судів: функцію

такого характеру може здійснювати тільки державний суд, оскільки лише він, а не МКА, володіє відповідними владними повноваженнями [23, с. 25]. У принципі, будь-яке втручання державного суду до процесу розгляду міжнародним комерційним арбітражем певного спору може стати як прискорюючим, так і уповільнюючим фактором. Відповідно, арбітражне законодавство, намагаючись суттєво обмежити втручання державних судів до арбітражного процесу, встановлює конкретні випадки, коли сторона, яка уклала арбітражну угоду, має право звернутися до державного суду у зв'язку зі спором, що охоплюється цією угодою [71, с. 17-18].

Наразі дослідники наголошують на еволюційній природі розвитку інституту забезпечувальних заходів в МКА. Так, ще кілька десятиліть тому законодавство різних держав світу не передбачало можливості застосування забезпечувальних заходів арбітрами, залишаючи такі повноваження виключно за державними судами. За твердженням Г. Борна, в основі такого підходу перебувало переконання в тому, що застосування арбітром примусових заходів уважалося неприпустимим, а забезпечувальні заходи за своїм змістом належать саме до примусових [144, с. 2431]. Однак, надалі держави відмовилися від такої заборони, законодавчо визнавши право арбітрів на застосування забезпечувальних заходів [84, с. 52]. Таким чином, наразі сторони спору можуть скористатися двома альтернативними способами отримання належного забезпечення у зв'язку із застосуванням відповідних заходів: по-перше, на основі застосування забезпечувальних заходів державними судами; й, по-друге, завдяки застосуванню таких заходів безпосередньо складом арбітражу, або, в разі відсутності сформованого складу арбітражу, надзвичайним арбітром (що передбачено, наприклад, ст. 29 Арбітражного регламенту Міжнародної торгової палати [1]) [86, с. 97-100]. Однак, забезпечувальні заходи є одним із доволі складних правових інститутів, застосування якого певною мірою ставить під питання ефективність самого МКА.

Міжнародна практика свідчить про те, що питання забезпечення позову в арбітражній справі може вирішуватися МКА чи державними судами як у процесі розгляду справи, так і на стадії визнання арбітражного рішення. Наприклад, п. 4 ст. VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року передбачено можливість застосування забезпечувальних заходів державними судами за умови, що таке забезпечення не повинно розглядатися ні як несумісне з арбітражною угодою, ні як передача справи до державного суду для вирішення її по суті [174]. У ст. 9 Типового закону ЮНСІТРАЛ від 11 грудня 1985 року зі змінами, внесеними 2006 року, зазначено, що «звернення сторони до суду до/або під час арбітражного розгляду з проханням про застосування забезпечувальних заходів та винесення судом рішення про застосування таких заходів не є несумісними з арбітражною угодою» [251]. До речі, ці положення згаданого міжнародного нормативно-правового акта *de facto* дублює ст. 9 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [80]. У свою чергу, п. 1 ст. 17 Типового закону ЮНСІТРАЛ передбачено, що арбітражний суд, якщо сторони не домовилися про інше, також може, на прохання будь-якої сторони, винести припис про забезпечувальні заходи у справі [251].

Таким чином, особливістю інституту забезпечувальних заходів у рамках МКА є можливість залучення компетентного державного суду до арбітражного розгляду з метою сприяння стороні арбітражу у застосуванні заходів забезпечення її інтересів щодо предмета спору, які можуть бути порушені іншою стороною до початку або під час розгляду справи третейським судом. Однак, ступінь такого сприяння та характер взаємодії щодо цього питання між державним судом і МКА залежать від нормативного врегулювання даного питання положеннями арбітражного та процесуального законодавства тієї чи іншої держави.

У зв'язку із зазначеним, слід зауважити, що після застосування забезпечувальних заходів МКА не має можливості гарантувати примусове

виконання схваленого ним процесуального акта про забезпечення позову, адже арбітраж має недержавний характер, тому не наділений ані власним механізмом примусового виконання рішень, ані владними повноваженнями щодо залучення органів виконання судових актів [240, с. 535-536]. Тому застосування забезпечувальних заходів, що має місце в результаті застосування складного правового механізму взаємодії МКА та органів правосуддя, можна вважати однією з форм сприяння державної судової системи діяльності третейських судів [76, с. 73-75].

Звісно, сторони арбітражного провадження найчастіше звертаються до державного суду, оскільки саме заходи забезпечення позову, що застосовуються державним судом, можуть бути виконані примусово, а забезпечувальні заходи, які вживаються арбітрами, можуть виконуватися в примусовому порядку лише на території держав, законодавство яких містить положення, що врегульовують дану процедуру. До цієї невеликої кількості державних суб'єктів належить Гонконг, законодавством якого не передбачено порядок визнання і приведення до виконання забезпечувальних заходів, що містяться в ст. 17 Н та ст. 17 I Типового закону ЮНСІТРАЛ, адже останні з'явилися в тексті даного нормативно-правового акта в результаті змін, внесених до нього 2006 року [251]. Водночас, ст. 61 Ордонансу Гонконгу про арбітраж від 1 червня 2011 року передбачено, що постанови та ухвали арбітражів виконуються на території Гонконгу аналогічно до постанов і ухвал державних судів, проте з дозволу державного суду, рішення якого щодо виконання забезпечувальних заходів або про відмову від приведення до виконання забезпечувальних заходів не може бути оскаржене [249].

Визначаючи категорію «забезпечувальні заходи» в МКА, слід відзначити, що за своєю природою вони є тимчасовими специфічними способами юридичного захисту, якого потребують сторони арбітражного провадження і які обмежені сферою предмета спору, щодо якого вони застосовуються. Ст. 17 Типового закону ЮНСІТРАЛ зі змінами, внесеними

2006 року, дещо розширює дане поняття, вказуючи, що забезпечувальний захід – це будь-який тимчасовий захід, за допомогою якого в будь-який момент, що передує ухваленню рішення, яким остаточно врегульовується спір, арбітражний суд розпоряджається про те, щоб та чи інша сторона:

- дотримувалася наявного *status quo* чи відновила його до моменту вирішення спору по суті;
- вжила заходів задля усунення наявної чи потенційної шкоди або шкоди самому МКА чи, навпаки, утримувалася від застосування таких заходів;
- надала засоби для збереження активів, за рахунок яких може бути виконано ухвалене арбітражне рішення;
- зберігала докази, які можуть стосуватися справи і відігравати важливу роль під час вирішення спору по суті [251].

Ключовим завданням застосування запобіжних заходів є захист однієї або кількох сторін у процесі очікування остаточного арбітражного рішення, тому їхня тривалість не може перевищувати терміну, що вказується сторонами у відповідних клопотаннях, які останні заявляють в арбітражному провадженні. Забезпечувальні заходи призначаються для забезпечення позову – по суті, для визначення, чи збереження певних активів є достатнім для виконання остаточного арбітражного рішення стороною в майбутньому [171, с. 14-15].

Суттєва особливість застосування забезпечувальних заходів у МКА впливає із договірною характеру його компетенції. Згідно з п. 1 ст. 17 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», третейський суд може розпорядитися стосовно застосування забезпечувальних заходів щодо предмету спору, які він вважає необхідними, з боку якої-небудь сторони на прохання будь-якої сторони, якщо останні не домовилися про інше [80]. Дана нормативна конструкція за своїм змістом, у принципі, є диспозитивною, тому не може застосовуватися в державному судочинстві, однак є природною для арбітражного провадження. Диспозитивний спосіб застосування забезпечувальних засобів характеризується тим, що МКА може вживати їх

самостійно, проте в подальшому вони поширюватимуться виключно на сторони арбітражного провадження, котрі погоджуються виконувати їх добровільно, адже вони не можуть бути гарантовані жодними механізмами державного примусу [128, с. 15-17]. Цей спосіб застосування забезпечувальних засобів досить поширений у Великій Британії, де рівень правосвідомості забезпечує повагу до розпоряджень міжнародного комерційного арбітражного суду, зокрема, до рішень Морського арбітражу при Комітеті Ллойда та Лондонської асоціації морських арбітрів. Законодавство Великої Британії наділяє арбітрів правом призначення забезпечувальних заходів узагалі або у певних конкретних випадках: згідно зі ст. 38 Закону про арбітраж від 17 червня 1996 року, компетенція арбітрів не є виключною, оскільки право застосовувати запобіжні заходи передбачено і для державних суддів, однак важливим є питання співвідношення повноважень арбітражу та суду щодо права вживати забезпечувальні заходи в одній і тій самій справі [248].

Виходячи з положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», одноособовий арбітр або колегіальний склад арбітражу, залучений до арбітражного розгляду справи, наділений повноваженнями застосовувати забезпечувальні заходи щодо предмету спору [80]. Однак, згідно з п. 4 Положення про МАК при ТПП України, у справах, що підлягають розгляду даної арбітражної інституції, Голова МАК на прохання сторони може визначити розмір і форму забезпечення вимоги, зокрема, наклавши арешт на судно чи вантаж іншої сторони, які знаходяться в українському порту [80]. Відповідно до ст. 25 Регламенту МАК при ТПП України, Голова МАК чи склад Арбітражної комісії за клопотанням будь-якої сторони може встановити розмір та форму забезпечення вимоги (забезпечувальні заходи), якщо вважатиме дане прохання обґрунтованим: така постанова МАК є обов'язковою для сторін і діє до винесення остаточного арбітражного рішення. Крім цього, на прохання однієї зі сторін спору Голова МАК може винести постанову про накладення арешту на судно

або вантаж іншої сторони, які знаходяться в українському порту, або звільнити їх із-під арешту. При цьому, арешт на судно може бути накладений у відповідь виключно на морські вимоги, тому сторона, яка звертається з клопотанням про застосування забезпечувальних заходів, має обґрунтовано довести, що її вимоги є морськими [87].

По суті, запобіжні та забезпечувальні заходи не можуть стосуватися осіб, які не зв'язані арбітражною угодою, не є учасниками арбітражного процесу та не залучені до публічно-правової сфери. Згідно зі ст. 149 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року, застосування забезпечувальних заходів допускається на будь-якій стадії розгляду справи, тому сторона спору, переданого на розгляд МКА, також може звернутися із заявою про забезпечення позову до державного суду, а останній може застосувати забезпечувальні заходи у порядку та з підстав, передбачених ЦПК України [113]. Положеннями ст. 150 ЦПК України передбачено, що державний суд може застосувати один чи кілька видів забезпечення позову, серед яких, зокрема:

- накласти арешт на майно та (або) грошові кошти, котрі має передати чи сплатити відповідач;
- накласти арешт на активи відповідача, які є предметом спору, чи інші активи співмірної вартості;
- заборонити зобов'язати відповідача вчиняти певні дії чи здійснювати визначені платежі;
- зупинити продаж арештованого майна;
- зупинити митне оформлення товарів;
- арештувати морське судно з метою забезпечення морської вимоги [113].

При цьому, всі заходи, застосовані з метою забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, повинні бути співмірними із вимогами, заявленими позивачем [113].

У практиці вирішення спорів, що виникають у сфері міжнародного морського судноплавства та торгового мореплавства, завжди існує ризик

накладення арешту на морське судно як спосіб забезпечення вимоги позивача. За наявності незадоволеної «морської вимоги», арешт судна часто замінюють внесенням застави на депозитний рахунок, видачею банківської гарантії або гарантійним листом однієї зі спеціальних страхових асоціацій – так званих «клубів взаємного страхування» (англ. – *Protecting & Indemnity Club*, або *P&I Club*). Одним із найпопулярніших способів забезпечення зобов'язань і виконання боржником вимоги про відшкодування нанесеної ним шкоди вважається гарантійний лист [49], який є не лише формою забезпечення позову, що визнається в переважній більшості морських юрисдикцій в усьому світі, а й документом, який дозволяє судну, що перебуває під загрозою, набагато швидше відновити свою комерційну діяльність [107].

Нині виділяються два ключових різновиди гарантійних листів – *Letter of Undertaking* (LoU) та *Letter of Indemnity* (LoI). LoI (укр. – лист про відшкодування) може бути направлений у випадку необхідності реалізації однією зі сторін дій, які не були передбачені договором фрахтування (наприклад, виконання заходу судна в порт), *de facto* надаючи їй гарантію відшкодування збитків, котрі можуть мати місце в результаті здійснення нею подібних ризикованих дій. У свою чергу, LoU (укр. – лист-зобов'язання) направляється у разі інциденту, який спричинив збитки чи може спричинити їх у майбутньому, таким чином надаючи боржнику гарантію за наявності заявленої до судна вимоги, що підлягає забезпеченню: тобто, LoU гарантує виплату заявникові суми, котра має бути передана йому за рішенням суду чи заздалегідь була узгоджена між сторонами [107], що є актуальним із точки зору нашого дослідження.

Наразі відсутній єдиний міжнародний нормативно-правовий акт, яким було б урегульовано питання практики застосування LoU як способу забезпечення позову в арбітражному провадженні. Незважаючи на це, скажімо, Велика Британія, Гонконг, Нова Зеландія, Італія, Франція, Сінгапур тощо приймають такий вид документа як забезпечення позову [205, с. 17-20].

Отже, застосування LoU під час забезпечення морських вимог є законною та ефективною практикою, тому під час розгляду «морських спорів» МКА арбітри повинні надати сторонам право скористатися всіма належними способами забезпечення вимог, включаючи даний гарантійний лист. Звісно, у процесі визнання LoU одним зі способів забезпечення позову необхідно враховувати положення застосовного права, а також правові підходи, які використовуються в судовій практиці.

У цьому контексті варто відзначити, що використання гарантійних листів, виданих однією зі страхових асоціацій зразка *P&I Club*, не є поширеною практикою в українському судочинстві, хоча за своїм змістом вони можуть асоціюватися з поняттям «гарантія», яке надано в п. 1 ст. 560 Цивільного кодексу України. Згідно з положеннями п. 1 ст. 560, за гарантією банк чи інша фінансова установа (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку, одночасно несучи перед кредитором відповідальність за порушення зобов'язання боржником [112]. У свою чергу, в п. 1 ст. 546 Цивільного кодексу України гарантія зазначається як один із видів забезпечення виконання зобов'язання [112].

Згідно з п. 1 ст. 199 Господарського кодексу України, виконання господарських зобов'язань контрагентом забезпечується передбаченими цим Кодексом й іншими законами України заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин або іншими способами забезпечення виконання зобов'язань, які зазвичай застосовуються у господарському (діловому) обігу й не суперечать положенням чинного законодавства [14]. У цьому ключі, ст. 200 Господарського кодексу України виокремлює гарантію як специфічний засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань, що застосовується задля задоволення вимог управненої сторони, ототожнюючи її, однак, із банківською гарантією, по суті ідентичною розглянутому вище гарантійному листу [14]. Оскільки переліком заходів забезпечення позову, який міститься в п. 1 ст. 137

Господарського процесуального кодексу України, передбачено, що забезпечення вимог може бути здійснено «іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [15], вважаємо за необхідне відзначити, що дана стаття може бути доповнена положенням щодо можливості застосування гарантійних листів, наданих спеціальними страховими асоціаціями, як засіб забезпечення позову, що на практиці було б корисним і в діяльності МАК при ТПП України.

Згідно зі ст. 26 Регламенту МАК при ТПП України, Голова МАК чи склад Арбітражної комісії за умови подання будь-якою зі сторін вмотивованої заяви або за власною ініціативою можуть змінити чи скасувати раніше застосовані забезпечувальні заходи. Для цього мають бути виявлені суттєві обставини справи чи сторона, котра прагне зміни чи скасування застосованих забезпечувальних заходів, повинна надати арбітражу відповідні докази. Голова МАК чи склад Арбітражної комісії можуть вимагати негайного розкриття інформації щодо будь-якої істотної зміни обставин, на підставі яких забезпечувальний захід був запитаний або приписаний, від будь-якої сторони спору. До речі, мотиви постанови Голови МАК про застосування забезпечувальних заходів не вважаються такими, що зв'язують склад Арбітражної комісії [87].

У свою чергу, ст. 27 Регламенту МАК при ТПП України передбачено, що Голова МАК чи склад Арбітражної комісії за власною ініціативою чи на основі клопотання сторони спору можуть вимагати від сторони, на користь якої застосовано забезпечувальні заходи, надати забезпечення відшкодування потенційних збитків іншої сторони шляхом внесення на депозитний рахунок ТПП України грошових коштів чи надання визначеного фінансового забезпечення (банківської гарантії, поруки тощо). Невиконання особою, яка заявила клопотання про забезпечувальні заходи, постанови про зустрічне забезпечення у визначений строк може бути підставою для скасування постанови про забезпечення позову чи відмови у такому забезпеченні [87].

Якщо сторона спору звернеться із заявою про забезпечення позову, поданого на розгляд МАК при ТПП України, до державного суду, а також у разі, якщо цей суд виніс відповідну ухвалу чи інший процесуальний документ про застосування забезпечувальних заходів, ця сторона має негайно повідомити про це МАК (ст. 29 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. До речі, ст. 158 ЦПК України передбачено можливість скасування заходів забезпечення позову як за ініціативою державного суду, так і на основі вмотивованого клопотання, поданого стороною спору. Ухвала суду відповідного змісту може бути оскаржена. В свою чергу, відмова суду в скасуванні забезпечення позову не позбавляє сторону можливості повторно звернутися з відповідним клопотанням при появі нових обставин, що дозволяють їй належним чином обґрунтувати необхідність скасування застосованих раніше забезпечувальних заходів [113].

Відповідно, можемо стверджувати, що диспозитивний спосіб застосування забезпечувальних засобів, зокрема, під час розгляду справ у МАК при ТПП України, отримав своє нормативно-правове регулювання та відповідне застосування в нашій державі. Надання права Голові МАК застосовувати забезпечувальні заходи певною мірою вирішує проблему часових втрат до формування складу Арбітражної комісії. На жаль, питання про те, яким чином забезпечувальні заходи, застосовані головою МАК або складом Арбітражної комісії, можуть бути реалізовані у разі, коли сторона арбітражного провадження відмовляється від їх виконання, не врегульовані положеннями Регламенту МАК при ТПП України. Відтак, забезпечувальні заходи, що застосовуються в контексті арбітражного судочинства, не завжди є дієвими й ефективними: арбітражний суд (зокрема, МАК при ТПП України) не може виносити рішення стосовно третіх осіб у справі та не наділений примусовою силою щодо виконання рішень про застосування забезпечувальних заходів, якщо такі рішення не виконуються добровільно. Ця проблема може бути вирішена виключно на основі застосування механізму визнання та примусового виконання арбітражних постанов про

застосування забезпечувальних заходів, що, в принципі, не йде урозріз із сучасними трансформаційними тенденціями формування арбітражного законодавства в різних державах світу.

Науковці, до речі, неодноразово відзначали переваги виконавчої сили забезпечувальних заходів, що застосовуються арбітрами в МКА, паралельно згадуючи про недосконалість чинного нормативно-правового регулювання даного питання [58, с. 114]. Визнання Україною можливості приведення до виконання застосованих арбітрами забезпечувальних заходів дозволить зробити розгляд спору МКА (зокрема, МАК при ТПП України) набагато ефективнішим. Якщо сторони арбітражного провадження будуть впевнені у виконавчій силі забезпечувальних заходів, які застосовуються арбітрами, вони частіше звертатимуться з відповідними клопотаннями до арбітражу, а не до державних судів: це дозволить сторонам уникнути недоліків, котрі характеризують судовий розгляд у порівнянні з арбітражем, а також усунути перепони, що виникають у разі необхідності звернення сторін із клопотанням про забезпечення позову до державних судів. Таким чином, визнання в Україні можливості виконання застосованих арбітрами забезпечувальних заходів сприятиме зростанню популярності нашої держави як місця вирішення «морських спорів» в МКА. З цією метою вважаємо за доцільне внести до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» зміни, доповнивши Розділ IV положеннями, що регламентують умови і порядок винесення третейським судом ухвал про застосування забезпечувальних заходів; особливості зміни, призупинення дії і скасування таких ухвал; порядок надання зустрічного забезпечення; порядок визначення відповідальності за збитки, завдані в результаті застосування забезпечувальних заходів; а також процедуру приведення до виконання забезпечувальних заходів, застосованих МКА.

3.2. Припинення розгляду спору, винесення арбітражного рішення та його міжнародно-правове значення

Оскільки міжнародні комерційні арбітражі не входять до судових систем держав світу, вони розглядають і вирішують спори, що виникають між сторонами, на основі відповідної арбітражної угоди між ними, а не в силу норм закону. Тому судові акти МКА, прийняття яких, по суті, припиняє розгляд спору, зазвичай, виконуються добровільно, не маючи при цьому відповідної примусової сили, властивої судовим актам державних судів [239, с. 168-169].

Згідно зі ст. 32 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», розгляд спору в МКА припиняється на основі винесення остаточного арбітражного рішення або прийняття відповідної постанови третейського суду, якщо, по-перше, позивач відмовиться від попередньо висунутої ним вимоги, а відповідач, у свою чергу, не висуватиме проти цього обґрунтованих заперечень; по-друге, сторони дійдуть обопільної згоди щодо припинення розгляду справи; й, по-третє, третейський суд визнає подальший розгляд справи неможливим або непотрібним [80]. Відтак, згідно з п. 1 ст. 67 Регламенту МАК при ТПП України, припинення арбітражного розгляду спору може відбутися після формування складу Арбітражної комісії на основі постанови Голови МАК, якщо:

- позивач відмовляється від своїх вимог;
- сторони спору укладають угоду про припинення розгляду справи арбітражем;
- позивач порушує наявний алгоритм сплати арбітражного збору;
- позивач порушує вимоги щодо оформлення необхідних документів чи подання необхідних відомостей;
- арбітражний розгляд справи з певних причин стає неможливим [87].

Натомість, згідно з п. 2 ст. 67 Регламенту МАК при ТПП України, припинення арбітражного розгляду спору відбувається на основі ухвалення

відповідної постанови складом Арбітражної комісії, яка, серед іншого, може дійти висновку щодо відсутності компетенції МАК для розгляду певного конкретного спору [87].

Розгляд справи у Морській арбітражній комісії при ТПП України також завершується винесенням арбітражного рішення або постанови про припинення арбітражного розгляду справи (п. 1 ст. 59 Регламенту МАК при ТПП України). Згідно зі ст. 60 Регламенту МАК при ТПП України, арбітражне рішення виноситься в письмовій формі після з'ясування всіх обставин справи Арбітражною комісією. Причому, арбітри, котрі не згодні з його змістом, можуть викласти власну окрему думку, яка подається в письмовому вигляді й долучається до арбітражного рішення, а остаточне арбітражне рішення не виноситься до розгляду Президією МАК рекомендацій, поданих щодо його проекту Генеральним секретарем МАК [87]. Статтею 65 Регламенту МАК при ТПП України також передбачено можливість звернення будь-якої зі сторін, за умови повідомлення про це іншої сторони, до складу Арбітражної комісії із проханням про винесення додаткового рішення, яке може відображати вимоги, належним чином заявлені в процесі арбітражного розгляду справи, проте не віддзеркалені в тексті арбітражного рішення. Якщо склад Арбітражної комісії визнає таке прохання обґрунтованим, він може винести додаткове рішення, яке вважається невід'ємним елементом арбітражного рішення, ухваленого у справі [87].

Регламент МАК при ТПП України, на відміну, наприклад, від англійського законодавства, яким не передбачено вимог щодо спеціальної форми арбітражного рішення (єдиною вимогою в цьому разі є необхідна ясність прийнятого МКА рішення) [248], містить чіткий перелік складових частин такого рішення, котрі обов'язково мають міститися у його тексті (п. 6 ст. 60 Регламенту МАК при ТПП України) [87]. Ці положення застосовуються і до окремого арбітражного рішення, яке може бути ухвалене

на прохання однієї зі сторін щодо окремого питання позову чи частини позовних вимог (ст. 62 Регламенту МАК при ТПП України) [87].

Будучи учасницею Нью-Йоркської конвенції від 10 червня 1958 року та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року, Україна має виконувати взяті на себе зобов'язання щодо дотримання високих стандартів правозастосування [97, с. 90-110]. Як зазначає В. Качурінер, такий підхід, серед іншого, передбачає обмеження підстав для втручання в процес прийняття й виконання арбітражних рішень; гарантування поваги до принципу остаточності арбітражних рішень; а також дотримання так званої «процедурної справедливості» [28, с. 255]. На думку Г. Борна, арбітражне рішення (англ. – *arbitral award*) є письмовим документом, який розробляється і підписується арбітрами, тому містить остаточне рішення арбітражу щодо визначених вимог сторін чи спору в цілому [144, с. 307]. Однією з переваг МКА є економія часу і витрат сторін, адже нині вона вважається також додатковим аргументом, що використовується на користь визнання остаточності арбітражних рішень у тій мірі, до якої вони стосуються матеріально-правових аспектів спору. Передаючи розгляд спорів до МКА, сторони погоджуються прийняти рішення арбітрів, по суті довіряючи їх авторитету. Тому загальновідомим є той факт, що більшість розвинутих юрисдикцій ставляться до відмов від перегляду арбітражних рішень на цій підставі достатньо ліберально [4, с. 54]. Типовий закон ЮНСІТРАЛ не передбачає такого перегляду, тому подібна ситуація прослідковується в юрисдикціях, де положення даного документа вплинули на розвиток національного законодавства держав (наприклад, на території Швейцарії, Франції тощо) [4, с. 54].

Є. Блінов і В. Мазуренко, досліджуючи підходи національних судів до питання про дійсність відмови сторін від перегляду арбітражних рішень, поділяють останні на три ключові категорії. До першої категорії науковці відносять юрисдикції, в межах яких сторони не мають права відмовитися від гарантованих підстав для перегляду арбітражного рішення. Основоположним

для такого підходу вважається судовий контроль над виконанням арбітражних рішень, що полягає в забезпеченні права сторін на справедливий судовий процес (англ. – *due process*) [4, с. 55]: із точки зору представників судочинства, саме ці мінімальні, але критично важливі гарантії дотримання основних стандартів розгляду спорів забезпечують «проарбітражну» політику судів [4, с. 56]. Друга категорія включає підходи, згідно з якими держава дозволяє національним судам відмовитися абсолютно від будь-яких підстав для перегляду арбітражних рішень. Однак, навіть такий ліберальний підхід ураховує, що дотримання справедливої процедури судового розгляду справи є фундаментальним правом людини, яке гарантується державою (дана ситуація не поширюється на випадки, коли сторона спору відмовляється від оскарження арбітражного рішення *ex post facto*, тобто після його винесення). У зв'язку з цим, для відмови від перегляду арбітражного рішення на практиці потрібна наявність прямого, чіткого і недвозначного волевиявлення сторін. У рамках третьої категорії підходів національних судів до питання про дійсність відмови сторін від перегляду арбітражних рішень, підстави для такого перегляду поділяються на більш істотні та менш істотні. Більш істотні підстави включають порушення процедури та юрисдикції, натомість менш істотні – неправильне застосування матеріального права: звісно, сторони не можуть ігнорувати більш істотні підстави, проте менш істотними підставами для перегляду арбітражного рішення вони можуть знехтувати [4, с. 56].

Останнім часом у нашій державі спостерігається зростання кількості оскаржень арбітражних рішень, що зумовлено як підвищенням рівня популярності МКА, так і комплексністю комерційних спорів, що передаються на розгляд арбітражних інституцій [92, с. 100-120]. Оскарження арбітражних рішень може ставати на заваді їх визнанню і виконанню: визнання і приведення до виконання арбітражного рішення є найважливішою ланкою в процесі арбітражного розгляду спору, адже дане питання напряму пов'язане з ефективністю системи приватноправового регулювання [216, с. 2-5]. В Україні, як і в більшості західних країн, судовий контроль не

спрямований на перевірку справи, що розглядається МКА: таким чином, державні суди не виступають у ролі керівних інстанцій по відношенню до міжнародного комерційного арбітражу [122, с. 54-55]. Навіть у процесі оскарження арбітражного рішення державні суди не переглядають справу по суті. Такий підхід гарантує незалежність діяльності МКА та захищає сторони арбітражного розгляду від зловживань із боку представників державного судочинства.

Статтею 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачено можливість оспорювання арбітражного рішення в державних судах шляхом застосування такого виняткового засобу як клопотання про скасування арбітражного рішення. В разі його подання, арбітражне рішення може бути скасоване, якщо:

- 1) сторона, яка заявляє клопотання про скасування арбітражного рішення, доведе, що під час укладання арбітражної угоди одна з її сторін була недієздатною або дана угода була недійсною; що вона не була належним чином повідомлена про арбітражний розгляд, призначенням арбітра чи необхідність подавати свої аргументи у справі; що винесене арбітражне рішення не стосувалося спору, який підпадав під умови укладеної сторонами арбітражної угоди, або виходило за межі такої арбітражної угоди; що склад арбітражу чи арбітражна процедура не відповідали умовам, передбаченим арбітражною угодою;
- 2) державний суд виявить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України або прийняте арбітражне рішення суперечить публічному порядку нашої держави [80].

У цьому контексті, Ю. Черняк підкреслює, що законодавство всіх держав, які визнають можливість скасування рішення МКА, завжди передбачає вичерпний перелік підстав для скасування такого арбітражного рішення. Даний аспект, як відзначає науковиця, є доволі позитивним, оскільки арбітри мають враховувати такі підстави в рамках арбітражного провадження, щоб переконатися в тому, що арбітражне рішення, яке буде

прийняте ними у справі, буде виконано в подальшому. До того ж, сторони мають право здійснити попередній аналіз як позитивних, так і негативних наслідків можливого скасування арбітражного рішення в країні, де воно підлягає виконанню, заздалегідь зауваживши в положеннях арбітражної угоди про те, чи залишають вони за собою право оспорювання рішення, винесеного МКА, в подальшому [126, с. 30].

Однак, питання щодо можливості скасування іноземного арбітражного рішення, при прийнятті якого було застосовано норми вітчизняного права, нині залишається достатньо дискусійним, адже процесуальний порядок скасування рішень МКА в контексті гармонізації та уніфікації процесуального законодавства потребує не тільки суттєвого законодавчого, а й теоретичного осмислення і доопрацювання [41, с. 136].

У порівнянні з іншими державами світу, практика скасування арбітражних рішень в Україні є більш поширеною, адже в нашій державі нараховується значна кількість оскаржень арбітражних рішень, які зумовлені, зокрема, наявністю процедурних порушень і проблем, пов'язаних із необхідністю збереження публічного порядку. Натомість, у державах-членах Європейського Союзу та США практика скасування арбітражних рішень поширена набагато менше, оскільки державні суди в цих країнах часто віддають перевагу принципу остаточності арбітражних рішень, на практиці втручаючись у процес їх виконання виключно за наявності характерних порушень основних процедурних прав сторін спору [28, с. 256]. В цьому контексті варто відзначити, що іноземне арбітражне рішення, в принципі, може бути скасовано за одночасної наявності двох передумов:

- 1) арбітражне рішення має бути винесено на території країни, яка є учасницею Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року: згідно з п. 1 ст. IX Конвенції, скасування арбітражного рішення, що підпадає під її дію в одній з держав-учасниць Конвенції, буде причиною відмови у визнанні чи виконанні цього рішення в інших державах-учасницях цієї Конвенції тільки за умови, що

скасування арбітражного рішення було здійснено в державі, на території якої або згідно із законом якої це рішення було винесено [174];

- 2) при вирішенні спору по суті та подальшому винесенні рішення були застосовані норми вітчизняного права.

М. Нестеренко, однак, звертає увагу на відсутність інстанційності при зверненні до органу судової влади із клопотанням про скасування рішення МКА [57, с. 236], тому вважаємо за доцільне наголосити на наявності двох ключових груп підстав для скасування іноземних арбітражних рішень:

- 1) підстави скасування рішення міжнародного комерційного арбітражного суду, що підлягають вивченню державним судом за ініціативою сторін;
- 2) підстави скасування рішення міжнародного комерційного арбітражного суду, що підлягають дослідженню державним судом *ex officio* [133].

Відтак, згідно з п. 4 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», державний суд, до якого подано клопотання про скасування арбітражного рішення, може також призупинити розгляд даного клопотання задля надання МКА можливості відновити арбітражний розгляд справи чи вжити інших дій, які дозволять усунути підстави для скасування арбітражного рішення [80]. У цьому ключі, важливими для наявності сприятливого «проарбітражного клімату» в Україні є положення вітчизняного процесуального законодавства, якими врегульовано порядок оскарження та виконання рішень МКА, адже наразі у нашій державі практично розмежовано компетенцію господарських судів і судів загальної юрисдикції щодо виконання рішень арбітражних судів, котрі мають місцезнаходження в Україні, – по суті, МКАС при ТПП України і МАК при ТПП України [94, с. 12].

Відповідно до п. 8 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, до юрисдикції загальних судів належать справи про оскарження рішень третейських судів і про видачу виконавчих листів на примусове виконання таких рішень; про оспорювання рішень МКА, а також про визнання та надання дозволу на виконання таких рішень [113]. Справи щодо визнання та

надання дозволу на виконання рішень МКА розглядаються апеляційними загальними судами, якщо місце арбітражу знаходиться на території України, та апеляційним загальним судом, юрисдикція якого поширюється на м. Київ, якщо арбітраж розташований на території іноземної держави; всі інші, перераховані в п. 8 ст. 19 ЦПК України, справи розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом (за місцезнаходженням арбітражу) (п. 2, 3 ст. 23 ЦПК України) [113].

У п. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України до справ, що належать до юрисдикції господарських судів, серед іншого, віднесено справи про оскарження рішень третейських судів і про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів, які, згідно з п. 2 ст. 24 ГПК України, розглядаються апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом [15].

Відповідно, М. Селівон підкреслює, що господарські суди в Україні наразі розглядають лише справи про оскарження та видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, які розглядають внутрішні спори. Натомість, справи щодо заперечення та примусового виконання рішень МАК при ТПП України, а також визнання та примусового виконання рішень іноземних МКА розглядаються місцевими судами загальної юрисдикції [94, с. 12].

Відповідно до п. 1 ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», іноземне арбітражне рішення визнається в Україні обов'язковим, незалежно від того, на території якої держави воно було ухвалене [80]. Цю норму дублює ст. 66 Регламенту МАК при ТПП України, відзначаючи, що арбітражне рішення виконується сторонами добровільно. В разі відмови сторін від добровільного виконання арбітражного рішення, останнє приводиться до виконання примусово на основі застосування процедури, передбаченої процесуальним законодавством і міжнародними договорами держави, де порушується клопотання про його виконання [87].

Суттєву роль в процесі регулювання питання визнання та приведення до виконання арбітражних рішень мають багатосторонні міжнародно-правові договори, учасницею яких є Україна [50, с. 42]. Наразі принципи визнання та приведення до виконання арбітражних рішень в Україні більшою мірою гармонізовані як завдяки прийняттю національного законодавства на базі Типового закону ЮНСІТРАЛ, так і завдяки укладанню та приєднанню нашої держави до багатосторонніх міжнародних угод, насамперед, Нью-Йоркської конвенції 1958 року. Згідно зі ст. III Нью-Йоркської конвенції 1958 року, кожна держава, котра є підписанткою цього документа, визнає арбітражні рішення обов'язковими і приводить їх до виконання, використовуючи процесуальні норми тієї території, де запитується дана процедура [37]. Тобто, за загальним правилом, рішення МКА визнаються обов'язковими та виконуються сторонами добровільно. В іншому випадку, такі рішення виконуються відповідно до законодавства держави, де зацікавленою стороною вимагається примусове виконання арбітражного рішення на основі її звернення до компетентних органів даної держави [65, с. 175].

Як стверджує О. Волощук, наявна система міжнародних нормативно-правових актів дійсно забезпечує практично всеохопну можливість примусового виконання рішень МКА [10, с. 72]. У свою чергу, М. Мальський відзначає, що примусове виконання арбітражного рішення потребує залучення низки суб'єктів (наприклад, державного суду), котрі можуть визнати й надати дозвіл на виконання відповідного рішення, та органів примусового виконання, які безпосередньо приводять відповідне рішення до виконання. Як результат, процедура приведення арбітражного рішення до виконання об'єднує дві різні за своєю правовою природою стадії:

- 1) визнання арбітражного рішення та надання дозволу на його виконання національними судами (дані питання врегульовано національним процесуальним законодавством, адже вони є частиною судового розгляду);

2) приведення арбітражного рішення до примусового виконання (ці питання врегульовано законодавством про виконавче провадження, тому дана проблематика має адміністративний характер, відзначений певними особливостями, що пов'язані з наявністю в такому провадженні іноземного елемента, який дозволяє розглядати це провадження як окремий інститут транснаціонального виконавчого процесу) [46, с. 145].

Положення ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» указують на підстави для відмови у визнанні або у виконанні арбітражного рішення, незалежно від того, в якій державі воно було винесено, *de facto* дублюючи умови скасування арбітражного рішення, передбачені ст. 34 цього Закону. Однак, згідно зі ст. 36 Закону, у визнанні або у виконанні арбітражного рішення також може бути відмовлено, якщо останнє ще не набуло обов'язкової сили для сторін, було скасовано або його виконання було зупинено судом держави, на території якої чи відповідно до законодавства якої воно було прийнято [80].

Ще одним вагомим аспектом, на якому фокусують свою увагу науковці, розглядаючи питання визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, є відмінності в підходах, які застосовують державні суди щодо тлумачення публічного порядку та перевірки компетенції МКА, адже вони є причиною своєрідної правової невизначеності для сторін спору [5, с. 57-78]. Норми, що містяться в п. 1 ст. V Нью-Йоркської конвенції 1958 року, опосередковано стосуються саме публічних суб'єктів держави, адже у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення може бути відмовлено на прохання тієї сторони, проти якої воно спрямоване, лише якщо ця сторона подасть компетентній владі за місцем, де запитується визнання та приведення до виконання арбітражного рішення, відповідні докази [37]. Що стосується інших суб'єктів, які можуть звернутися до компетентних органів із запитом щодо визнання та приведення до виконання арбітражного рішення, ними можуть виступати не тільки учасники арбітражного розгляду, а й особи, які не були залучені до участі у справі, але щодо прав і обов'язків

котрих було прийнято судовий акт; державні (муніципальні) органи; і навіть прокуратура, які виступають на захист публічних інтересів.

Як зауважує Г. Борн, в обмеженій кількості юрисдикцій іноземні (в тому числі, й арбітражні) рішення піддаються судовому перегляду *de novo* (з лат. – наново, з початку) – по суті, під виглядом перевірки відповідності публічному порядку чи іншим, наявним у даних державах нормативно-правовим вимогам. Натомість, в інших країнах визнання іноземних рішень вважається протиправним: такий стандарт визнання іноземних арбітражних рішень явно суперечить ст. IV і V Нью-Йоркської конвенції 1958 року [144, с. 3438-3439]. Прикладом такої держави може слугувати Саудівська Аравія, на території якої у зв'язку з повторним розглядом усіх справ по суті до ухвалення Закону про міжнародний арбітраж від 16 квітня 2012 року не було виконано жодного іноземного арбітражного рішення: за допомогою такого підходу в країні забезпечувалася відсутність порушень ісламського шаріату [155, с. 71]. Спеціалізований наглядовий орган, який приймає рішення щодо виконання іноземних арбітражних рішень, також є в Лаосі [184, с. 841]. У Китаї державні суди мають право відмовити у виконанні іноземного арбітражного рішення, схваленого щодо китайської сторони, якщо його виконання суперечитиме економічним інтересам Китаю [144, с. 3439], а в Сирії державні суди можуть мотивувати свою відмову у визнанні іноземних арбітражних рішень обов'язковими вимогами щодо попереднього схвалення арбітражних угод Урядом цієї держави [144, с. 3717]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що у світі поширеною є практика діяльності спеціалізованих наглядових органів, які перевіряють зміст іноземних арбітражних рішень на відповідність публічному порядку конкретної держави.

У контексті нашого дослідження, важливими є відповідні висновки Ю. Семаніви, яка зазначає, що за своєю суттю арбітражне рішення може вважатися, по-перше, актом МКА, котрий віддзеркалює специфічний порядок розгляду спорів в арбітражному провадженні; й, по-друге,

правопоновлювальним актом, спрямованим на відновлення справедливості й захист прав людини та громадянина [95, с. 11]. Дані ознаки арбітражного рішення свідчать про наявність у діяльності МАК при ТПП України публічно-правового елемента, адже дана інституція, не будучи органом державної влади, здатна відновити порушені права завдяки здійсненню правозастосовної діяльності, на практиці визначаючи своїм рішенням обсяг відповідальності правопорушника [95, с. 11; 228, с. 172].

Як результат, слід констатувати, що, не дивлячись на універсальність принципів, які визначають процес визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, судова практика з цієї категорії справ здатна продемонструвати якість арбітражної процедури та арбітражного рішення, місцеві процесуальні особливості цієї процедури в окремих державах, а також до певної міри оцінити ефективність арбітражної процедури в порівнянні з бажаним результатом [65, с. 175]. Відповідно, всі арбітражні рішення, ухвалені у справах, що перебувають на розгляді в МАК при ТПП України, мають вагоме міжнародне-правове значення, адже, по-перше, їх визнання та приведення до виконання в інших державах свідчить про достатній рівень інкорпорації вітчизняним законодавством відповідних міжнародно-правових норм і, по-друге, – про належне застосування МАК ключових принципів розгляду спорів у сфері торгового мореплавства, притаманним даній процедурі в провідних арбітражних інституціях, що працюють у відповідній сфері на глобальному рівні.

3.3. Шляхи вдосконалення роботи Морської арбітражної комісії при ТПП України на основі міжнародного досвіду

На сьогодні чи не найперспективнішою сферою реалізації зовнішньої політики будь-якої держави, і зокрема, такої досить молодой як Україна, є поглиблення та нарощування її зовнішньоекономічних зв'язків і контактів, що, в першу чергу, забезпечується за рахунок налагодження

приватноправових господарських взаємин суб'єктів підприємницької діяльності. Відтак, для вітчизняних підприємців часто постає і проблема розв'язання конфліктів та вирішення спорів, які можуть виникнути під час реалізації досягнутих ними домовленостей та оцінки вже наявного результату. Зважаючи на те, що наша держава має вихід до моря й чималу берегову лінію, а також завжди була однією з держав-членів ОЧЕС і, тим більше, нині вважається надзвичайно активним учасником розвитку Чорноморського регіону в рамках Ініціативи трьох морів, вітчизняний сегмент морської торгівлі та інших видів цивільно-правових відносин, що виникають у торговому мореплаванні, є надзвичайно широким, а, отже, учасники таких відносин постають і перед проблемою вирішення спорів, які впливають із наявних договорів: після початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року дане питання постало особливо гостро, адже конфлікти, що виникають у сфері торгового мореплавання, мають бути врегульовані, незалежно від того, чи сторонами відповідних контрактів є суб'єкти українського й іноземного або лише українського чи тільки іноземного права.

Відповідно, для розв'язання таких спорів цілком логічним виявилось б звернення вітчизняних підприємців саме до Морської арбітражної комісії при ТПП України, котра вже протягом тривалого часу функціонує на території нашої держави та є загальновизнаним третейським судом у сфері торгового мореплавання. Однак, зважаючи на кілька досить суттєвих об'єктивних обставин, українські контрагенти звертаються до МАК досить рідко, часто навіть зазнаючи суттєвих збитків у результаті розгляду справ у закордонних морських арбітражах. По-перше, дана тенденція прослідковується через укорінене ще з радянських часів правило передачі спорів між представниками «капіталістичного» та «соціалістичного» таборів до політично нейтрального та юридично надійного Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма. По-друге, створення МАК при ТПП України, незважаючи на її статус, чисельність арбітрів, представлених у

Рекомендаційному списку арбітрів, та їхній професіоналізм, свого часу відбувалося «в тіні» МАК при ТПП РФ, котра набула всі права, а, відповідно, і здобула «клієнтів» колишньої МАК при ТПП СРСР. Як наслідок, вітчизняна МАК мала фактично «з нуля» створювати імідж неупередженого спеціалізованого фахового арбітражу. По-третє ж, раніше надзвичайно потужний український флот протягом років незалежності й, особливо, після початку повномасштабної російсько-української війни значно втратив свої позиції, адже через недостатність коштів чи взагалі цілковиту відсутність капіталу вітчизняні підприємці відверто ігнорують положення про можливість розв'язання спорів у рамках арбітражу, не бажаючи нести додаткові витрати, необхідні для розгляду справи по суті. Хоча вважається, що український арбітраж є одним із найдешевших у світі [67, с. 13].

Крім того, на відміну від наявної в кожній сучасній державі територіальної судової системи, яка визначається, як правило, її конституцією, міжнародні арбітражні суди існують далеко не в кожній країні. Оскільки, як правило, в будь-який третейський суд можуть звертатися суб'єкти цивільно-правових відносин з інших країн, то існування спеціалізованих міжнародних морських арбітражних інституцій однозначно є ще більшою перевагою. Проте необхідний тривалий час для того, щоб такий міжнародний третейський суд зміг реально здійснювати свої функції на належному рівні [152, с. 46-47]. Набагато сприятливіші умови для реалізації цієї можливості були створені після внесення до Регламенту МАК при ТПП України правила про те, що розгляд спорів можливий не тільки в місці знаходження МАК (тобто, іншими словами, в м. Київ), а й у будь-якому іншому місці за погодженням сторін. На нашу думку, необхідно також передбачити можливість розгляду спорів МАК на території будь-якої країни-підписанта міжнародних угод у сфері комерційного арбітражного судочинства, учасницею яких є Україна. Адже відомі арбітражні центри володіють певними перевагами для сторін. Останні, окрім іншого, можуть в рамках механізму будь-якого міжнародного арбітражу, наприклад,

Морського арбітражу при Комітеті Ллойда, вільно визначити місце і мову розгляду спору, а також встановити процедуру арбітражного провадження. Хоча штаб-квартира цього арбітражного суду знаходиться у м. Лондон, понад 70% усіх засідань із розгляду конкретних спорів проводиться в інших країнах [213, с. 33-34]. Ознайомленню широких кіл підприємців із-за кордону з діяльністю МАК могло б сприяти укладання угод ТПП України з аналогічними організаціями країн світу про факультативні арбітражні застереження.

Також видається бажаним розширення Рекомендаційного списку арбітрів МАК при ТПП України за рахунок збільшення кількості компетентних спеціалістів із різних країн світу. Адже деякі фахівці стверджують, що «юристи віддають перевагу експертному висновку, а не здоровому глузду» [127, с. 14]. Дійсно, зростаючу роль експертних висновків у міжнародних арбітражних провадженнях не помітити досить складно. Якщо раніше в технічно складній справі сторонам часто рекомендувалося (і вважалося достатнім) призначити одним із арбітрів фахівця з технічних питань (таку можливість, як правило, мав відповідач), то зараз за кордоном (і, зокрема, у Морському арбітражі при Комітеті Ллойда) на розгляд експертів передаються не тільки традиційні технічні (або найбільш популярні – бухгалтерські), а й виключно юридичні питання, які, загалом-то, мав би вирішувати сам арбітражний трибунал [227, с. 1-2].

Як відомо, експерт, або *expert witness* (з англ. – експерт-свідок, експерт-спеціаліст), відрізняється від свідка факту, або *fact witness*, тим, що, не маючи власного знання про факти спору, він дає судження на основі їх незалежного дослідження. Свідок факту, навпаки, має особисті знання про деякі значущі для справи факти, але судження щодо них, як правило, виносити не повинен [137, с. 56-64]. Експерти в справі можуть призначатися сторонами (з англ. – *party-appointed experts*) або на незалежній основі арбітражним трибуналом. Незважаючи на формально незалежний статус і тих, і інших, як правило, трибунали сприймають аргументи так званих *party-*

appointed experts як продовження аргументів відповідних сторін. Приміром, нерідкісні випадки, коли експерт сторони діє як її радник (або консультант радників) під час провадження, після чого відповідає на запитання іншої сторони вже як експерт [232, с. 335-336].

Інший приклад: у випадку неявки експерта для перехресного допиту або з метою уникнення втрат його аргументації, експертний висновок уводиться в процес повторно – вже як аргумент сторони. Незважаючи на це, на відміну від власне аргументів сторони, значимість експертного висновку може сильно зменшитися за наявності сумнівів у компетентності, або *credibility* (англ. – надійність, довіра), експерта. Таким чином, аргументи висновків *party-appointed experts* за надійністю можуть бути розміщені між показаннями свідка факту і аргументацією радників певної сторони [127, с. 14].

У свою чергу, висновки призначених міжнародним арбітражем незалежних експертів, як правило, мають набагато більшу вагу. Найчастіше незалежні експерти виходять за межі своєї функції радника арбітражного трибуналу з технічних питань і «джерела» необхідної технічної інформації, істотно впливаючи на зміст рішення через визначення того, як члени арбітражного суду розуміють те чи інше технічне питання [96, с. 108].

Крім того, серед корисних «експертних нововведень» закордонних арбітражів, котрі могли б бути запозичені МАК при ТПП України, можна вважати *witness conferencing* (з англ. – конференція свідків), котра в останні роки успішно використовується при вирішенні складних технічних питань та при з'ясуванні заплутаних фактичних ситуацій. *Witness conferencing* є одночасним допитом декількох експертів або свідків сторін з одних і тих самих питань – своєрідною «очною ставкою», яка повинна, по суті, привести до конфронтації поглядів та дискусії між фахівцями, в якій народиться істина [236, с. 657]. При цьому, в дискусії може брати участь ще й незалежний експерт від складу арбітражу. Активну роль повинні відігравати і радники сторін, готові втрутитися в дискусію при явному спотворенні фактологічного

матеріалу справи, занадто агресивній поведінці окремих експертів або порушенні процесуальних прав сторони. Переваги такої новели очевидні. По-перше, може бути істотно зекономлено час допиту, оскільки частини повторюваних показань (необхідних для «підведення» експерта до суті проблеми) вилучаються. По-друге, значно зростає *credibility* експертних свідчень, так як арбітражний трибунал і сторони можуть на власні очі переконатися в силі аргументації кожної з допитуваних осіб. Причому експерти, беручи до уваги можливість негайного аргументованого спростування їхніх слів, більше схильні до правдивих показань. По-третє, так як допит усіх експертів по одній темі ведеться одночасно, стенограма слухання (якщо вона ведеться) виходить більш зрозумілою: як для самого арбітражного суду, так і для сторін при підготовці зауважень за підсумками слухання. Така конференція, однак, не звільняє експертів від необхідності особистої явки на слухання та «захисту» свого експертного висновку (крім випадків, коли сторони погодилися не викликати відповідного експерта). Продовжуючи встановлену практику обов'язкових явок свідків факту, висновок експерта, який не з'явився, може бути прийнято арбітражним трибуналом тільки «у виключних випадках» [236, с. 654-657].

Проблема підбору кандидатури незалежного експерта може виявитися досить гострою. Як правило, в суперечках технічного характеру сторони набагато краще розбираються в кваліфікації потенційних кандидатів на роль експертів, ніж незалежні арбітри. Очевидно, оптимальною була б процедура, при якій сторони погоджують кандидатуру незалежного експерта, якого потім офіційно затверджує склад арбітражу. Проте така згода досягається вкрай рідко. Як правило, трибуналу доводиться тим чи іншим способом вибирати експерта самотійно. Найбільш надійним способом призначення об'єктивної кандидатури незалежного експерта сьогодні, мабуть, є звернення або в спеціалізовані організації (професійні асоціації тощо), або в міжнародні арбітражні установи, які вже мають необхідну практику застосування означених дій [232, с. 329-331].

Processed edevidence. У певному сенсі особливим засобом надання доказів в арбітражному процесі є так звані «оброблені докази» (англ. – *processed edevidence*), що представляють собою свідчення експерта про зміст (і, можливо, взаємний вплив) багатьох схожих між собою, але окремо незначних документів (як правило, це фінансові документи, такі як рахунки, банківські виписки тощо) [233, с. 99]. Провівши аналіз великої кількості таких доказів (іноді навіть експертний аналіз не проводиться по кожному документу окремо, а лише за вибіркою документів, яку експерт визнає досить репрезентативною), експерт дає збірний висновок про їхній зміст, щоб звільнити трибунал і сторони від необхідності дослідження великого масиву даних. Надалі саме такий висновок, *processed edevidence*, і може замінити собою десятки дрібних доказів під час арбітражного провадження [233, с. 100]. Безумовно, така методика діє ефективно тільки у випадку, якщо обидві сторони достатньо довіряють експерту, щоб не перевіряти його висновки за оригінальними документами самостійно. В принципі, у разі виникнення сумнівів у якоїсь із сторін, повторна перевірка необхідних нюансів видається можливою.

Оскільки п. 2 ст. 6 Регламенту МАК при ТПП України передбачено, що в ролі арбітрів під час арбітражного розгляду справи можуть виступати як громадяни України, так і громадяни інших держав, а також особи без громадянства, які володіють необхідними спеціальними знаннями й мають потрібну кваліфікацію щодо вирішення спорів, віднесених до компетенції МАК [87], вважаємо за доцільне розвивати систему навчання, атестації та реєстрації відповідних кадрів. Таким чином, усі професіонали, які мають необхідну кваліфікацію, після проходження додаткового навчання, проведення атестації та здійснення визначеної процедури реєстрації у МАК могли б брати участь у команді арбітрів. Розширення наявного Рекомендаційному списку арбітрів є необхідною гарантією розвитку міжнародного комерційного арбітражу у вузько спеціалізованих сферах на зразок торгового мореплавства, що цілком відповідає нинішній

зовнішньоекономічній політиці Української держави щодо диверсифікації міжнародних зв'язків і торговельних маршрутів не тільки в Європейському регіоні, а й в інших регіонах світу.

Після здобуття Україною незалежності, в нашій державі відзначалася наявність низки об'єктивних факторів, які сприяли швидкому становленню міжнародного комерційного арбітражу. В цьому контексті, перш за все, слід виділити проарбітражну політику держави, яка реалізується за двома основними напрямками, – законодавчою регламентацією статусу та діяльності арбітражних інституцій і здійснення функцій сприяння та контролю в сфері МКА [94, с. 9-10]. Тим не менш, у нинішньому юридичному середовищі, де, згідно із законом, державні суди підтримують розвиток міжнародного комерційного арбітражу, на практиці обсяг судового контролю відрізняються. У вітчизняному законодавстві діють різні «перевірочні стандарти» щодо іноземних арбітражних рішень, які виявляються як під час їх оскарження, так і під час їх визнання і приведення до виконання. Перевірка іноземних арбітражних рішень є процесуальною, а перевірка судових рішень, винесених національними судами, – матеріальною. Відповідно, наявність помилки у визначенні юридичних фактів чи процедурі застосування права тягне за собою скасування іноземного арбітражного рішення чи відмову в його визнанні й подальшому приведенні до виконання.

З огляду на викладене вважаємо, що активний розвиток ринкової економіки й повноформатне залучення українських компаній до міжнародного торгового обігу тягне за собою підвищення ваги й популярності міжнародного комерційного арбітражу, зокрема, важливості вирішення «морських спорів» МАК при ТПП України. Відтак, законодавцем мають бути встановлені ідентичні правила щодо розгляду рішень, прийнятих державними судами й міжнародними комерційними арбітражними інституціями [254, с. 277]. Особливу увагу в цьому контексті слід звернути на контроль за визнанням та приведенням до виконання іноземних арбітражних рішень, адже невизначеність процедури судової перевірки таких рішень

напрямую впливає на рівень довіри сторін до вітчизняного арбітражу: по суті, наразі має підвищуватися рівень незалежності МКА в рамках вітчизняної системи судочинства.

Звісно, крім удосконалення законодавства про міжнародний комерційний арбітраж, необхідною передумовою подальшого розвитку МКА в Україні є формування в державних судів правової позиції, яка може бути визначена як «дружня арбітражу». Така «дружня арбітражу» позиція державних судів передбачає, що останні надають необхідне сприяння арбітражу, зводячи контроль за діяльністю міжнародних арбітражних судів до мінімуму, необхідного для захисту публічного порядку. Найбільш яскраво ця позиція наразі проявляється в контексті тлумачення поняття публічного порядку як підстави для скасування та відмови у визнанні й приведенні до виконання іноземних арбітражних рішень. Адже, наприклад, французькі та швейцарські суди тлумачать поняття публічного порядку обмежено, у зв'язку з чим випадки скасування чи відмови від приведення до виконання арбітражних рішень є надзвичайно рідкісними [201, с. 159-160].

Згідно з наявними в сучасній науковій літературі зауваженнями, всі корегування чинного законодавства, здійснення яких сприяло б удосконаленню діяльності міжнародних комерційних арбітражних судів і, зокрема, МАК при ТПП України в загальному можна окреслити в рамках таких ключових сфер:

- організаційно-інституційна, котра передбачає доопрацювання питань визначення позиції і виокремлення функціональних обов'язків арбітра в структурі постійного арбітражного суду, а також суддів, які призначаються для кожного конкретного випадку арбітражу *ad hoc*;
- процедурно-правова, що охоплює нормативні основи третейського розгляду та визначення ролі в ньому арбітра, насамперед, удосконалення процедурних положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Цивільного процесуального кодексу України, а також

інкорпорацію до вітчизняного законодавства положень відповідних міжнародних договорів та моделей арбітражного судочинства;

- оціночно-правова, яка передбачає визначення механізму вибору вирішального права та його оцінки, включаючи доповнення про вибір права (англ. – *determination of applicable law*, тобто визначення вирішального права), або передбачення можливості прийняття рішення МКА відповідно до принципу *ex aequo et bono* (з лат. – за справедливістю) або як *amiable compositeur* (з лат. – дружній посередник);
- імплементаційна, що охоплює процедури визнання та приведення до виконання арбітражного рішення, у тому числі, прийнятого іноземним судом [108, с. 160].

Зважаючи на соціалістичне минуле нашої держави та повсюдну націоналізацію всіх сфер суспільного життя за часів СРСР, інституційні зміни арбітражної системи навряд чи швидко зможуть докорінно переломити, щонайменше, недовіру, а часто і негативне ставлення до арбітрів і системи міжнародних комерційних арбітражів, хоча остання і не є складовою механізму державної влади. Більше того, у багатьох випадках громадяни просто не мають уявлення щодо ролі й значення арбітражних судів як спеціалізованих комерційних інституцій, ототожнюючи їх зі звичними судами загальної юрисдикції.

У зв'язку з цим, важливим напрямом діяльності МАК при ТПП України повинна стати повсюдна робота зі створення її позитивного образу в середовищі підприємців, основна частина яких зайнята в малому та середньому бізнесі. Розв'язання цієї задачі почасти пов'язане зі створенням «електронної» інфраструктури МАК, зокрема, розміщення на її сайті інформації, наприклад, найбільш цікавої, згідно з результатами соціологічних досліджень, як для суб'єктів підприємницької діяльності, так і для пересічних громадян. Крім інформації, необхідної для осіб, які беруть участь у справі, та ключових нормативно-правових актів, котрі регулюють діяльність МАК при ТПП України, її електронна сторінка повинна містити

інші пізнавальні дані, безпосередньо не пов'язані з відправленням правосуддя в Україні, а такі, що напряму стосуються діяльності арбітражних установ за кордоном [114, с. 88].

Це можуть бути короткі довідки про історію міжнародних комерційних арбітражних судів, їхню компетенцію, порядок відправлення правосуддя, тривалість розгляду справи, розміри арбітражних зборів тощо. Відповідні відомості з метою популяризації МАК при ТПП України повинні подаватися користувачам у спрощеному вигляді, а не у формі витягів із процесуального законодавства, і бути розрахованими, в тому числі, й на осіб, які не мають юридичної освіти. Такий вектор діяльності зможе наочно продемонструвати наявні позитивні і негативні сторони іноземного арбітражного розгляду «морських спорів» та, відповідно, дасть можливість контрагенту самостійно визначитися з обранням необхідної йому інстанції [99, с. 12]. У перспективі на сайті МАК можуть бути організовані тематичні форуми, які дозволять потенційним або реальним сторонам арбітражних спорів, іншим особам відкрито обговорювати найбільш гострі питання, пов'язані з діяльністю міжнародних комерційних арбітражних судів в Україні, а також проводити порівняльно-правовий аналіз їхньої роботи з діяльністю подібних установ за кордоном.

Крім того, поряд із проведенням тематичних семінарів та конференцій, у яких повинні мати змогу брати участь українські та закордонні практикуючі арбітри міжнародних комерційних арбітражних інституцій і провідні науковці, що займаються дослідженнями специфіки міжнародного комерційного арбітражу, важливою для вітчизняних правників є так звана організація навчання на диверсифікованих наукових майданчиках, де проводиться підготовка та глибша спеціалізація практиків на основі міжнародного поділу досвідом [29, с. 212]. Також важливою могла би бути спільна з провідними академічними видавництвами організація підготовки і видання збірників судово-арбітражної практики МАК при ТПП України та відповідних науково-практичних коментарів до неї.

Отже, з метою сприяння розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні на найвищому рівні, наразі необхідно продовжувати процес удосконалення законодавства про арбітраж, зміцнення юридичної допомоги й державної підтримки МКА. Крім того, потрібно поглиблювати теоретичні дослідження даного феномену, підготовку професійних кадрів та процес створення загальної арбітражної культури. Також необхідним убачається удосконалення регламентів МКАС при ТПП України й МАК при ТПП України, що дозволить підвищити рівень послуг та відповідність діяльності арбітражу сучасним реаліям. Вагомим є підвищення ступеня довіри до вітчизняних арбітражних інституцій на міжнародному рівні, адже їхня популярність дозволить Україні зайняти почесне місце в когорті країн, котрі вважаються передовими центрами розвитку МКА в світі: для цього, перш за все, потрібна відповідна політична воля держави.

Тож, фактично, виходячи з наявного міжнародного досвіду і, зокрема, враховуючи нововведення, котрі використовуються в рамках арбітражного провадження в міжнародних комерційних арбітражних інституціях, можемо констатувати, що на сьогодні Морська арбітражна комісія при ТПП України, будучи одним із провідних морських арбітражів у Європейському регіоні, має виробити певну теоретико-практичну схему для вдосконалення своєї діяльності і, як наслідок, – покращення механізму арбітражного провадження для розгляду спорів, що виникають у сфері торгового мореплавства, по суті.

Висновки до Розділу 3

Розгляд справи в МАК при ТПП України інколи триває протягом значного проміжку часу, тому перед позивачами може постати питання щодо попереднього забезпечення позову, що передбачає фактичне накладення арешту на активи відповідача для належного виконання ухваленого арбітражем рішення в подальшому. Наразі сторони спору можуть скористатися двома альтернативними способами отримання належного

забезпечення у зв'язку із застосуванням відповідних заходів: по-перше, на основі застосування забезпечувальних заходів державними судами; й, по-друге, завдяки застосуванню таких заходів безпосередньо складом арбітражу. Після застосування забезпечувальних заходів МКА не має можливості гарантувати примусове виконання схваленого ним процесуального акта про забезпечення позову, адже арбітраж має недержавний характер, тому не наділений ані власним механізмом примусового виконання рішень, ані владними повноваженнями щодо залучення органів виконання судових актів. Суттєва особливість застосування забезпечувальних заходів у МАК при ТПП України впливає із договірного характеру її компетенції та має диспозитивний характер.

Розгляд спору в МАК при ТПП України припиняється на основі винесення остаточного арбітражного рішення або прийняття відповідної постанови третейського суду, якщо: по-перше, позивач відмовиться від попередньо висунутої ним вимоги, а відповідач, у свою чергу, не висуватиме проти цього обґрунтованих заперечень; по-друге, сторони дійдуть обопільної згоди щодо припинення розгляду справи; й, по-третє, третейський суд визнає подальший розгляд справи неможливим або непотрібним. Крім того, Арбітражна комісія може дійти висновку щодо відсутності компетенції МАК для розгляду певного конкретного спору. Будучи учасницею Нью-Йоркської конвенції від 10 червня 1958 року та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року, Україна має виконувати взяті на себе зобов'язання щодо дотримання високих стандартів правозастосування, а також визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. У нашій державі практично розмежовано компетенцію господарських судів і судів загальної юрисдикції щодо виконання рішень арбітражних судів, котрі мають місцезнаходження в Україні, – по суті, МКАС при ТПП України і МАК при ТПП України. Принципи визнання та приведення до виконання арбітражних рішень в Україні більшою мірою гармонізовані як завдяки прийняттю національного законодавства на базі

Типового закону ЮНСІТРАЛ, так і завдяки укладанню та приєднанню нашої держави до багатосторонніх міжнародних угод, насамперед, Нью-Йоркської конвенції 1958 року. Найчастіше, передаючи розгляд спорів до МАК при ТПП України, сторони погоджуються прийняти рішення арбітрів як остаточне, по суті довіряючи їх авторитету.

Виходячи з міжнародного досвіду, діяльність МАК при ТПП України наразі потребує часткового вдосконалення. Враховуючи зростаючу роль експертних висновків у міжнародних арбітражних провадженнях, у технічно складних справах сторонам рекомендується не просто призначати одним із арбітрів фахівця з технічних питань, а передавати на розгляд експертів як традиційні технічні, так і виключно юридичні питання. Зокрема, сторони могли б вдаватися до послуг *expert witness*, який, не маючи власного знання про факти спору, дає їм оцінку на основі їх незалежного дослідження; процедури *witness conferencing*, яка є одночасним допитом декількох експертів або свідків сторін з одних і тих самих питань; і такого різновиду надання доказів як *processed edevidence*, що представляють собою свідчення експерта про зміст багатьох схожих між собою, але окремо незначних документів, які є важливими у справі. Також варто розвивати систему навчання, атестації та реєстрації відповідних кадрів, залучених до роботи МАК, розширюючи наявний Рекомендаційний список арбітрів, що є необхідною гарантією розвитку міжнародного комерційного арбітражу у вузько спеціалізованих сферах на зразок торгового мореплавства. З метою сприяння розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні на найвищому рівні, наразі необхідно продовжувати процес удосконалення законодавства про арбітраж, зміцнення юридичної допомоги й державної підтримки МКА. Також потрібно поглиблювати теоретичні дослідження даного феномену, підготовку професійних кадрів та, в цілому, культивувати створення загальної арбітражної культури.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення даного дослідження, автор досягнув заявленої у дисертаційній роботі мети й виконав поставлені завдання, визначивши правові засади формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України на основі здійснення комплексного всебічного аналізу наявних джерел і введення в обіг нових інформаційних та документальних ресурсів, дійшовши таких висновків:

1. При визначенні теоретико-методологічних засад та основних наукових підходів до вивчення правової природи міжнародного комерційного арбітражу автором виявлено, що МКА є альтернативним способом вирішення спорів, який вважається своєрідним правовим інструментом – так званим «договірним правозастосуванням», що відзначається приватною правовою природою. З одного боку, арбітраж розглядається як орган, призначений для вирішення наявних чи еventуальних зовнішньоекономічних спорів, а, з іншого, – як певний спосіб (механізм) вирішення таких спорів. Тому можемо визначити МКА як ключовий інституційний механізм із розгляду міжнародних комерційних спорів, який не може діяти в ролі додаткового інструменту в рамках державного судового процесу або передувати йому, тому варто наголосити на недержавній природі міжнародного комерційного арбітражу, в основі діяльності якого лежить арбітражна угода.

Міжнародні комерційні арбітражні суди вирішують спори, що стосуються цивільно-правових контрактів, пов'язаних зі здійсненням міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи – представники різних країн. Обрані сторонами арбітри розглядають спори на основі застосування норм матеріального права, керуючись умовами контрактів та враховуючи

міжнародні торгові звичаї. Автономія МКА передбачає наявність самостійного арбітражного правопорядку, проте на практиці слід підкреслити потребу у взаємодії арбітражу та державних судів, оскільки МКА, на відміну від системи державного правосуддя, не спирається на механізм державного примусу.

Зважаючи на ступінь включення міжнародного комерційного арбітражу до системи державних судів та глибину його взаємодії з ними, в юридичній науці виділяється низка теорій, що визначають правову природу МКА:

- 1) договірна (консенсуальна) теорія, згідно з якою МКА формується як звичайне цивільне правовідношення, а арбітражна угода наділяється рисами цивільно-правового договору, що породжує чітко визначені цивільно-правові зобов'язання для сторін цієї угоди;
- 2) процесуальна (юрисдикційна) теорія, котра однозначно визначає арбітраж як форму відправлення правосуддя;
- 3) автономна теорія, відповідно до якої МКА має наднаціональний характер, адже в своїй діяльності керується виключно нормами міжнародного права;
- 4) теорія змішаної правової природи арбітражу, що розглядає арбітраж як «змішаний інститут», який за своєю генезою охоплює елементи договірного порядку, а за своїм юрисдикційним характером містить елементи процесуально-правового порядку.

Серед указаних теорій правової природи МКА пріоритетною вважаємо теорію змішаної правової природи арбітражу, згідно з якою дії сторін, які укладають арбітражну угоду, кваліфікуються як матеріально-правові, а питання правових наслідків арбітражної угоди, визначення правил арбітражного розгляду, специфіка й підстави виконання арбітражних рішень – як процесуально-правові. Тому правові наслідки арбітражного рішення для сторін впливають із волі самих сторін, вираженої в арбітражній угоді, а наслідки винесення рішення арбітражним судом та його виконання належать до сфери процесуального права.

Практичне значення розглянутих теорій правової природи МКА визначається їх роллю у правотворчості та правозастосуванні, а на теоретичному рівні – обґрунтуванням наявності особливого правового статусу міжнародного комерційного арбітражу як самостійного інституту, в рамках якого здійснюється арбітражний розгляд спорів. Відтак, маємо наголосити на комплексності такого явища як міжнародний комерційний арбітраж, що характеризується подвійною юридичною природою МКА як інституту права, компетенція якого стосується розгляду спорів, що виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин сторін при здійсненні ними різних видів зовнішньоекономічної діяльності. Міжнародний комерційний арбітраж є органом, який має своїм завданням вирішення міжнародних господарських спорів, і, водночас, – процедурою вирішення таких спорів. Тому він виступає унікальним самостійним недержавним інститутом розгляду справ між контрагентами, який включає матеріально-правові та процесуально-правові елементи.

2. Прослідкувавши історичний розвиток і провівши класифікацію міжнародних комерційних арбітражів, дисертант визначив, що ідея врегулювання міжнародних конфліктів в економічній сфері за допомогою незалежного органу, який би виносив неупереджене рішення, обов'язкове для сторін, з'явилася чи не одразу ж після виникнення зовнішньоторговельних зносин між представниками різних державних утворень та, еволюціонувавши з часом, збереглася до сьогодення, перетворивши міжнародний комерційний арбітраж на один із найзатребуваніших альтернативних способів вирішення спорів. У зв'язку з цим, можемо виділити кілька ключових етапів в історії розвитку МКА, що дозволяють охарактеризувати ступінь його інституціоналізації та міжнародно-правового оформлення:

І етап – зародження третейської форми розгляду торговельних спорів, а також правил і норм, що регламентують правовідносини даного типу.

II етап (кінець XVI століття – кінець XIX століття) – розробка та затвердження національних нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини, пов'язані з діяльністю третейських судів, у різних державах світу.

III етап (початок XX століття – кінець XX століття) – поява та поступове впровадження ідеї міжнародно-договірної уніфікації МКА, спрямованої на усунення розбіжностей у положеннях відповідних нормативно-правових актів держав світу, насамперед, щодо визнання та виконання арбітражних рішень іноземних третейських судів.

IV етап (кінець XX століття – по теперішній час) – універсалізація регулювання арбітражного порядку розгляду зовнішньоекономічних спорів.

Історія правового регулювання процедури вирішення зовнішньоекономічних спорів МКА завжди розвивалася паралельно з уніфікацією норм права, які регламентують дані правовідносини. Відтак, процес інтенсифікації міжнародно-договірного регулювання МКА на двосторонньому рівні з часом поступився уніфікації міжнародно-правового регулювання арбітражу на багатосторонній основі, яка продовжується до цього часу.

Залежно від організаційних засад, на яких вибудовується робота міжнародних комерційних арбітражних судів, вони поділяються на два основні види – так звані арбітражі *ad hoc* та інституційні арбітражі. Арбітраж *ad hoc* формується сторонами і не пов'язаний з якоюсь конкретною організацією. Для інституційного арбітражу характерна наявність недержавної організації, яка створила й опікується таким МКА. МКА *ad hoc* набагато дієвіший під час вирішення спорів, які пов'язані з фактичними обставинами справи, тому в разі необхідності усунення проблем, пов'язаних із застосуванням права, найзатребуванішими вважаються саме постійно діючі, або інституційні, арбітражі.

Відповідно до тривалості процедури його формування та роботи, виділяється три ключові категорії інституційного арбітражу: традиційний

арбітраж; прискорений арбітраж / арбітраж щодо малих спорів; надзвичайний арбітраж. Беручи до уваги характер комерційних спорів, які розглядають дані структури, інституційні МКА можна поділити на арбітражі загальної юрисдикції та спеціалізовані МКА. Останнім часом на практиці суттєво зростає значення спеціалізованих міжнародних арбітражних судів, котрі створюються для розгляду спорів в окремих галузях, – морських арбітражів, спортивних арбітражів та арбітражів, які розглядають спори щодо торгівлі конкретними видами товарів.

Арбітражний порядок розгляду цивільно-правових спорів нині отримав найбільше розповсюдження в галузі торгового мореплавства. Інтенсивний розвиток судноплавства і специфічність різноманітних відносин, що виникають у цій галузі, стали причиною того, що поруч із практикою використання арбітражу *ad hoc*, в низці країн стали створюватися постійно діючі, або інституційні, арбітражні організації, що спеціалізуються на вирішенні достатньо широкого кола «морських» справ, серед яких – Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Морські третейські суди (так само, як і арбітражі загальної юрисдикції) не входять до державних систем судових, адміністративних або інших органів, таким чином виконуючи доволі корисні функції щодо задоволення потреб зацікавлених ділових кіл.

Особливість морського арбітражу полягає в предметі спору, який передається на його розгляд, а також у наявності належної кваліфікації арбітрів, котрі розглядають «морські справи», що виникають в сфері морського судноплавства: вони мають спеціальні знання в галузі торгового мореплавства та морського права і, відтак, сприяють пристосуванню арбітражу до потреб практики шляхом його наближення до специфічної природи спірних правовідносин, що входять до його компетенції. Таким чином, морський арбітраж відрізняється від загальної моделі міжнародного третейського суду завдяки низці причин, які перетворюють його на «особливий» метод альтернативного розгляду спорів, – від джерел права, що

застосовуються під час арбітражного провадження, до переліку арбітражних спорів та характеристик морського арбітражного розгляду таких спорів.

3. Компетенція Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, яка до здобуття незалежності 1991 року не мала власних арбітражних інституцій, зокрема, діючого морського арбітражу, нині визначається на основі положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Додатку № 2 до нього – «Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України»; Регламентом МАК при ТПП України; а також міжнародними й національними нормативно-правовими актами.

Завдяки Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» вперше в історії нашої держави МАК при ТПП України було засновано як самостійно діючу арбітражну установу для вирішення спорів, котрі витікають із договірних та інших цивільно-правових відносин, що мають місце в сфері торгового мореплавства, незалежно від того, суб'єкти українського й іноземного (чи тільки українського / іноземного) права є сторонами таких відносин. Цей Закон не містить жодних додаткових критеріїв для визначення спорів, які не можуть передаватися на розгляд міжнародних арбітражних судів, лише даючи загальну вказівку на об'єктивну ознаку визначених правовідносин. Відтак, як і інші міжнародні третейські суди, МАК при ТПП України має паралельну, або альтернативну, предметну компетенцію щодо спорів, які виникають із приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що відповідає, але не конкурує з предметною компетенцією господарських судів та судів загальної юрисдикції.

Наявність паралельної компетенції ставить під сумнів використання загального механізму розподілу компетенції між судовими органами у вигляді підвідомчості справ для недержавного вирішення спорів, тому підставою для визначення компетенції конкретного міжнародного

комерційного арбітражу або її обмеження є арбітражна угода сторін, між якими виник спір. Компетенція МКА може бути оскаржена лише на підставі недійсності арбітражної угоди, що найчастіше визначається недієздатністю сторін або невідповідністю арбітражної угоди встановленій формі. Основою арбітражної угоди є арбітрабільність спору, що виник між сторонами контракту. Термін «арбітрабільність» не закріплено в національному законодавстві та міжнародних нормативно-правових документах, проте він досить широко використовується в науковій літературі з метою позначення можливості передачі того чи іншого спору на розгляд МКА, тому аналіз положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» дозволяє стверджувати, що будь-які цивільно-правові спори є арбітрабільними, якщо протилежне не встановлено будь-яким іншим законом України.

Для нашого дослідження суттєве значення має спеціальна арбітрабільність як різновид арбітрабільності спорів, яка, надаючи загальну можливість розгляду конкретного спору в МКА, визначається, виходячи з суті спору. Спеціальна арбітрабільність характеризується як приналежність спору до компетенції конкретного інституційного арбітражу, що є суттєвим у контексті дослідження питання підвідомчості спорів МКА. Спеціальна арбітрабільність напряду стосується морського арбітражу, адже морські арбітражні інституції є установами спеціальної компетенції, котрі можуть суттєво відрізнятися від постійно діючих арбітражних інституцій загальної компетенції.

Компетенція МАК при ТПП України, її обмеження чи оскарження може бути реалізовано на підставі волевиявлення сторін, юридична сила якого визнається законною. МАК при ТПП України може самостійно прийняти постанову про свою компетенцію, а також про будь-які заперечення, котрі стосуються наявності або дійсності арбітражної угоди, укладеної між сторонами. Ці особливості морського арбітражу затребувані в рамках вирішення традиційних морських спорів, пов'язаних, наприклад, із

договорами перевезення, фрахтування, морського страхування, буксирування тощо. Вони також є надзвичайно актуальними при розгляді морських спорів, які можуть виникати в рамках нових тенденцій, що спостерігаються у розвитку вітчизняного морського права, наприклад, у зв'язку зі змінами в режимі судноплавства у Чорному морі під час російсько-української війни. З урахуванням важливості морських арбітражних інституцій для вирішення комерційних спорів, можемо стверджувати, що МАК при ТПП України відіграє вагомий роль у процесі здійснення третейського судочинства щодо вирішення «морських спорів».

4. Розгляд «морських спорів» у МАК при ТПП України є різновидом юридичного процесу, найбільш характерною змістовною ознакою якого є послідовність, що потребує суворої регламентації черговості дій, що дозволяє виділити основні передумови, стадії і особливості розгляду спорів у даній арбітражній інституції. Контрагенти, залучені до сфери торгового мореплавства, традиційно вдаються до послуг арбітражу для вирішення спорів, згода на передачу яких у морський арбітраж зазвичай міститься у стандартних договорах, які широко використовуються в судноплавній галузі.

Передача на розгляд спорів, що входять до компетенції МАК при ТПП України, повністю заснована на принципі добровільності, оскільки обов'язковою умовою арбітражного розгляду, що здійснюється МАК, є наявність письмової угоди між учасниками спору про його вирішення у даному третейському суді. Такий документ може бути укладений двома ключовими способами – як окрема арбітражна угода чи як арбітражне застереження, що міститься в контракті, підписаному між сторонами.

Якщо сторони, правовідносини між якими сформувалися в сфері торгового мореплавства, прямо чи опосередковано не визначили право, котре має застосовуватися до предмета спору в разі виникнення останнього, свобода, яка була їм надана в цьому відношенні, має бути передана морському арбітражному суду: в даному випадку МАК при ТПП України має

свободу визначати право (національне або ненаціональне), згідно з яким він вважає доцільним урегулювати предмет спору. Однак, свобода, надана в цьому відношенні морському арбітражному суду, обмежується окремими положеннями міжнародних нормативно-правових актів (наприклад, Конвенції ООН про морське перевезення вантажів від 31 березня 1978 року).

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» визначає, що за відсутності певної вказівки з боку сторін третейський суд повинен застосовувати право, визначене згідно з колізійними нормами, які даний суд вважає застосовними. Але спірним можна вважати положення, згідно з яким МАК при ТПП України застосовує право самостійно відповідно до колізійних норм у разі, якщо сторони не вкажуть, яке право слід застосовувати, – вітчизняне право чи право іноземних суб'єктів, котрі беруть участь у спорі. Відтак, визначено, що для ліквідації даних неточностей необхідне подальше уточнення положень цього нормативно-правового акта.

Проведення у справі порушується на основі ухвалення відповідної постанови Головою МАК при ТПП України після отримання МАК належним чином оформленої позовної заяви та документа, який підтверджує сплату позивачем реєстраційного збору. Сторони можуть на власний розсуд визначити непарну кількість арбітрів (навіть одного), а у випадку відсутності відповідної домовленості між ними Арбітражна комісія зазвичай складається з трьох осіб. Компетентність обраних сторонами арбітрів вважається суттєвою перевагою морського арбітражу перед державними судами: вони не обов'язково мають бути юристами, проте вони зобов'язані бути фахівцями у сфері торгового мореплавства (представники окремих експертних чи міжнародних організацій і структур), щодо кваліфікації яких у питаннях, які стосуються предмету спору, не повинно виникати жодних сумнівів.

Арбітражний розгляд спору в МАК при ТПП України здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін, до яких має бути рівне ставлення під час викладення позицій у справі. Сторони можуть брати участь в арбітражному провадженні як безпосередньо, так і через належним

чином уповноважених представників, заміна яких не має призвести ані до відводу будь-якого арбітра, ані до скасування чи відмови у визнанні і приведенні до виконання арбітражного рішення.

Суттєвою перевагою розгляду «морських спорів» у МАК при ТПП України можна вважати порівняно низьку вартість арбітражного провадження, адже ставки реєстраційного та арбітражного зборів у даній арбітражній інституції є одними з найнижчих в Європейському регіоні. Недоліком арбітражного розгляду «морських спорів», однак, є його тривалість, котра визначається на основі багатьох факторів, зокрема, особливостей укладеної сторонами арбітражної угоди. Відтак, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, пропонуючи чіткий і зрозумілий арбітражний порядок розгляду спорів, має постійно удосконалювати алгоритми своєї роботи.

5. Оскільки розгляд справи в МАК при ТПП України інколи триває протягом значного проміжку часу, перед позивачами може постати питання щодо попереднього забезпечення позову, що передбачає фактичне накладення арешту на активи відповідача для належного виконання ухваленого арбітражем рішення в подальшому.

Вирішення питань, пов'язаних із попереднім забезпеченням позову, пред'явленого у порядку арбітражного провадження, первинно належить до компетенції державних судів, тому арбітражне законодавство, намагаючись суттєво обмежити втручання державних судів до арбітражного процесу, встановлює конкретні випадки, коли сторона, яка уклала арбітражну угоду, має право звернутися до державного суду у зв'язку зі спором, що охоплюється цією угодою. Тому наразі сторони спору можуть скористатися двома альтернативними способами отримання належного забезпечення у зв'язку із застосуванням відповідних заходів: по-перше, на основі застосування забезпечувальних заходів державними судами; й, по-друге, завдяки застосуванню таких заходів безпосередньо складом арбітражу.

Після застосування забезпечувальних заходів МКА не має можливості гарантувати примусове виконання схваленого ним процесуального акта про забезпечення позову, адже арбітраж має недержавний характер, тому не наділений ані власним механізмом примусового виконання рішень, ані владними повноваженнями щодо залучення органів виконання судових актів. Суттєва особливість застосування забезпечувальних заходів у МАК при ТПП України впливає із договірного характеру її компетенції та має диспозитивний характер. На прохання однієї зі сторін спору Голова МАК може винести постанову про накладення арешту на судно або вантаж іншої сторони, які знаходяться в українському порту, або звільнити їх із-під арешту.

Оскільки в сфері торгового мореплавства одним із найпопулярніших способів забезпечення зобов'язань і виконання боржником вимоги про відшкодування нанесеної ним шкоди вважається гарантійний лист, який є не лише формою забезпечення позову, що визнається в переважній більшості морських юрисдикцій в усьому світі, а й документом, який дозволяє судну, що перебуває під загрозою, набагато швидше відновити свою комерційну діяльність, вважаємо за доцільне застосування МАК при ТПП України гарантійних листів як забезпечувальних заходів, задля чого мають бути внесені відповідні зміни до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

У свою чергу, розгляд спору в МАК при ТПП України припиняється на основі винесення остаточного арбітражного рішення або прийняття відповідної постанови третейського суду, якщо: по-перше, позивач відмовиться від попередньо висунутої ним вимоги, а відповідач, у свою чергу, не висуватиме проти цього обґрунтованих заперечень; по-друге, сторони дійдуть обопільної згоди щодо припинення розгляду справи; й, по-третє, третейський суд визнає подальший розгляд справи неможливим або непотрібним. Крім того, Арбітражна комісія може дійти висновку щодо відсутності компетенції МАК для розгляду певного конкретного спору.

Будучи учасницею Нью-Йоркської конвенції від 10 червня 1958 року та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року, Україна має виконувати взяті на себе зобов'язання щодо дотримання високих стандартів правозастосування, а також визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень.

В Україні державні суди не виступають у ролі керівних інстанцій по відношенню до міжнародного комерційного арбітражу, що гарантує незалежність діяльності МКА та захищає сторони арбітражного розгляду від зловживань із боку представників державного судочинства. Тим не менш, зацікавлена сторона може оспорювати арбітражне рішення в державних судах шляхом застосування такого виняткового засобу як клопотання про скасування арбітражного рішення. В нашій державі практично розмежовано компетенцію господарських судів і судів загальної юрисдикції щодо виконання рішень арбітражних судів, котрі мають місцезнаходження в Україні, – по суті, МКАС при ТПП України і МАК при ТПП України.

Принципи визнання та приведення до виконання арбітражних рішень в Україні більшою мірою гармонізовані як завдяки прийняттю національного законодавства на базі Типового закону ЮНСІТРАЛ, так і завдяки укладанню та приєднанню нашої держави до багатосторонніх міжнародних угод, насамперед, Нью-Йоркської конвенції 1958 року. Відповідно, всі арбітражні рішення, ухвалені у справах, що перебувають на розгляді в МАК при ТПП України, мають вагоме міжнародне-правове значення, що використовується на користь визнання остаточності арбітражних рішень у тій мірі, до якої вони стосуються матеріально-правових аспектів спору. Передаючи розгляд спорів до МАК при ТПП України, сторони погоджуються прийняти рішення арбітрів, по суті довіряючи їх авторитету.

6. У результаті проведеного дослідження правових засад формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України автор відзначив суттєве зростання її популярності серед

вітчизняних та іноземних підприємців як загальновизнаного третейського суду в сфері торгового мореплавства. Однак, її діяльність наразі потребує часткового вдосконалення, для імплементації якого, зокрема, необхідно передбачити можливість розгляду спорів МАК на території будь-якої країни-підписанта міжнародних угод у сфері комерційного арбітражного судочинства, учасницею яких є Україна, та постійно розширювати Рекомендаційний список арбітрів МАК при ТПП України за рахунок збільшення кількості компетентних спеціалістів із різних країн світу.

Враховуючи зростаючу роль експертних висновків у міжнародних арбітражних провадженнях, у технічно складних справах сторонам рекомендується не просто призначати одним із арбітрів фахівця з технічних питань, а передавати на розгляд експертів як традиційні технічні, так і виключно юридичні питання. Зокрема, сторони могли б вдаватися до послуг *expert witness*, який, не маючи власного знання про факти спору, дає їм оцінку на основі їх незалежного дослідження. На відміну від власне аргументів сторони, значимість такого експертного висновку може сильно зрости за умови впевненості сторін у компетентності такого експерта. Серед корисних «експертних нововведень» закордонних арбітражів МАК при ТПП України могла б запозичити процедуру *witness conferencing*, яка в останні роки успішно використовується при вирішенні складних технічних питань та при з'ясуванні заплутаних фактичних ситуацій, адже є одночасним допитом декількох експертів або свідків сторін з одних і тих самих питань.

Оскільки в арбітражному процесі особливим різновидом надання доказів є *processed edevidence*, що представляють собою свідчення експерта про зміст багатьох схожих між собою, але окремо незначних документів, вважаємо за доцільне його застосування в МАК при ТПП України: провівши аналіз великої кількості таких доказів (іноді навіть експертний аналіз не проводиться по кожному документу окремо, а лише за вибіркою документів, яку експерт визнає досить репрезентативною), експерт дає збірний висновок

про їхній зміст, щоб звільнити трибунал і сторони від необхідності дослідження великого масиву даних.

Також вважаємо за доцільне розвивати систему навчання, атестації та реєстрації відповідних кадрів, залучених до роботи МАК, адже всі професіонали, які мають необхідну кваліфікацію, після проходження додаткового навчання, проведення атестації та здійснення визначеної процедури реєстрації у МАК могли б брати участь у команді арбітрів. Розширення наявного Рекомендаційного списку арбітрів є необхідною гарантією розвитку міжнародного комерційного арбітражу у вузько спеціалізованих сферах на зразок торгового мореплавства.

Зважаючи на важливість вирішення «морських спорів» МАК при ТПП України, законодавцем мають бути встановлені ідентичні правила щодо розгляду рішень, прийнятих державними судами й міжнародними комерційними арбітражними інституціями. Особливу увагу в цьому контексті слід звернути на контроль за визнанням та приведенням до виконання іноземних арбітражних рішень, адже невизначеність процедури судової перевірки таких рішень напряду впливає на рівень довіри сторін до вітчизняного арбітражу. Крім удосконалення законодавства про міжнародний комерційний арбітраж, необхідною передумовою подальшого розвитку МКА в Україні є формування в державних судах правової позиції, яка може бути визначена як «дружня арбітражу».

Важливим напрямом діяльності МАК при ТПП України повинна стати повсюдна робота зі створення її позитивного образу в середовищі підприємців, основна частина яких зайнята в малому та середньому бізнесі. З метою сприяння розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні на найвищому рівні, наразі необхідно продовжувати процес удосконалення законодавства про арбітраж, зміцнення юридичної допомоги й державної підтримки МКА. Також потрібно поглиблювати теоретичні дослідження даного феномену, підготовку професійних кадрів та, в цілому, культивувати створення загальної арбітражної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбітражний Регламент, чинний з 1 січня 2021 р. Медіаційний Регламент, чинний з 1 січня 2014 р. / ICC International Court of Arbitration International Centre for ADR. Париж: Міжнародна торгова палата (ICC). 105 с. URL: https://iccwbo.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/12/ICC-DRS892-UKR_АРБІТРАЖНИЙ-РЕГЛАМЕНТ-2021-МЕДІАЦІЙНИЙ-РЕГЛАМЕНТ-2014.pdf (дата звернення: 06.03.2025).
2. Белоглазев О. Міжнародне контрактне право. Київ: Таксон, 2000. 270 с.
3. Білоусов Ю., Нагнибіда В. Підвідомчість як передумова виникнення процесуальних правовідносин у міжнародному арбітражі. *Вісник Хмельницького інституту управління і права*. 2003. № 2. С.46-53.
4. Блінов Є. В., Мазуренко В. О. Відмова від права на заперечення арбітражного рішення: порівняльно-правовий аспект // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 47-56.
5. Бойко О. П. Арбітражні рішення: практичні аспекти. Дніпро: Права людини, 2022. 200 с.
6. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR – Alternative Dispute Resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2018. № 1. С. 165-169.
7. Боярський Є. Д. Теорії правової природи міжнародного комерційного арбітражу та їх рецепція у праві України. *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2012. № 11. С. 192-195.
8. Васильєвич М., Чирич А. Арбітражна угода та доктрина «компетенції компетенції»: сучасні тенденції // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності

- МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 57-73.
9. Волков А. Ф. Торговые третейские суды: историко-догматическое исследование. Санкт-Петербург: Типография Редакции периодических изданий Министерства финансов, 1913. 292 с.
 10. Волощук О. Міжнародний комерційний арбітраж: причини популярності. *Юридичний вісник*. 2010. № 4. С. 69-74.
 11. Волощук О. Т. Поняття та правова природа арбітражу *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. праць*. 2009. Вип. 489: Правознавство. С. 51-55.
 12. Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Арбітраж *ad hoc*: поняття та специфічні риси. *Юридична Україна*. 2019. № 1-2. С. 60-68.
 13. Глеба В. В. Становлення та розвиток третейського судочинства на Україні. *Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ»*. 2015. С. 110-114. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17386/1/СТАНОВЛЕННЯ%20ТА%20РОЗВИТОК%20ТРЕТЕЙСЬКОГО%20СУДОЧИНСТВА.pdf> (дата звернення: 18.01.2025).
 14. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 28.02.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.04.2025).
 15. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 09.04.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 09.04.2025).
 16. Григорчук М. В. Теорія і практика міжнародного комерційного арбітражу щодо захисту прав підприємців. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 198-203.

- 17.Грігор К. І. Умови дійсності арбітражної угоди / Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ». 2015. С. 187-191. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20615/1/умови%20дійсності%20арбітражної%20угоди.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).
- 18.Гуменюк В. І. Правові аспекти діяльності міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 2008. № 4. С. 139-145.
- 19.Діковська І. А. Застосування недержавних норм державними судами до вирішення спорів, що виникають з міжнародних приватних договорів. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 14. С. 8-14.
- 20.Діяльність Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України у 2018 році: Звіт Морської арбітражної комісії при ТПП України за 2018 рік / Морська арбітражна комісія при ТПП України. URL: https://macom.org.ua/wp-content/uploads/Report_2018_ukr.pdf (дата звернення: 15.02.2025).
- 21.Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25 березня 1957 р. (консолідована версія станом на 1 січня 2005 р.). *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 09.03.2025).
- 22.Звіт Міжнародного комерційного арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при ТПП України за 2017 рік / Морська арбітражна комісія при ТПП України. URL: https://macom.org.ua/wp-content/uploads/MAC_Report2017u.pdf (дата звернення: 02.01.2025).
- 23.Іванов В. Скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів національними судами. *Акционерный вестник*. 2009. № 1-2. С. 24-27.
- 24.Іванова Р. Арбітражна угода та заміна сторони у зобов'язанні, дійсність арбітражної угоди щодо осіб, які її не підписували // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку

- міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 86-95.
25. Кабрера Ю. Застосування матеріального права у міжнародних комерційних арбітражних спорах: Amiable compositeur та ex aequo et bono. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7, Issue 6. P. 35-50.
 26. Касинюк І., Коваль Д. Арбітраж в сфері торгівлі зерновими та олійними культурами. *Українська Арбітражна Асоціація*. URL: <http://www.arbitration.kiev.ua/uk-UA/Galuzevi-arbitrazhi/Arbitrazh-v-sferi-torgivli-zernovymy-ta-olijnymy-kulturamy.aspx?ID=546> (дата звернення: 10.03.2025).
 27. Качурінер В. Л. Міжнародне право та економічні санкції: концептуальні засади. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 104-109.
 28. Качурінер В. Л. Скасування арбітражних рішень в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 253-257.
 29. Качурінер В. Л. Чи повинен арбітр бути експертом з матеріального права обраного сторонами до суті спору? *Право і суспільство*. 2024. № 1. С. 210-214.
 30. Кейлин А. Д. Пять лет Морской арбитражной комиссии. *Водный транспорт*. 1936. № 7. С. 46-50.
 31. Коваленко І. Поняття та види арбітрабільності в теорії міжнародного комерційного арбітражу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 29-33.
 32. Ковалишин О. Р. Особливості цивільного процесу за Статутом цивільного судочинства 1864 року. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2017. Вип. 45. С. 166-175.
 33. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. Дата оновлення: 15.11.2024. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
34. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. Дата оновлення: 04.04.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
35. Комаров В. Міжнародний комерційний арбітраж як договірна юрисдикція. *Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України*. 1996. № 1. С. 223-228.
36. Конвенция о разрешении арбитражным путем гражданско-правовых споров, вытекающих из отношений экономического и научно-технического сотрудничества, от 26 мая 1972 г. *ZAKON.ONLINE*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169869_169869 (дата звернення: 09.03.2025).
37. Конвенція ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р. / Законодавство України про визнання та виконання арбітражних рішень. *Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України*. С. 20-27. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention-New-York-1958-4.pdf> (дата звернення: 01.04.2025).
38. Костишина О. Арбітражний розгляд морських спорів: огляд та рекомендації. *LCF*. 2 квітня 2025 р. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/international-arbitration/arbitrazhnij-rozglyad-morskih-sporiv-oglyad-ta-rekomendatsiyi/> (дата звернення: 06.04.2025).
39. Кот О. А. Арбітражна угода та зміна суб'єктного складу зобов'язання // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 108-113.

- 40.Кравцов С. О. Місце арбітражу: проблемні питання теорії та практики. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 157-170. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/27.pdf> (дата звернення: 06.03.2025).
- 41.Кравцов С. О. Скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу в контексті реформування цивільного процесуального законодавства // *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. праць: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 липня 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханник-Посполітак*. Київ: ВД Дакор, 2017. С. 134-136.
- 42.Кравцов С. О. Сучасні теорії міжнародного комерційного арбітражу // *Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого*. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2012. Вип. 118. С. 255-264.
- 43.Кравчук С. Й. Правові передумови для розгляду і вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 71. С. 355-360.
- 44.Логуш Л. В. Застосування принципу автономії волі сторін у зовнішньоекономічних контрактах // *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук, 2011-2012 рр.: збірник тез наукових доповідей та повідомлень під час круглих столів (м. Київ, 30 листопада 2011 р.; м. Київ, 26 січня 2012 року; м. Київ, 30 січня 2012 р.) / редкол.: А. А. Мелешевич та ін.; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. Київ: НаУКМА, 2012. С. 50-57.
- 45.Майданик Р. А. Вибір застосовного права до договору щодо законодавства України та Європейського Союзу // *Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні*. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 118-143.

- 46.Мальський М. М. Інститут визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу у транснаціональному праві // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 144-151.
- 47.Мамон З. Міжнародний арбітраж як засіб мирного вирішення міжнародних спорів. *Теорія і практика інтелектуальної власності: науково-практичний журнал*. 2010. № 3(53). С. 3-9.
- 48.Международный коммерческий арбитраж в Украине: законодательство и практика / под общ. ред. И. Г. Побирченко. Киев: Издательский Дом «Ин-Юре», 2000. 584 с.
- 49.Мельников М. Гарантійні листи в торговому мореплавстві. *interlegal*. 14 червня 2010 р. URL: <https://interlegal.com.ua/garantijnye-pysma-v-torgovom-moreplavanuu/> (дата звернення: 14.02.2025).
- 50.Мисишин А. Джерела правового регулювання визнання та виконання рішень іноземних юрисдикційних органів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 41-45.
- 51.Михайловський М. К. Міжнародний арбітраж. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. 156 с.
- 52.Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / за ред. проф. А. Довгерта. Київ: Український центр правничих студій, 2001. 334 с.
- 53.Нагнибіда В. Зміст та значення арбітрабельності предмета спору у правозастосовній діяльності арбітражу. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 209-217.
- 54.Нагнибіда В. І. Арбітражне застереження у договорах електронної комерції: питання відповідності вимогам Нью-Йоркської конвенції 1958 року. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 57. С. 75-79.

- 55.Нагнибіда В. І. Визначення права застосовного до суті спору складом арбітражу при вирішенні міжнародних комерційних спорів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 12. С. 1-21. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16106332893154.pdf> (дата звернення: 03.01.2025).
- 56.Нагнибіда В. І. Роль міжнародних організацій у створенні загальних стандартів цифрового арбітражу. *Приватне право і підприємництво*. 2025. № 25. С.228-232.
- 57.Нестеренко М. Д. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт перегляду суду цивільної юрисдикції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 236-239. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/42.pdf> (дата звернення: 03.02.2025).
- 58.Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів: ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.
- 59.Об арбитражном суде, Морской арбитражной комиссии и диспашерах при Торгово-промышленной палате Российской Федерации: Постановление Верховного Совета Российской Федерации от 20.01.1993 № 4323-1. *Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации*. 1993. № 5. С. 159.
- 60.Олексієнко А. В. Міжнародний комерційний арбітраж: сутність та переваги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 511-514. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/129.pdf (дата звернення: 11.03.2025).
- 61.Отчет о деятельности Морской арбитражной комиссии. *Ежемесячник Всесоюзной торговой палаты*. 1932. № 11-12. С. 57-64.
- 62.Петрина В. Н. Про правовий статус арбітрів в міжнародному комерційному арбітражі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024.

- № 5. С. 167-171. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/40.pdf (дата звернення: 10.01.2025).
- 63.Петрина В. Н. Про проблеми із визначенням організацій, що вирішують спори шляхом міжнародного комерційного арбітражу, в українському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 157-161. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/35.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
- 64.Петрина В. Н. Про проблеми із визначенням поняття «арбітражний трибунал» в українському праві. *Наукові перспективи*. 2022. № 8(26). С. 292-300.
- 65.Петров Я., Ткачова А., Січковська О. Про тенденції виконання арбітражних рішень МКАС в Україні та за кордоном // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 175-185.
- 66.Пільков К. М. Доктрина *functus officio* та її зв'язок з остаточністю судового рішення. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 2-3 грудня 2022 р.) / Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Львів; Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 50-53.
- 67.Побірченко І. МАК при ТПП України – 15 років. *Діловий вісник*. 2009. № 5(180). С. 13-14.
- 68.Подцерковний О. П., Будурова Г. М., Зятіна Д. В., Згама А. О. Міжнародний комерційний арбітраж: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання; галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право». Одеса: НУ «ОЮА», 2021. 138 с. URL: https://economiclaw.com.ua/lit/mka_2021.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
- 69.Пожоджук Р. Правова природа арбітражної угоди. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 95-103.

70. Положення про арбітражні збори та витрати: Додаток до Регламенту Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 27.07.2017. Дата оновлення: 18.02.2025. *Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України*. URL: https://macom.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_UMAC_ua_2025.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
71. Притика Ю. Актуальні проблеми застосування забезпечувальних заходів в міжнародному комерційному арбітражі. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 8. С. 16-20.
72. Притика Ю. Д. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів. *Держава і право*: збірник наукових праць. 2005. Спец. випуск. С. 510-515.
73. Притика Ю. Д. Межі судового контролю за рішенням міжнародного комерційного арбітражу. *Право України*. 1997. № 10. С. 44-47.
74. Притика Ю. Д. Міжнародний комерційний арбітраж: питання теорії та практики: монографія. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 516 с.
75. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 632 с.
76. Притика Ю. Правова природа забезпечувальних заходів в міжнародному комерційному арбітражі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 2-3(28-29). С. 71-80.
77. Притика Ю. Принцип диспозитивності третейського розгляду. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 1. С. 326-331.
78. Притика Ю. Формування доктрини арбітрабільності в українському праві // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 205-214

- 79.Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. Дата оновлення: 26.12.2024. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
- 80.Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. Дата оновлення: 15.12.2021. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
- 81.Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
- 82.Прусенко Г. Є. Забезпечувальні заходи у міжнародному комерційному арбітражі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 202 с.
- 83.Прусенко Г. Поняття та види забезпечувальних заходів у міжнародному комерційному арбітражі. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 296-300.
- 84.Прусенко Г. Проблеми та перспективи забезпечення позову в міжнародному комерційному арбітражі за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 47-53.
- 85.Райнер К., Петрик Н. Чрезвычайный арбитр в Стокгольме. *Третейский суд*. 2010. № 1(67). С. 90-98.
- 86.Рашидов А. Различные подходы к проблеме обеспечительных мер. *Третейский суд*. 2003. № 5(29). С. 96-108.
- 87.Регламент Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України від 27.07.2017. Дата оновлення: 18.02.2025. *Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України*. URL:

https://macom.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_UMAC_ua_2025.pdf

(дата звернення: 03.04.2025).

88. Регламент Палати з вирішення спорів Української асоціації футболу 2024 р. Зі змінами, внесеними згідно з рішенням Виконавчого комітету УАФ від 21 січня 2025 р. 38 с. / Українська асоціація футболу. URL: <https://uaf.ua/files/Регламент-Палати-з-вирішення-спорів-УАФ-зі-змінами-від-21-01-2025-року.pdf> (дата звернення: 03.03.2025).
89. Рішення по справі МАК № 11/2009 за позовом відкритого акціонерного товариства (Україна) до панамської компанії про стягнення 87 365,99 дол. США, включаючи 78 998 дол. США заборгованості та 8 367, 99 дол. США штрафних санкцій / Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Січень, 2011 р.
90. Рішення по справі МАК № 4/2010 за позовом відкритого акціонерного товариства (Україна) до приватного підприємства (Україна) про відшкодування 252 641,87 гривень за перевезення вантажу відповідача і, крім того, про відшкодування витрат з виплати арбітражного збору / Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Грудень, 2010 р.
91. Рішення по справі МАК № 8/2009 за позовом державної компанії (Україна) до компанії (Британські Віргінські Острови) про відшкодування 60 263,68 дол. США заборгованості / Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Лютий, 2010 р.
92. Савченко Л. О. Підстави та механізми оскарження арбітражних рішень. Одеса: Фенікс, 2022. 150 с.
93. Сборник решений Морской арбитражной комиссии при Всесоюзной торговой палате за 1932 и 1933 г. / Всесоюзная торговая палата. Москва; Ленинград: Внешторгиздат, 1934. 161 с.
94. Селівон М. Ф. МКАС при ТПП України: 25 років ефективної діяльності відповідно до світових стандартів // Міжнародний комерційний арбітраж: виклики сучасності: збірник статей та доповідей. До 25-річчя діяльності

- МКАС при ТПП України та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Київ: МКАС при ТПП України, 2017. С. 7-23.
- 95.Семаніва Ю. В. Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України як суб'єкт адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2012. 20 с.
- 96.Сергієнко Н. А., Гапонов О. О. Інвестиційний арбітраж: міжнародні стандарти та практика захисту прав інвесторів в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 9(37). С. 102-112.
- 97.Сидоренко О. В. Міжнародний комерційний арбітраж і міжнародне право. Львів: Астролябія, 2023. 210 с.
- 98.Слипачук Т. В. Арбитрабельность международных коммерческих споров в Украине. *Вестник международного коммерческого арбитража*. 2010. № 1. С. 133-142.
- 99.Сліпачук Т. Арбітраж. Перезавантаження. *Юридична газета*. 2010. № 38. С. 12.
100. Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР за 1932 г. № 50-84 / Упр. делами Совета Народ. Комиссаров СССР и СТО. Москва: Сов. законодательство, 1932. 354 с.
101. Спиридонова К. Арбітрабельність спорів: питання теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 156-164.
102. Спортивний арбітраж. *Українська Арбітражна Асоціація*. URL: <http://www.arbitration.kiev.ua/uk-UA/Galuzevi-arbitrazhi/Sportyvnyj-arbitrazh.aspx?ID=492> (дата звернення: 10.03.2025).
103. Сталев Ж. Българско гражданско-процесуално право. София: Наука и изкуство, 1970. 783 с.
104. Стеценко О. Арбитражные правила ICC и ЮНСИТРАЛ. *Юридична практика*. 13 квітня 2010 р. № 15(642). URL: <https://pravo.ua/articles/arbitrazhnye-pravila-icc-i-junsitral/> (дата звернення: 06.03.2025).

105. Суббот А.І., Бісюк О.С. Арбітражна угода в світлі договірної теорії правової природи арбітражу: *pro et contra*. *Академічні візії*. 2025. Вип. 39. С. 1-7. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1976/1859> (дата звернення: 03.03.2025).
106. Суббот А.І., Бісюк О.С. Специфіка морського арбітражу: теоретико-правові засади функціонування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. Вип. 43. С. 411-417.
107. Сукачов Є., Доля І. Гарантійний лист Клуба взаємного страхування: перспективи використання в Україні. *Колегія юристів з морського права України*. 17 червня 2020 р. URL: <https://www.umba.org.ua/newsroom/articles/article11.htm> (дата звернення: 14.02.2025).
108. Сухожа Й., Марйак Д. Открытые вопросы арбитражного разбирательства в коммерческих делах Словацкой Республики // Материалы первых Международных арбитражных чтений памяти академика Побирченко И. Г.: сборник докладов (г. Киев, 15 ноября 2013 г.). Киев: МКАС при ТПП Украины, 2014. С. 156-164.
109. Фединяк Л. Арбітражна угода: норми римського права та сучасність. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2003. Вип. 17. С. 89-91.
110. Хозяйственное право / под ред. Мамутова В. К. Киев: Юринком Интер, 2002. 912 с.
111. Хоперія А. До питання правової природи інституту визнання та надання дозволу на виконання арбітражних рішень. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. Vol. 4, No. 5(33). P. 177-182.
112. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.04.2025).

113. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.04.2025).
114. Цират Г. А. Международный коммерческий арбитраж как способ разрешения внешнеторговых споров. *Энергетическая политика Украины*. 2002. № 9. С. 88-95.
115. Цирфа К. А. Арбітрабельність спорів у міжнародному комерційному арбітражі // Перспективи розвитку сучасної науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-30 квітня 2025 р.). Львів: Львівський науковий форум, 2025. С. 228-229.
116. Цирфа К. А. Арбітражна угода: правова природа та особливості // Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 118-121.
117. Цирфа К. А. Міжнародний комерційний арбітраж: важливість вивчення міжнародно-договірної уніфікації. *Сучасні проблеми формування демократичних цінностей у світовому просторі*. 2025. Вип. 33: в 2 т.: збірник матеріалів XXX Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку сучасної науки багатoproфільного університету в контексті інтеграції в міжнародний освітній простір» (м. Київ, 27-28 березня 2025 р.) / Київський міжнародний університет. Київ: КиМУ, 2025. Т. 1. С. 173-177.
118. Цирфа К. А. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретичні засади й практичні передумови розгляду спорів. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць*: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (м. Івано-

- Франківськ, 2 травня 2025 р.) / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «UKRLOGOS Group», 2025. С. 157-159.
119. Цирфа К. А. Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України: роль у вирішенні міжнародних комерційних спорів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5(45). С. 1812-1821.
 120. Цирфа К. А. Правова природа арбітражної угоди як інституту міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 6. С. 5-8.
 121. Цирфа К. А. Правовий статус та організація діяльності морських арбітражних інституцій (на прикладі Великої Британії). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 12(70). С. 119-125.
 122. Цирфа К. А. Судовий контроль за діяльністю міжнародного комерційного арбітражу в Україні // Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна; м. Переворськ, Польща, 13-14 грудня 2022 р.). Вип. 46. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. С. 53-56.
 123. Цирфа К. А., Спектор О. М. Перехресний допит у міжнародному комерційному арбітражі: роль та значення // Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25-26 листопада 2022 р.). Київ – Запоріжжя: Інститут інноваційної освіти, 2022. С. 92-95.
 124. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж. Київ: Істина, 2002. 304 с.
 125. Цірат К. Г. *Lex mercatoria* в якості обраного права у міжнародних комерційних договорах: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 68-71. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/21.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
 126. Черняк Ю. В. Деякі аспекти взаємодії державних судів загальної юрисдикції та міжнародного комерційного арбітражу як форм захисту

- цивільних прав. *Наукові записки. Серія «Юридичні науки»*. 2003. Т. 21. С. 27-30.
127. Шемелин Д. Эксперты в международном арбитраже. О роли, процессе назначения и новеллах института экспертиз в международных судебных производствах. *Юридична практика*. 2010. № 27. С. 14.
 128. Шишкін В. Диспозитивність – принцип судочинства. *Право України*. 1999. № 6. С. 11-19.
 129. Юньлань Ж. О коммерческой арбитражной функции современной китайской торговой палаты. *Третейский суд*. 1995. № 4. С. 119-126.
 130. Allsop J. J. International Maritime Arbitration: Legal and Policy Issues (FCA). *Federal Judicial Scholarship*. 2007. No. 7. URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/FedJSchol/2007/7.html> (дата звернення: 06.03.2025).
 131. Ambrose C., Maxwell K., Collett M. London Maritime Arbitration. 4th edition. London: Informa Law from Routledge, 2018. 796 p.
 132. Annan K. The 1958 New York Convention as a Model for Subsequent Legislative Texts on Arbitration. *Arbitration International: Journal of the London Court of International Arbitration*. 1999. No. 3. P. 319-321.
 133. Annulment of Arbitral Awards Under the UNCITRAL Model Law. *Aceris Law*. 26 August 2023. URL: [HTTPS://WWW.ACERISLAW.COM/ANNULMENT-OF-ARBITRAL-AWARDS-UNDER-THE-UNCITRAL-MODEL-LAW/](https://www.acerislaw.com/annulment-of-arbitral-awards-under-the-uncitral-model-law/) (дата звернення: 08.01.2025).
 134. Arbitration Knowhow Article: Maritime Arbitration. *James Clanchy. COMMERCIAL ARBITRATOR*. URL: <https://www.jamesclanchy.com/knowhow/maritime-arbitration> (дата звернення: 10.03.2025).
 135. Arbitration Rules of The United Nations Economic Commission for Europe of 20 January 1966 / United Nations Economic Commission for Europe. URL: <https://jusmundi.com/en/document/pdf/rule/en-unece-united-nations-economic->

[commission-for-europe-arbitration-rules-1966-unece-arbitration-rules-1966](#)

(дата звернення: 03.01.2025).

136. Arsal F. R. The Role of International Arbitration Institutions in Resolving Business Disputes between Countries. *Indonesian Journal of Law and Justice*. 2024. Vol. 1, No. 4. P. 1-11.
137. Bartkus J. The Admissibility of Evidence in International Commercial Arbitration: Doctoral Dissertation: Social Sciences, Law (S001). Vilnius, 2023. 390 p.
138. Berger K. P. Drafting History and Principal Features of the New German Arbitration Law. *Das neue deutsche Schiedsverfahrensrecht*. 1998. No. 21. S. 39-52.
139. Berger K. P. Party Autonomy in International Economic Arbitration: A Reappraisal. *The American Review of International Arbitration*. 1993. Vol. 4, No. 1. P. 1-29.
140. Berger K. P. Re-examining the Arbitration Agreement: Applicable Law – Consensus or Confusion? // ICCA Congress Series No. 13: International Arbitration 2006: Back to Basics? / ed. by A. J. Van den Berg. New York: Kluwer Law International, 2006. P. 301-334.
141. Blackaby N., Partasides C., Redfern A., Hunter M. Redfern and Hunter on International Arbitration. 5th ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. 849 p.
142. Blackaby N., Partasides C., Redfern A., Hunter M. Redfern and Hunter on International Arbitration. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. 928 p.
143. Böckstiegel K.-H. The Role of Party Autonomy in International Arbitration. *Dispute Resolution Journal*. 1997. Vol. 52, No. 3. P. 1-7.
144. Born G. B. International Commercial Arbitration. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2014. 4260 p.
145. Born G. Global Trends in International Arbitration. *WilmerHale*. 1 June 2007. URL: <https://www.wilmerhale.com/>

/media/files/wilmerhale_shared_content/files/editorial/publication/globaltrends_internationalarbitration.pdf (дата звернення: 13.03.2025).

146. Born G. *International Arbitration and Forum Selection Agreements: Planning, Drafting and Enforcing*. The Hague; Boston: Kluwer Law International, 1999. 326 p.
147. Born G. *International Commercial Arbitration in the United States*. The Hague; London; New York: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1994. 425 p.
148. Born G., Kalelioglu C. Choice-of-Law Agreements in International Contracts. *Georgia Journal of International and Comparative Law*. Vol. 50, No. 44. P. 44-118.
149. Brown C. States as Participants in International Arbitration. *Cambridge Compendium of International Commercial and Investment Arbitration* / ed. by S. Kröll, A. K. Bjorklund, F. Ferrari. New York: Cambridge University Press, 2023. P. 424-438.
150. Caivano R. J. *Arbitraje*. 2nd ed. Buenos Aires: AD-HOC S.R.L., 2000. 490 p.
151. Caivano R. The Arbitration Agreement. *Dispute Settlement: International Commercial Arbitration* / United Nations Conference on Trade and Development. New York; Geneva: United Nations, 2005. 66 p.
152. Chand S. The Impact of Arbitration on Maritime Disputes. *Maritime Law Review*. 2020. Issue 25. P. 45-67.
153. Charter Granted the Tenth Year of King William III to the East India Company of England, in the Year 1698. London: Gale Ecco, Print Editions, 2010. 56 p.
154. Cheevers A., Vargiu P., Cole T. Strange Bedfellows: Remarks on the Compatibility of Commercial Arbitration Principles with Maritime Arbitration. *Transnational Dispute Management*. 2021. Vol. 18, Issue 1. P. 1-22.
155. Childs T. Egypt, Syria and Saudi Arabia Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Egypt, Syria and Saudi Arabia. *Arbitration News: Newsletter of the International Bar Association Legal Practice Division*. 2010. Vol. 15, No. 2. P. 71-73.

156. Chung K. Emergency Arbitrator Procedure in Investment Treaty Disputes: To Be or Not To Be. *Journal of World Investment & Trade*. 2019. No. 20. P. 98-145.
157. Código de Derecho Internacional Privado (Código de Bustamante) de 20 de Febrero de 1928 / International Portal of the University of Alicante on Intellectual Property & Information Society. 48 p. URL: [https://www.uaipit.com/uploads/legislacion/files/0000005289_Codigo_de %20Bustamante 1928 02 20.pdf](https://www.uaipit.com/uploads/legislacion/files/0000005289_Codigo_de_%20Bustamante_1928_02_20.pdf) (дата звернення: 10.03.2025).
158. Comşa P. At a Crossroads: The Case of ‘Pathological Arbitration Clauses’ which Determine a Jurisdictional Fight. *Lex ET Scientia International Journal*. 2018, Vol. 25, No. 2. P. 47-55.
159. Contracting States / New York Convention. URL: <https://www.newyorkconvention.org/contracting-states> (дата звернення: 11.03.2025).
160. Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards of 26 September 1927. *TRANS-LEX.ORG. LAW RESEARCH*. URL: https://www.trans-lex.org/511400/_/convention-on-the-execution-of-foreign-arbitral-awards-signed-at-geneva-on-the-twenty-sixth-day-of-september-nineteen-hundred-and-twenty-seven/ (дата звернення: 08.01.2025).
161. Cornu G., Foyer J. *Procédure civile*. Paris: Presses universitaires de France, 1958. 598 p.
162. Cortazzo R. J. Development and Trends of the Lex Maritime from International Arbitration Jurisprudence. *Journal of Maritime Law and Commerce*. 2012. Vol. 43, Issue 2. P. 255-277.
163. Cremades B. M. State Participation in International Arbitration. *Cremades y Asociados*. P. 1-27. URL: <https://www.cremades.com/wp-content/uploads/2023/12/state-participation-in-international-arbitration.pdf> (дата звернення: 11.01.2025).

164. Dautaj Y. Fragmentation and Judicialization of International Commercial Arbitration: Expedited Arbitration and the “Arbitral Trial”. *Arbitration Law Review*. 2021. Vol. 13, No. 1. P. 4-25.
165. David R. Arbitration in International Trade. New York: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985. 180 p.
166. David R. L’arbitrage dans le commerce international (Collection Etudes juridiques comparatives) (French Edition). Paris: Economica, 1982. 613 p.
167. Dawood A. Arbitration in Maritime Disputes. *Journal of Shipping and Ocean Engineering*. 2016. No. 6. P. 206-211.
168. Deskoski T., Dokovski V. NOTES ON ARBITRABILITY – Focus on Objective Arbitrability. *Iustinianus Primus Law Review*. 2018. Vol. 9, No. 1. P. 1-12. URL: <https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/9450/1/Deskoski%2C%20Dokovski%2C%20Notes%20on%20arbitrability.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).
169. Dezalay Y., Garth B. Merchants of Law as Moral Entrepreneurs: Constructing International Justice from the Competition for Transnational Business Disputes. *Law and Society Review*. 1995. Vol. 29. P. 27-64.
170. Drličková K. Arbitrability and Public Interest in International Commercial Arbitration. *International and Comparative Law Review*. 2017. No. 17. P. 55-71.
171. Dymond T., Hughes G., Sim C., Wu T. Gar Know How Challenging and Enforcing Arbitration Awards. Hong Kong: Debevoise & Plimpton, 2024. 19 p. URL: <https://www.debevoise.com/-/media/files/insights/publications/2024/06/gar-challenging-and-enforcing-arbitration-awards.pdf> (дата звернення: 06.01.2025).
172. Edwards H. T. Advantages of Arbitration over Litigation: Reflections of a Judge. *Arbitration 1982: Conduct of the Hearing: Proceedings of the 35th Annual Meeting of the National Academy of Arbitrators*. Washington, D.C.: BNA, 1983. P. 16-29.

173. El Khadrawi M. S. M. The Regime of Emergency Arbitration in Maritime and Commercial Dispute Resolution: Dissertation submitted to the World Maritime University in partial fulfillment of the requirements for the award of the degree of Master of Science in Maritime Affairs (Maritime Law and Policy). Malmö, 2017. 64 p.
174. European Convention on International Commercial Arbitration of 21 April 1961 / United Nations. *Treaty Series*. 1965. Vol. 484. P. 364-379.
175. Falusi F. S., Owoeye J. D., Olabamiji A. A. Traditional Arbitration Institutions and Conflict Resolution Approaches in Nigeria: The Efficiency and Rhetorical Fallacy. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies: Arts, Humanities and Social Sciences*. 2023. Vol. 4, No. 5. P. 1-11.
176. Fouchard M. Ph. L'autonomie de l'arbitrage commercial international. *Revue de l'arbitrage*. 1965. No. 1. P. 99-110.
177. Gaillard E. Aspects philosophiques du droit de l'arbitrage international. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. 432 p.
178. Ganiyeva S. Международный коммерческий арбитраж: вчера и сегодня. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego*. 2017. No. 95 C. 122-136.
179. Goldman B. Les Conflits de Lois Dans L'arbitrage International de Droit Privé. *Recueil des Cours*. 1963. Vol. 109. P. 347-485.
180. Goldman B. La Nouvelle Réglementation Française de L'arbitrage International. *The Art of Arbitration: Essays on International Arbitration: Liber Amicorum Pieter Sanders (12 September 1912 – 1982) / J. G. Schultz, A. J. Van den Berg (eds.)*. Deventer, The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publisgers, 1982. P. 153-174.
181. Hanotiau B. The Law Applicable to Arbitrability. *Singapore Academy of Law Journal*. 2014. Vol. 26. P. 874-885.
182. Harder F. Das Schiedsverfahren im Erbrecht: Die Besonderheiten der Zulässigkeit und der Durchführung eines privaten Schiedsverfahrens bei der Erbauseinandersetzung aufgrund letztwilliger Schiedsklausel oder Schiedsvereinbarung. Berlin: Duncker & Humblot, 2007. 190 s.

183. Harris B., Summerskill M., Cockerill S. London Maritime Arbitration. *Arbitration International*. 1993. Vol. 9, No. 3. P. 275-288.
184. Henderson A. Enforcement of Arbitral Awards in Indochina – Law, Practice, and Alternatives. *Journal of International Arbitration*. 2009. Vol. 26, Issue 6. P. 841-857.
185. Hill C. J. S. Maritime Law. 5th ed. London: Informa Pub, 1998. 595 p.
186. Hobér K. International Commercial Arbitration in Sweden. Stockholm: Oxford University Press, 2011. 512 p.
187. Honcharenko O. M., Bakalinska O. O., Belianevych O. A., Bevz S. I., Chernenko O. A. International Commercial Arbitration as a Modern Self-Regulation Tool in Hybrid War. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2022. No. 3. P. 123-138.
188. Horton D. Maritime Arbitration: The Dispute Resolution Cornerstone of the Global Shipping Sector. *ciarb*. 12 October 2023. URL: <https://www.ciarb.org/news-listing/maritime-arbitration-the-dispute-resolution-cornerstone-of-the-global-shipping-sector/> (дата звернення: 10.03.2025).
189. Inter-American Convention on International Commercial Arbitration of 30 January 1975 / United Nations. *Treaty Series*. 1986. Vol. 1438, No. 24384. P. 248-262.
190. International Arbitration and International Commercial Law: Synergy Convergence and Evolution / ed. by S. Kröll, L. A. Mistelis, P. Perales Viscasillas, V. Rogers. London: Kluwer Law International, 2011. 880 p.
191. Kirry A. Arbitrability: Current Trends in Europe. *International Arbitration Law Review*. 1996. Vol. 12, Issue 4. P. 48-62.
192. Klein F.-É. Considérations sur l'arbitrage en droit international privé: précédées d'une étude de législation, de doctrine et de jurisprudence comparées en la matière. Bale: Éditions Helbing & Lichtenhahn, 1955. 320 p.
193. Kupelyants H. Conflict of Laws Before International Arbitral Tribunals. *British Yearbook of International Law*. 2024. Vol. 00, No. 0. P. 1-34.

194. Lachmann J. P. Handbuch für die Schiedsgerichtspraxis. Köln: Dr. Otto Schmidt (Verlag), 2007. 1296 s.
195. Lachmann J.-P. Handbuch für die Schiedsgerichtspraxis. Köln: Dr. Otto Schmidt, 2008. 1296 s.
196. Lando O. The Lex Mercatoria in International Commercial Arbitration. *International and Comparative Law Quarterly*. 1985. No. 34. P. 747-768.
197. Larsen C. International Commercial Arbitration. London: London Academic Publishing, 2011. 466 p.
198. Lew J. D. M., Mistelis L. A., Kröll S. M. Comparative International Commercial Arbitration. The Hague: Kluwer Law International, 2003. 953 p.
199. Lionnet K. K., Lionett A. A. Handbuch der internationalen und nationalen Schiedsgerichtsbarkeit: Systematische Darstellung der privaten Handelsschiedsgerichtsbarkeit für die Praxis der Parteien. Nürnberg: Boorberg, R., 2004. 896 s.
200. Lynch K. The Forces of Economic Globalization: Challenges to the Regime of International Commercial Arbitration. The Hague: Kluwer Law International, 2003. 466 p.
201. Malinovska I., Yarkina N., Filiuk O. "Public Order" as Grounds for Refusal in the Recognition and Enforcement of a Decision in International Commercial Arbitration: Ukrainian Realities and International Experience. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5, No. 1. P. 154-164.
202. Markert L., Raesa R. Emergency Arbitration in Investment and Construction Disputes: An Uneasy Fit? *Journal of International Arbitration*. 2020. Vol. 37, No. 1. P. 131-142.
203. Marrella F. Unity and Diversity in International Arbitration: The Case of Maritime Arbitration. *American University International Law Review*. 2005. Vol. 20, No. 5. P. 1055-1100.
204. Mayer P. The Trend towards Delocalisation in the Last 100 Years // The Internationalisation of International Arbitration: The LCIA Centenary

- Conference / ed. by M. Hunter, A. Marriott, V. Veeder. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1995. P. 37-46.
205. Melekou E. The P&I Letters of Undertaking as a Modern Form of Security for the Release of Arrested Ships: Dissertation submitted to the Queen Mary University of London. London, 2016. 65 p.
206. Michaels R. Recognition and Enforcement of Foreign Judgment. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* / Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law. Heidelberg: Oxford University Press, 2009. P. 1-13. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2699&context=faculty_scholarship (дата звернення: 10.03.2025).
207. Minoli E. Arbitrage commercia: essais in memoriam Eugenio Minoli. Torino: Unione tipografico-editrice torinese, 1974. 539 p.
208. Mistelis L. A. Arbitrability – International and Corporative Perspectives. Is Arbitrability a National or an International Law Issue? // Arbitrability: International & Corporative Perspectives / ed. by L. A. Mistelis, S. L. Brekoulakis. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International B. V., 2009. 375 p.
209. Montretit E. The Era of Specialised Arbitration: Part Two: Energy, Construction, Aviation, Maritime. *Thompson Reuters: Practical Law Arbitration Blog*. 21 May 2020. URL: <http://arbitrationblog.practicallaw.com/the-era-of-specialised-arbitration-part-two-energy-construction-aviation-maritime/> (дата звернення: 14.01.2025).
210. Moses M. L. The Principles and Practice of International Commercial Arbitration. Chicago: Loyola University, 2008. 480 p.
211. Myers D. P. Arbitration Treaties between Countries / United States. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. *World Peace Foundation Pamphlet Series*. 1912. Vol. 1910-16, No. 2. P. 3-24.
212. Myers D. P. Why the Arbitration Treaties Should Stand. The Objections of the Majority of the Senate Committee on Foreign Relations Answered Point by

- Point / United States. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. *World Peace Foundation Pamphlet Series*. 1911. Vol. 1910-12, No. 1. P. 3-14.
213. Nektarios M., Xenos P., Nektarios G., Poulakis K., Chouzouris M. Efficiency Analysis of Lloyd's Syndicates: A Comparison of DEA and SFA Approaches. *SPOUDAI – Journal of Economics and Business*. 2015. Vol. 65, Issue ½. P. 27-46.
214. Ojiako U. The Finality Principle in Arbitration: A Theoretical Exploration. *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*. 2022. Vol. 15, Issue 1. URL: <https://ascelibrary.org/doi/10.1061/%28ASCE%29LA.1943-4170.0000573> (дата звернення: 03.04.2025).
215. Önay I. Interpretation of the Scope of International Commercial Arbitration Agreements: A Comparison of Swiss and Turkish Case Law. *European Business Organization Law Review*. 2024. Vol. 25, No. 4. P. 843-870.
216. Paulsson J. Enforcing Arbitral Awards notwithstanding Local Standard Annulments. *Asia Pacific Law Review*. 1998. Vol. 6, Issue 1. P. 1-28.
217. Pillet A. *Traité pratique de droit international privé*. Paris: Librairie Sirey, 1924. Vol. 1. 792 p.
218. Protocol on Arbitration Clauses, opened at Geneva on 24 September 1923 / League of Nations. *Treaty Series*. 1924. Vol. 27, No. 1-3. P. 157-166.
219. Puljko V. Quasi-Arbitration with Reference to Fidic Rules. *Pravni vjesnik: Časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku*. 2016. Vol. 32, No. 2. P. 75-84.
220. Racine J-B. Réflexions sur l'autonomie de l'arbitrage commercial international. *Revue de l'arbitrage*. 2005. Vol. 2. P. 305-360.
221. Redfern A., Hunter M. *International Commercial Arbitration*. New York: Oxford University Press, 1991. 186 p.
222. Refund of Arbitration Fee due to Case Withdrawal / China International Economic and Trade Arbitration Commission. 1 January 2012. URL: <https://www.cietac.org/en/articles/25130> (дата звернення: 03.01.2025).

223. Riccomagno M. Maritime Arbitration. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*. 2004. Vol. 70, Issue 4. P. 267-273.
224. Rubellin-Devichi J. L'arbitrage: nature juridique, droit interne et droit international privé. Paris: Libraririe générale de droit et de jurisprudence, 1965. 412 p.
225. Rules for International Commercial Arbitration and Standards for Conciliation of the United Nations Economic Commission for Asia and the Far East of 1 January 1973 / United Nations Economic Commission for Asia and the Far East. Register of Texts of Conventions and other Instruments Concerning International Trade Law. New York: United Nations, 1973. Vol. II. P. 95-99.
226. Rutledge P. B. Arbitration and the Constitution. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 208 p.
227. Sachs K. Experts: Neutrals or Advocates. *José Miguel Júdice: Independent Arbitrator*. 19 p. URL: https://www.josemigueljudice-arbitration.com/xms/files/02_TEXTOS_ARBITRAGEM/01_Doutrina_Scholars_Texts/evidence/experts_icca_2010_sachs.pdf (дата звернення: 18.01.2025).
228. Sanders P. Comparative Arbitration Practice and Public Policy in Arbitration. Geneva: Springer, 1985. 398 p.
229. Sauser-Hall G. L'arbitrage en droit international privé. *Annuaire de l'Institut de droit international*. 1952. Vol. 44, No. 1. P. 469-613.
230. Sauzer E., Yu H.-L. From Arbitrator's Immunity to the Fifth Theory of International Commercial Arbitration. *International Arbitration Law Review*. 2000. Vol. 3, No. 3. P. 114-121.
231. Schack H. Internationales Zivilverfahrensrecht: mit internationalem Insolvenzrecht und Schiedsverfahrensrecht (Großes Lehrbuch). 8 Auflage. München: C. H. Beck, 2021. 680 s.

232. Schiau I. An Arbitration Dilemma: Party-Appointed Experts vs. Tribunal-Appointed Experts. A Comparative Study. *Juridical Tribune*. 2022. Vol. 12, Issue 3. P. 329-345.
233. Schimski Y. Arbitration of Marine Salvage Claims at Lloyd's. *Arbitration Journal*. 1989. No. 12. P. 94-102.
234. Schinazi M. The Three Ages of Commercial Arbitration. *The Arbitration Clause Saga in French Law and the Emergence of a Special Regime for International Commercial Arbitration*. New York: Cambridge University Press, 2021. P. 67-86.
235. Schlaepfer A. V., Petti A. M. Institutional versus Ad Hoc Arbitration. *International Arbitration in Switzerland: A Handbook for Practitioners*. 2nd ed. / ed by E. Geisinger, N. Voser. The Hague: Kluwer Law International, 2013. P. 13-24.
236. Schmidt-Ahrendts N. Expert Teaming – Bridging the Divide between Party-Appointed and Tribunal-Appointed Experts. *Wellington Law Review*. 2012. Issue 34. P. 653-659.
237. Schmitthoff C. M. The Sources of the Law of International Trade. London: Frederick A. Praeger, 1964. 292 p.
238. Schroeter U. G. Ad Hoc or Institutional Arbitration – A Clear-Cut Distinction? A Closer Look at Borderline Cases. *Contemporary Asia Arbitration Journal*. 2017. No. 141. P. 141-199.
239. Sergiienko N., Suslin S., Makarenko V., Pyrohovska V., Tymoshenko M. Legal regulation of the automation of judicial enforcement proceedings: International experience. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, No. 78. P. 166-177.
240. Sergiienko N., Suslin S., Pyrohovska V., Serha V., Kotovych I. Automated system of court enforcement proceedings as element of information provision for compulsory enforcement of decisions. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, No. 77. P. 534-548.

241. Shany Y. *Regulating Jurisdictional Relations Between National and International Courts*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 256 p.
242. Smahi N. Applying “Foreign” Mandatory Laws in International Arbitration Despite the Parties’ Choice of Law: A Necessary Evil? *ASA Bulletin*. 2021. Vol. 39, Issue 3. P. 570-591.
243. Sotomonte D. The UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods & International Commercial Arbitration. *Mercatoria*. 2002. Vol. 1, Número 2. 12 p. URL: <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fdialnet.unirioja.es%2Fdescarga%2Farticulo%2F5140079.pdf&psig=AOvVaw0KSWPB3xsTm43JEmBPme29&ust=1749912488050000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAYQrpoMahcKEwjLibGZ0u6NAXUAAAAAHQAAAAAQBw> (дата звернення: 14.03.2025).
244. Spiegelberger W. R. *Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Russia*. New York: JurisNet, LLC, 2014. 340 p.
245. Stebbings C. *Legal Foundations of Tribunals in Nineteenth Century England*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 344 p.
246. Suh J. H. Interpretation of pathological clauses: a cautionary tale? *Thompson Reuters: Practical Law Arbitration Blog*. 31 January 2019. URL: <http://arbitrationblog.practicallaw.com/interpretation-of-pathological-clauses-a-cautionary-tale/> (дата звернення: 11.01.2025).
247. Tetley W. *Marine Cargo Claims*. 4th ed. Cowansville: Les Éditions Yvon Blais Inc., 2008. 3231 p.
248. The Arbitration Act of 17 June 1996 / The Nationwide Academy for Dispute Resolution (UK). URL: <http://www.nadr.co.uk/articles/published/arbitration/ArbitrationAct1996.pdf> (дата звернення: 02.04.2025).
249. The Hong Kong Arbitration Ordinance of 1 June 2011. *Hong Kong e-Legislation*. URL: <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap609> (дата звернення: 13.02.2025).

250. The UNCITRAL Arbitration Rules of 15 December 1976 (as revised in 2010) / United Nations Commission on International Trade Law. New York: United Nations, 2011. 30 p. URL: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules-revised-2010-e.pdf> (дата звернення: 03.01.2025).
251. The UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration of 11 December 1985, with amendments as adopted in 2006 / United Nations Commission on International Trade Law. Vienna: United Nations, 2008. 40 p. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf (дата звернення: 03.04.2025).
252. Timár K. The Legal Relationship between the Parties and the Arbitral Institution. *ELTE Law Journal*. 2013. No. 1. P. 103-122.
253. Tratado de Derecho Procesal de 1889. *Republica Oriental del Uruguay: Poder Legislativo*. URL: <https://web.archive.org/web/20100427213954/http://www.parlamento.gub.uy/htmlstat/pl/tratados/trat02207-4.htm> (дата звернення: 10.03.2025).
254. Tweeddale K. A Practical Approach to Arbitration Law. London: Blakstone Press Limited, 1999. 346 p.
255. Umeh O. The Emergence of Emergency Arbitration in International Arbitration. SSRN. 25 July 2023. P. 1-10. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4512857 (дата звернення: 11.01.2025).
256. United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea of 31 March 1978, which entered into force on 1 November 1992 (the 'Hamburg Rules') / United Nations; United Nations Commission on International Trade Law. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/hamburg_rules_e.pdf (дата звернення: 06.03.2025).
257. United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 / United Nations. URL:

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf

(дата звернення: 02.03.2025).

258. Van Gelder M. Maritime Arbitration: Quo Vadis? Have Delays and Costs Caused Us to Lose the Way? *Journal of International Arbitration*. 1995. Vol. 12, Issue 1. P. 79-86.
259. Vasiljević M. Pedeset godina Spoljnotrgovinske arbitraže pri Privrednoj komori Jugoslavije u Beogradu // Међunarodna privredna arbitraža – stanje i perspektive: zbornik referata. Beograd: Spoljnotrgovinska arbitraža pri Privrednoj komori Jugoslavije, 1997. P. 3-13.
260. Voronov K. M. Peculiarities of Expedited Arbitration Procedures in Different Jurisdictions. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 38. P. 102-107.
261. Weigand F.-B. Practitioner's Handbook on International Commercial Arbitration. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, 1848 p.
262. Williamson H. R. International Maritime Arbitration: Dispute Settlement without Recourse to the Courts. *Ocean Yearbook*. 1988. Vol. 7, Issue 1. P. 94-114.
263. Zeiler G., Siwy A. The European Convention on International Commercial Arbitration: A Commentary. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law International, 2019. 242 p.

**КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Україна, м. Київ-03180,
вул. Львівська, 49
Tel.: 594-03-04
(063) 594-03-04
(097) 594-03-04

<http://www.kymu.edu.ua>
e-mail: info@kymu.edu.ua

**KYIV INTERNATIONAL
UNIVERSITY**

49, Lvivska str.
03180-Kyiv; Ukraine
Tel.: 594-03-04
(063) 594-03-04
(097) 594-03-04

<http://www.kymu.edu.ua>
e-mail: info@kymu.edu.ua

29.04.25 № 269

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчально-виховної роботи

ПЗВО «Київський міжнародний університет»

Тетяна ДАНЧЕНКО

2025 року

АКТ

про впровадження в освітній процес

ПЗВО «Київський міжнародний університет»

результатів дисертаційного дослідження

Цирфи Костянтина Анатолійовича на тему: «Правові засади
формування та функціонування Морської арбітражної комісії
при Торгово-промисловій палаті України»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

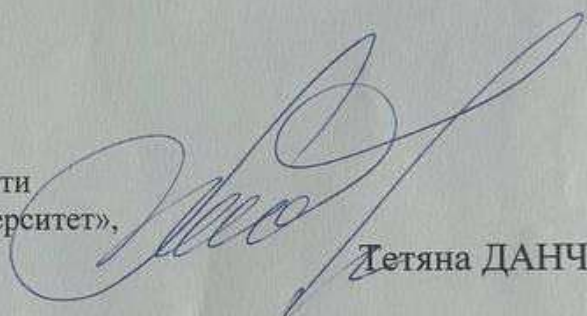
Комісія у складі: голови – проректора з навчально-виховної роботи, кандидата юридичних наук, професора Тетяни Володимирівни Данченко; членів комісії – проректора з науково-педагогічної діяльності доктора педагогічних наук, професора Світлани Миколаївни Мартиненко, завідувача кафедри публічного та європейського права, доктора юридичних наук, професора Анатолія Івановича Суббота, керівника навчально-методичного відділу ПЗВО «Київський міжнародний університет», кандидата економічних наук, доцента Олени Михайлівни Антонової склали цей акт про те, що здобувач третього (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти ПЗВО «Київський міжнародний університет» Цирфа Костянтин Анатолійович підготував дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему «Правові засади формування та функціонування Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України», результати якого було імplementовано в освітній процес, зокрема під час проведення лекційних і семінарських занять із навчальних дисциплін

«Цивільне процесуальне право», «Господарське право», «Міжнародне економічне право», «Міжнародне приватне право», зокрема: до навчально-методичного забезпечення тематичних розділів курсу, що охоплюють питання розвитку й функціонування міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення комерційних спорів.

Висновки та рекомендації, що містяться у зазначеному дисертаційному дослідженні, обговорювалися на: засіданнях наукового гуртка «Актуальні проблеми державотворення»; круглих столах і науково-практичних семінарах Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права за участю здобувачів; науково-практичних конференціях молодих учених, аспірантів і студентів, зокрема: XXX Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки багатoproфільного університету в контексті інтеграції в міжнародний освітній простір» (27-28 березня 2025 р.).

Голова комісії:

проректор з навчально-виховної роботи
ПЗВО «Київський міжнародний університет»,
кандидат юридичних наук, професор

Тетяна ДАНЧЕНКО

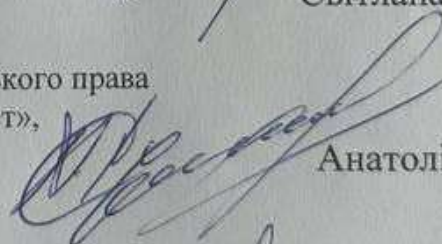
Члени комісії:

проректор з науково-педагогічної діяльності,
доктор педагогічних наук, професор

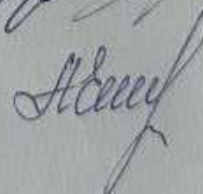
Світлана МАРТИНЕНКО

завідувач кафедри публічного та європейського права
ПЗВО «Київський міжнародний університет»,
доктор юридичних наук, професор

Анатолій СУББОТ

керівник навчально-методичного відділу
ПЗВО «Київський міжнародний університет»,
кандидат економічних наук, доцент

Олена АНТОНОВА

22.04.2025 № 048-095/1

на _____ від _____

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» Цирфи Костянтина Анатолійовича
на тему: «Правові засади формування та функціонування Морської
арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України»
в освітній процес та науково-дослідну роботу
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

Висновки та результати, отримані автором у результаті написання даної дисертаційної роботи, є комплексними й завершеними, містять відповідну наукову новизну. Тому вони можуть бути відображені у навчально-методичних матеріалах з навчальних дисциплін: «Міжнародний комерційний арбітраж», «Міжнародний цивільний процес» (для здобувачів вищої освіти другого рівня), «Порівняльне цивільне право», «Міжнародне приватне право», «Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності» (для здобувачів вищої освіти першого рівня), де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Цирфа К. А. Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України: роль у вирішенні міжнародних комерційних спорів. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 1812-1821. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5\(45\)-1812-1821](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1812-1821)
2. Цирфа К. А. Правова природа арбітражної угоди як інституту міжнародного комерційного арбітражу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2023. Вип. 6. С. 5-8. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-6-1>

3. Цирфа К. А. Правовий статус та організація діяльності морських арбітражних інституцій (на прикладі Великої Британії). Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки». 2023. № 12(70). С. 119-125. DOI <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-12-9515>

Результати дисертаційного дослідження Цирфи К. А. також упроваджені в науково-дослідну роботу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а саме при виконанні курсових робіт, проєктів здобувачами вищої освіти першого рівня освітнього (бакалавр), які залучені до виконання науково-дослідних робіт, що передбачають:

- розробку здобувачами освіти робіт на теми, пов'язані з імплементацією положень Нью-Йоркської конвенції 1958 року;
- виконання індивідуальних дослідних проєктів з аналізу впливу міжнародного комерційного арбітражу на систему національного судочинства в Україні.

Таким чином, матеріали дисертаційного дослідження, представлені здобувачем Цирфою Костянтином Анатолійовичем, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих автором законодавчих, наукових та емпіричних джерел, а його результати успішно впроваджені в освітній процес та науково-дослідну роботу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сприяючи підвищенню якості підготовки фахівців у галузі права.

Заступник директора
з науково-педагогічної роботи

Олена ПРИЯТЕЛЬЧУК